MICHEL SERRES

ÇEVİREN: TURHAN ILGAZ

doğayla sözleşme

cogito

YAPI KREDİ YAYINLARI

DOĞAYLA SÖZLEŞME

Michel Serres, 1930 yılında Agen'de doğdu. Önce Ecole Navale'i (Yüksek Denizcilik Okulu), sonra da Ecole Normale Supérieure'ü bitirdi. Böylece hem matematik, hem edebiyat, hem de felsefe diploması alan, Serres, çoğu kez birbiriyle uyuşmadığı düşünülen alanlarda ürünler verdi. Leibniz'in sistemi ve matematik modellerini konu alan doktora tezinin (*Le Système de Leibniz et ses modèles mathématiques*, PUF, 1968) ardından, yolculukların, kavşakların, yolların kavuşmasının tanrısı Hermes'in adı altında topladığı beş kitaptan oluşan bir çalışması yayımlandı: Hermès 1. Cilt, *La Communication* (1969), Hermès 2. Cilt, *Interférence* (1972), Hermès 3. Cilt, *La Traduction* (1974), Hermès 4. Cilt, *La Distribution* (1977), Hermès 5. Cilt, *Le Passager du Nord-Ouest* (1990).
Bilim tarihi ve felsefesi ile edebiyat arasındaki binbir karşılaşmayı, ilişkiyi inceleyen Serres, böylece Michelet'den Zola'ya, Jules Verne'den Faulkner'a uzanır ya da tekniğin gelişimiyle Carpaccio'nun, Poussin'in, Turner'ın estetiğini bağlantılandırır. 1990 yılında Académie Française üyeliğine seçilen yazar, aynı zamanda Fayard yayınevinde "Corpus" felsefi yapıtlar dizisinin yayın yönetmenliğini de yürütmektedir.

MICHEL SERRES

DOĞAYLA SÖZLEŞME

ÇEVİREN:
TURHAN ILGAZ

YKY

Cogito - 5
ISBN 975-363-091-3

Doğayla Sözleşme / Michel Serres
Özgün adı: Le Contrat Naturel
Çeviren: Turhan Ilgaz

1. Baskı: 2000 adet İstanbul, Kasım 1994

Yayına Hazırlayan: Hülya Tufan
Düzelti: Turgay Fişekçi
Tasarım: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

© Éditions François Bourin, 1990
© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1992
Türkçe çevirinin tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi, No: 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0-212) 293 08 24 Faks: (0-212) 293 07 23

Robert Harrison için,
... Casu quodam in silvis natus...
(Kit. I, 3.)

Önsöz

"Dünyayı esirgemek için aramızdaki barışa ve kendimizi esirgemek için dünya ile barışa karar vermek zorundayız"

Sizi bilmem ama yeryüzü, bende, libidomun *anal* döneminden kalma bir kaygıdır. Annemin, belli saatlerde beni beyaz emaye oturağıma çömdürdüğü günlerden birinde, nasıl olduysa aklıma tuhaf bir soru takıldıydı: Bu dünya, yaşadığımız bu âlem olmayıverseydi biz nerede olacaktık? Yokluk, hiçlik, kaos gibi kavramlardan habersizdim ve o yanıtlanabilmez soruyu düşündükçe, o sıralarda asla tanımlayamadığım bir bulantı, bir tür baş dönmesi tutsak alıyordu küçücük beynimi. O zaman, korku içinde, düşünmekten vazgeçiyordum o uğursuz soruyu. Ama insanın aklına takılıveren nice münasebetsiz, yasak, günah düşünce gibi, hiç kaybolmuyordu soru; en olmadık yerde hep karşıma çıkıyordu. Hâlâ da çıkıyor...

Felsefenin ilk ve başat sorusu, "nereden geldik, nereye gidiyoruz?"un asıl muhatabı, insanlar aklın *gücü* ve *egemenliği* ile sarhoş oldukları ölçüde bir travestiye döndü. Sorunun temel *nesnesi*, yeryüzü, bu dünya; soruyu soran *öznenin* kaprisleri, kaygıları ve tutkuları uğuruna maskaraca bir makyajla gizlendi, giderek unutuldu. Kendimizle ve birbirimizle uğraşmaktan yeryüzünü anmaz olduk. Ve yeryüzünü unutmanın, aslında *zamanı* ve *mekânı* unutmak olduğu hiç aklımıza gelmedi.

Bugün, bilimsel bilgilerimizin, tekniğimizin ve teknolojimizin bizi getirip bıraktığı noktada; edilgin sandığımız, umursamadığımız, hafife aldığımız, aşağıladığımız muhattap, birdenbire, *hiçbir yerde olamayacağımızı* ihtar ediyor bizlere; ya da anlayanlarımıza: Dünyadan yoksun kalabiliriz!.. İnsanlığın sonu olacak bir nükleer

savaş tehlikesi değil söz konusu olan. Böyle bir tehlike, çünkü, bir olasılık hesabının sınırları içinde vardır ya da yoktur. Yeryüzü Gezegenini *madde olarak* tüketişimizin hazırladığı *yok oluş* ise her türlü olasılık hesabının ötesinde ve dışında duran gerçek!.. Yaşamın gündelik hayhuyu içinde bir türlü aklımıza getirmediğimiz hakikatler, sırf biz düşünmüyoruz diye, sırf "insanî" gündemimizi işgal etmiyorlar diye gerçek olmaktan çıkabilirler mi? Yakın zamanlara kadar, evrende bizden başka da canlılar olabileceği, bizim gibi organizmaların yaşayabileceği başka ortamlar (başka gezegenler) olabileceği varsayılıyor, hatta buna inanılıyordu. Bu düşüncelerin bir tek temel dayanağı vardı: olasılık! Değil mi ki Samanyolumuz, evrendeki milyarlarca galaksiden sadece biriydi; bizimkinin bir köşesine sıkışmış bir yıldız sisteminde (Güneş sistemi) organik yaşamın formülünü ortaya çıkaran bireşimin, o milyarlarca galakside varolabilecek milyar kere milyarca sayıdaki daha başka yıldız sistemlerinde de gerçekleşmesi pekâlâ mümkündü... Oysa bugün bilim, işin hiç de öyle olmadığını kanıtlıyor: İnsanoğlunun varlığı, yüksek bir *olasılığın* koşullarla *rastlaşmasından* değil, *gerçek* bir rastlantının *bir kezliğinden* kaynaklanıyor. (Felsefelerimizin, utkumuz uğruna öldürdüğü Tanrı'yı yeniden bulmak zorunda mı kalıyoruz?) Demek ki yapayalnızız bu evrende. Ve biz, adını *İnsan* diye yücelttiğimiz yaratıklar, 9 milyon yıldan beri (yani ağaçlardan inip, arka ayaklarımızın üzerinde dineldiğimizden beri), bilimin daha bir 10 milyar yıl kadar ömür biçtiği gezegenimizi tüketmekteyiz. Hem ürüyor, hem tüketiyoruz; ürediğimiz ölçüde daha çok tüketiyoruz... Sonuçta, tükettiğimiz kütle atla deve değil; alt tarafı bir milyar 80 bin trilyon metreküp hacminde![*] Ama sayılar yalnızca bir *büyüklüğü* ifade etmezler, asıl ve öncelikle bir *tükenebilirliliği* ifade ederler. Kaldı ki tükenme –doğal olmadığı için–, ömre ayarlı da değil, doğal ölümü beklemiyor...

Toplum sözleşmesi'nden doğayla sözleşme'ye

O zaman bu dünya ile, doğal olanla, doğayla uzlaşmak zorundayız.

Aslında "uzlaşmak" biraz yanlış bir terim; bizim yönümüzden, sanki lutfedilmiş ve karşımızdakinden de karşılık olarak fedakârlık talep eden bir kararı çağrıştırıyor. Oysa karşımızdaki, Dünya Geze-

(*) Şaşkın ekonomimizin çarpıttığı rakamlar yüzünden, biz "trilyon"u "bin milyar"ın karşılığı olarak kullanıyoruz. Oysa uygar dünyada, 1948'den beri "trilyon", "milyar kere milyar"ı ifade eden sayıdır. Yani 10^{18}.

geni, doğa, Michel Serres'in söylediği gibi; *"...düşleyemediğimiz atalarımız yokken de vardı, bizler bugün olmasak da varolabilirdi ve olacak çocuklarımızdan bir teki bile olmaksızın, yarın da varolacak* [eğer yok etmezsek! –T.I.]; *oysa biz onsuz varolabilemeyiz."*

Doğayla Sözleşme, gerçek anlamıyla bir *"dünya savaşı"*ndan söz etmektedir. Çünkü yazarın tastamam saptadığı gibi, *"insanların dünyası anlamındaki dünya, şeylerin dünyası anlamındaki dünyaya kayıplar verdiriyor"!* Ne zamandan beri? Descartes'ın akıl bağlamında önerdiği *hakimiyet* ve *sahiplenme* insanlığın yaşama düsturu olduğundan beri...

Her savaş, bir hukuk durumudur. Çatışmanın başlamasına ve, taleplerin sonuçlanması ya da koşulların dayatmasıyla sona erişine, biz karar veririz. Dolayısıyla yazılı ya da yazılmamış bir sözleşme devrededir: Toplum sözleşmesi... Ancak; *"Biz hukuku, nosyonunu yavaş yavaş genişlettiğimiz bir hukuk öznesinden kalkarak düşünürüz. Eskiden önüne gelen bu nosyona erişemiyordu: İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi genel olarak her insana bu hukuk öznesi olma konumuna erişme olanağı verdi. Aynı anda, toplum sözleşmesi tamamlanıyor, ne ki, sahiplenmenin edilgin nesneleri konumuna indirgenmiş şeylerin devasa koleksiyonu durumundaki dünyayı dışarda bırakarak, kendi üzerine kapanıyordu. İnsan aklı majör, dış doğa minör. Bilginin ve eylemin öznesi bütün haklardan yararlanıyor, nesneleriyse hiçbirinden yararlanamıyor. (...) Dünyanın şeylerini, işte bunun için, zorunlu olarak tahrip olmaya bırakıyoruz. Epistemolojik açıdan hepsi de gemlenmiş, sahiplenilmiş, hukukun lafzındaysa hepsinin yeri minör. Oysa, onlar ev sahipleri olarak buyur ediyorlar. Onlarsız yarın bizler de ölmek zorundayız. Öncelikle toplumsal olan sözleşmemiz, türün devamlılığı açısından, nesnel ve topyekûn ölümsüzlüğü açısından, öldürücü hale geliyor."*

Filozof Michel Serres'in *Doğayla Sözleşme*'si, çağlar boyu hukukla bilimin (fiziğin) hesaplaşıp durdukları bir toplum sözleşmesi alanının artık umarsız hale gelen tikelliğinden kurtulmamızın kaçınılmazlığını anlatmaktadır. *"Doğaya dönüş o halde! Bunun anlamı şudur: saltıkla toplumsal olan sözleşmeye, doğal bir ortakyaşam ve karşılıklılık sözleşmesine geçişi katmak; şeylerle olan ilişkimizin, beğeniyle dinleme, karşılıklılık, temaşa ve saygıya yer vermek üzere hakimiyeti varsaymayacağı, ve de berikilerin ötekilerin sonuçları ya da dışkısal beslenme koşulları olmayacağı bir doğa sözleşmesine geçişi eklemek. Nesnel savaşın ortasında ateşkes sözleşmesi, ortakyaşam sözleşmesi: ortakyaşayan (symbiote) ev sahibinin hakkını kabul eder, oysaki asalak –yani şimdiki statümüz– talan ettiği ve üzerinde yaşadığı şeyi, sonunda bizzat kendisini yokolmaya mahkûm ettiğinin bilincine varmaksızın ölüme mahkûm ediyor."*

Doğayla sözleşme'den politikaya

Bir tür ortakyaşam sözleşmesi olması gereken, ama ortaklığı insanlarla, özneyle sınırladığı ve nesneyi, dünyayı ıskaladığı için malül ve malülleştirici olarak kalan toplum sözleşmesi, yaşamı bir tek başlık altında toplar: Politika... Şimdiyse; *"Bundan böyle politika sözcüğünü doğru olmayan sözcük ilan edeceğiz, çünkü yalnızca siteye, kamuya açık duyuru alanlarına, grupların yönetimsel örgütlenişine gönderme yapıyor. İmdi, kentte oturan, eskiden kentsoylu diye anılan kişi, dünyayı hiç tanımaz. Bundan böyle yönetici, insan bilimlerinin, sitenin sokaklarının ve duvarlarının dışına çıkmak, toplum sözleşmesinden yukarıya doğru yükselip doğa sözcüğüne, içlerinde dünyaya geldiğimiz –ya da yarın yeniden geleceğimiz– koşulların kökensel anlamını geri vererek, yeni bir doğa sözleşmesi icadetmek zorunda"* dır.

Bir takım çokbilmiş solcuları güldürmek pahasına, *Doğayla Sözleşme*'nin, Sovyet İmparatorluğu'nun dağılmasıyla apışıp kalan kurtuluş kâhinleri, özgürlük misyonerleri için bir *amentü* olabileceğini düşünüyorum. Çünkü;

"...Halklar ve devletler, sürekli, soyut ve önemsiz bir barışın biçimsel düşüncesi dışında, aralarında uzun bir ateşkes sağlamak için biraraya gelmek üzere, bugüne kadar hiçbir güçlü ve somut neden bulamadılar, çünkü, bütün ulusların hepsi de, kendilerini sanki dünyada tek başınaymışlar gibi düşünebiliyorlardı. Hiçbir şey, hiç kimse, hiçbir kolektiflik ve dolayısıyla da hiçbir neden onların üzerinde değildi.

Tanrı öldüğünden beri, bize savaştan başkaca şey kalmadı.

Ama dünyanın kendisi, onların meclisiyle, çatışmalı da olsa, bir doğa sözleşmesi içine girdiği anda, barışın nedenini, onca aranan aşkınlıkla birlikte, verir.

Dünyayı esirgemek için aramızdaki barışa ve kendimizi esirgemek için de dünya ile barışa karar vermek zorundayız."

Bir görüntünün vesvesesiyle köklerini, dayanaklarını ve anlamlarını yitirdiklerini sanıp pusulayı şaşıranlar için –ister sosyalist, ister sosyal demokrat olsunlar– *tarihsel maddeciliğin* apaçık, en doğal ve en insancıl formülü değil mi şu son tümce?

SAVAŞ , BARIŞ

İki düşman ellerinde sopalarla, insan yutan kumların ortasında dövüşüyor. İkisi de, birbirini dikkatle kollayarak, darbeye darbeyle, gerilemeye saldırıyla karşılık veriyor. Tablonun çerçevesi dışında kalan biz seyircilerse, zamanın akışı içindeki hareketlerinin bakışımlılığını gözlüyoruz: ne kadar görkemli -ve bayağı- bir görüntü!

İmdi ressam -Goya- düellocuları dizlerine kadar çamura saplamış. Her bir hamlelerinde vıcık vıcık bir delik yutuyor onları, öyle ki beraberce, toprağa gömülüyorlar azar azar. Hangi hızla? Onların saldırganlığına bağlı bu: daha kıyasıya bir kavgada, daha keskin ve daha sert hamleler, yutulmalarını hızlandıracak. Dövüşenler, içine atıldıkları boşluğun farkında bile değiller: bizse, tersine, dışarıdan gayet iyi görüyoruz bunu.

Kendi kendimize, acaba hangisi ölecek diyoruz. Onlarsa kim kazanacak diye düşünürler ve çoğunlukla da öyle söylenir. Bir bahse girelim. Siz ötekiler, sağdaki için para koyun: biz soldakine oynadık. Kavga istediği kadar belirsiz olsun, bu döğüşen ikilinin çift yönlü doğasını gösterir: kazananı hiç kuşkusuz utkunun belirleyeceği iki kavgacı vardır yalnızca. Ama üçüncül konumda olan, onların didişmelerinin dışında kalan bizler, bir üçüncü yeri, mücadelenin içine gömüldüğü bataklığı saptıyoruz.

Zira burada, düellocularla aynı kuşku içindeki bahisçiler de tıpkı kavgacılar gibi, hep birlikte kaybetme rizikosuyla karşı karşıyalar, çünkü toprağın, dövüşenleri onlardan da önce ve de bahse girenler kazançlarını harcamaya fırsat bulamadan yutması, olasılıktan da fazla bir şey.

Herkes kendi hesabına, işte çekişme konusu; ikinci olarak, işte savaş ilişkisi, öylesine harlı ki, kendinden geçmiş bir halde çığlıkları ve bahis paralarıyla olaya katılan seyirciyi mestediyor.

Ama şimdi: nesneler dünyasının kendisini, insan yutan kumları, suyu, çamuru, bataklığın kamışlarını unutmuyor muyuz? Çatışan düşmanlar ve yoz dikizciler, hep birlikte hangi batak kumsalda yürüyoruz bata çıka? Ve bütün bunları, şafağın sessiz dinginliği içinde yazan ben?

Savaşlar kralı Akhileus, kabarmış bir nehre karşı mücadele eder. Garip ve çılgın bir kavga. Homeros'un, *İlliada*'nın XXI. ezgisindeki bu nehir imgesiyle, kahramana saldırmakta olan gazaba gelmiş düşmanların kabaran dalgalarını mı kasdettiğini bilmiyoruz.

Ne olursa olsun, Akhileus yenip öldürdüğü düşmanlarının sayısız cesetlerini akan suya attıkça, su yükselir, öyle ki taşan ırmak omuzlarına kadar gelip onu tehdide başlar. O zaman yeni bir dehşetle şaşkın, yayını ve kılıcını fırlatıp atar, ve, boş kalan ellerini göğe kaldırıp duaya koyulur. Tümüyle kazanmakta mıdır ki tiksindirici utkusu bozguna dönüşür? Rakiplerin yerine, dünya ve tanrılar çıkagelirler.

Tarih, göz kamaştıcı hakikatiyle, sınırsız ve sonsuzca yinelenmiş savaş içinde, kazandıkları taçlarla değerlenen Akhileus ve daha başka kahramanların utkusunu gözler önüne serer; şiddet, hastalıklı parlaklığıyla, tarihin motorunu harekete geçirdikleri için galipleri yüceltir. Eyvah mağluplara!

Bu hayvansı barbarlıktan çıkagelen bir ilk insancıllık, kurbanların katillerden daha mutlu olduğunu duyurakodu.

Şimdi, kinci olarak: o eskiden sessizce akan, birdenbire yatağından taşmaya koyulan nehri ne yapmalı? Kabarışının nedeni ilkbahar mı, yoksa kavga mı? İki muharebeyi; Akhileus'un düşmanlarına karşı verdiği tarihi savaşla nehre karşı giriştiği kör şiddeti birbirinden ayırmak mı gerekiyor? Yeni bir tufan: suyun seviyesi yükseliyor. Ne mutlu ki, tam da o gün, Truva savaşlarının olduğu yerde, göğün ateşi suları kuruttu; ne kötü ki, bir ittifak vaadetmedi.

Nehir, ateş ve çamur kendilerini bize anımsatmaktalar.

Bizse dökülen kandan, insan avından, polis romanlarından, sonuç olarak politikanın cinayete çarketmesinden başkaca bir şeyle ilgilenmiyoruz asla, bizi yalnızca muharebelerdeki cesetler, mağlupları aşağılamaya susamış utku açlarının gücü ve zaferi heyecanlandırıyor, öyle ki gösteri dünyasının girişimcileri bize yalnızca seyirlik cesetler, *İlliada*'dan Goya'ya, akademik sanattan akşam televizyonuna kadar, tarihi kuran ve içinden akıp giden sefil ölümü sunmaktalar.

Modernleşme artık bu tiksindirici kültürden yorulmaya başladı, bunu farkediyorum; çağdaş zamanlarda cani galiplerin daha az hayranlık uyandırması, ve de yalanarak seyrettirilmelerine karşın,

toplu mezarlar açıldığında duyulan alkışların eski coşkuyu taşımaması; özetleyecek olursam eğer, iyi haber işte bu.

İmdi, bundan böyle arkaik kaçacağını umduğumuz bütün bu betimlemelerde, düşmanlar, çoğunlukla, içinde bataklık da nehir de olmaksızın, tek başlarına savaştıkları soyut bir mekânda ölesiye dövüşürler. Savaşların çevresindeki dünyayı ortadan kaldırın, yalnızca çatışmaları ya da tartışmaları, nesnelerden arınmış insan danslarını bırakın, elinizde kalacak olan sahnedeki tiyatro, anlatılarımızın ve felsefelerin bir çoğu, tarih ve toplum bilimlerininse tümüdür: adına kültürel gösteri denen ilginç bir seyirlik. Efendi ile kölenin nerede kavga ettiklerini bugüne kadar kim söyledi ki ?

Bizim kültürümüz dünyadan nefret eder.

İmdi bir kez daha, burada batak kumsal, düellocuları emmekte; orada nehir, kavgacıyı tehdit etmekte: toprak, su ve iklim, suskun dünya, eskiden oracıkta sıradan görüntülerin çevresine dekor diye yerleştirilmiş olan o sessiz şeyler, asla hiç kimseyi ilgilendirmemiş olan bütün bunlar, aniden, uyarı çığlıkları atmaksızın, desiselerimizin karşısına dikiliyor artık. Doğa, kendisiyle ilgili olarak yerel ve belirsiz, bezeyici düşünceden başka türlüsünü asla oluşturmamış olan kültürümüzde, aniden ortaya çıkıyor.

Eskiden yöreselken –şu nehir, şu bataklık–, şimdi evrensel– Dünya gezegeni.

İklim

1988-1989 kış ve yazının son aylarında Batı Avrupa'nın üzerinde hemen hemen hiç değişmeksizin yerleşen yüksek basınç alanı için, her ikisi de aynı şekilde onaylanabilecek iki yorum önerelim.

Birinci yorum: arşivlenmiş yıllar içinde geriye doğru giderek, ya da insan belleğinin ulaşamadığı bin yılları gerisin geriye aşarak, sıcak ve kurak günlerin benzer bir sekansını kolayca bulabilir veya çıkarsayabiliriz. İklimsel sistem görece değişmezmiş gibi görünürken, kısa veya yavaş, dehşetengiz ve yumuşak, düzenli, sıçramalı değişimlerle, güçlü bir biçimde, ama oldukça az değişir. Şu halde az görülen olgular, çarpıcı gelseler de bizi hayrete düşürmemelidirler.

Dördüncü zamanın sonunda, buzul çağının sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan dev dalgalardan bu yana yerlerinden oynamamış olan kayalık kitleler, 1957'de, sıradan bir Alp çavlanı olan Guil'in istisnai yükselişiyle taşınarak aşağılara indiler. Bir üçüncü kez

ne zaman yerlerinden oynayacaklar? Gelecek yıl ya da yirmi bin yıl sonra. Bu örnekte doğal olmayan hiçbir şey yoktur, ve buna karşı yapabileceğimiz bir şey de yoktur.

Çok az rastlanan olaylar, bir meteorolojiye dahil olur ya da iklimsel uyum gösterirler ve orada düzensizlik hemen hemen sıradanlaşır. Sıcak kışlar kural haline gelir: sorun çıkmaksızın.

Bununla beraber, sanayi devriminden beri fosil yakıtların kullanımından kaynaklanan karbon gazı yoğunluğu atmosferde büyüyor, zehirli maddeler ve asitleştiren ürünler giderek yaygınlaşıyor, sera etkisi yapan başka gazların mevcudiyeti artıyor: Güneş Dünyayı ısıtır ve o da, bir karşılık gibi, aldığı ısının bir kısmını uzaya yansıtır; karbonmonoksitten oluşan bir kubbe fazlasıyla güçlendirildikte, ilk yansımaya yol verecek ama ikincisini içerde hapsedecektir; o andan sonra da olağan soğuma yavaşlayacak, aynı şekilde buharlaşma da, tıpkı bir kış bahçesinin camekanları altında olduğu gibi, değişecektir. Şu halde Dünya atmosferi, Venüs'ün yaşanılmaz atmosferine dönüşme tehlikesiyle mi karşı karşıya?

Böylesi deneyimleri, geçmiş, hattâ uzak geçmiş, asla yaşamadı. Hava, müdahalelerimiz yüzünden bileşimi içinde, ve dolayısıyla da fiziksel ve kimyasal özellikleri içinde değişiyor. Davranışını, bir sistem olarak, birdenbire değiştirecek mi acaba? Bu topyekûn değişimi betimlemek, tahmin etmek, ölçmek, hattâ düşünmek, nihayet yönetmek mümkün mü? İklim yeniden ısınacak mı? Böylesi dönüşümlerin kimi sonuçlarını öngörmek ve, örneğin, deniz seviyesinin ani ya da ağırdan yükselişine hazırlıklı olmak mümkün mü? Öyle bir durumda, yeni bir tufanın yutacağı o alçak diyarlara, Hollanda'ya, Bangladeş'e ya da Louisiana'ya ne olacak?

İkinci yorum için, ender ve de olağandışı, sonuçlarında değil, ama nedenlerinde ölçümlenebilir bir başka *yeni* size: bugünkü iklimbilim, iklimi yenileyebilir mi?

Bütünlüğü içinde Dünya söz konusu, tıpkı bütünüyle insanlar gibi.

Topyekûn tarih doğanın içine dahil oluyor; topyekûn doğa tarihin içine giriyor: işte felsefede bugüne kadar hiç söylenmeyen.

Avrupa'nın sevinçle karşıladığı ya da kaygılandığı sıcak ve kurak günlerin değişmeyen sekansı, doğal diye karşılanan değişkenlerden çok bizim eylemlerimizden mi kaynaklanıyor acaba?

Taşkınlara bahar mı neden olacak, yoksa bir saldırı mı? Besbelli ki bunu bilmiyoruz; dahası, zorlukla yorumlanabilen modeller içeren bütün bilgilerimiz de bu belirsizliği çoğaltmak için yarışıyor.

Bu kuşku içinde, bir kenara mı çekileceğiz? Çok tedbirsizce olurdu bu, zira geri dönüşü olmayan bir ekonomi, bilim ve teknik serüveni içinde sürüklenmekteyiz; bundan ötürü, hattâ tutkuyla ve derinlemesine, pişmanlık duyulabilir, ne ki böyle bu, ve bizden çok tarihsel mirasımızdan kaynaklanıyor.

Bahis

Öngörmemiz ve karar vermemiz gerekmektedir. Şu halde bir bahse girmemiz, zira modellerimiz iki zıt tezi de savunmaya yarayabiliyor. Eğer eylemlerimizin masum davranışlar olduğuna karar verir de bahsi kazanırsak, hiçbir şey kazanmış olmayız, tarih de tıpkı eskisi gibi sürer: ama eğer bahsi kaybedersek, bir takım olası afetlere karşı hazırlanamadan, herşeyi kaybederiz. Bir de bunun tersine, sorumluluklarımızı kabullenmeyi seçelim: eğer bahsi kaybedersek, hiçbir şey kaybetmeyiz; ama eğer kazanırsak, tarihin oyuncuları olarak kalır ve herşeyi kazanırız. Bir yanda hiç ya da kayıp, öte yanda kazanç ya da hiç: her türlü kuşkuyu ortadan kaldırmıyor mu bu?

İmdi bu klasik kanıtlama, bir bireysel özne, eylemlerini, yaşamını, kaderini, nihai hedeflerini kendisi adına seçtiğinde geçerlidir; sonuçlandırır elbette, ama uygulaması anında olmaksızın, karar vermek zorundaki özne bir aradaki uluslardan çok topyekûn insanlığı çağırdığı zaman. Birdenbire, yerel bir nesne, doğa, bir öznenin, üzerinde yalnızca kısmen etki yapabilecek olduğu doğa; topyekûn bir hedef, üzerinde bütünlük içindeki bir başka öznenin, insanlığın eyleştiği Dünya Gezegeni haline gelmektedir. Mantıksal olarak belirsiz bir durumdan utkuyla çıkan bahsin belirleyici kanıtı, demek oluyor ki o çifte bütünleşmenin kurulmasından daha az yorucudur.

Ancak, geçen yılki (1989-Ç.N.) Toronto konferansı, bu yıl düzenlenen Paris, Londra, La Haye konferansları, yaygınlaşmakta olan bir dehşete tanıklık ediyorlar. Bu aniden genel bir seferberliğe benziyor! Yirmi beşi aşkın ülke, sorunun ortaklaşa irdelenmesi için bir anlaşma imzaladı. Kalabalık, kimsenin patlayıp patlamayacağını bilmediği fırtınadan önceki bulutlar gibi toplanıyor. Eski düzen kümeleşmeler, bilimin en iyi yapıtlarında, tıpkı doğanın bütünleşir

görünmesi gibi, bütünleşmeye başlayan yeni bir topyekûnlük için yarışıyor.

Hava alarmı! Uzaydan gelen herhangi bir tehlike yok, ama Dünya üzerinde havalar yüzünden karşı karşıya kalınan riziko var: hayatta kalmanın topyekûn sistemi ve genel koşulu olarak anladığımız hava ya da iklim yüzünden karşılaşılan riziko. İlk kez, çocuklardan nefret ettiği için pek az çocuk yapan ve kalanların eğitimine de para harcamak istemeyen Batı, gelecek kuşaklarının nasıl soluk alabileceği üzerinde düşünmeye koyulacak mı? Uzun yıllardan buyana kısa vade içine tıkılıp kalmışken, bugün, uzun uzun geleceğe uzanacak mı? Bilim, özellikle çözümsel şekliyle, ilk kez, bir nesneyi bütünlüğü içinde düşünecek mi? Tehlike karşısında kavramlar, ya da bilimsel disiplinler bile birleşecek mi, tıpkı uluslar gibi? Fi tarihinden beri yalnızca kendi tarihleri içinde kök salan düşüncelerimiz, asıl ve bulunmaz olan coğrafyayı buluyor mu? Topyekûnu düşünmede, eskiden tek başına olan felsefe, bundan böyle hiç mi düş kurmayacak?

Belirsizliği ve genelliği içinde böylece ortaya konan iklimsel sorundan kalkarak, yakınımızdaki nedenleri keşfedebilir, ama aynı zamanda derin ve uzak koşulları da değerlendirebilir, nihayet olası çözümler arayabiliriz. Ekonomide, sanayide, tekniklerin hepsinde, demografide, herkesçe bilinen yine de kimsenin kolayca üzerine gidemediği apaçık nedenler yatıyor. Bu disiplinlerce önerilmiş kısa vadeli çözümlerin, sorunun nedenlerini daha bir güçlendirerek yeniden üretmelerinden de kuşkulanmalıyız.

Şimdi aydınlatılmaları gereken uzun vadeli nedenler, açıktır ki daha az ortada görünmekteler.

Savaş

Genel seferberlik! Savaşların başlangıcında kullanılan sözleri mahsus kullanıyorum. Hava alarmı! Kara ya da deniz muharebelerinde yapılan uyarıyı serbestçe yineliyorum.

Diyelim ki bir muharebe durumu var. Şematik olarak bu durum iki düşmanı, tek başlarına ya da kalabalıklar halinde, şu ya da bu kadar güçlü silahlarla donanmış ya da donanmamış, sopalarla silahlanmış düellocular ya da kılıç ve okla donanmış kahramanlar olarak, karşı karşıya getirir. Çatışma sona erdiği zaman, günün ya

da seferin bilançosu yapılırken, nihai utku ve bozgunun yanısıra, kayıplara da acınır: ölenlere ve yıkımlara.

O sonuncuları, seferber edilmiş olan imkânların gücüyle orantılı biçimde, bir çabuk çoğaltalım. Bilinen bir azamide, savaşan tarafların birbirlerine verecekleri ama aynı zamanda da paylaşacakları zararların önlemi olarak oluşturulmuş nükleer silahların, bunları oluşturan ulusların kırk yıldır içinde yaşadıkları, görece oturmuş barışı güvenceye alıp almadığını bilmediğimiz, çok yakın bir görüntü içinde buluruz kendimizi. Karar veremiyorsak da, kuşkumuz var.

Bu gelişmenin, belli bir topyekûnluğa eriştiği anda, karşılık olarak başlangıçtaki şemayı devireceğini, bilmem ki hiç farkeden oldu mu. Başlangıçta, tıpkı Goya'nın batak kumlarındaki gibi, en sonunda bir yenenle bir yenilen çıkarmak üzere, karşı karşıya iki rakip tasarlamıştık. İmdi, belki eşik etkisiyle, imkânların çoğaltılması ve yıkımların paylaşımı, hayret verici bir geri dönüş üretiyor: birdenbire, iki düşman aynı kampta yer alıyor ve, birbirleriyle savaşacak yerde, beraberce bir üçüncü rakibe karşı mücadeleye giriyor. Kime karşı?

Çatışmanın sıcaklığı ve beraberinde getirdiği, çoğunlukla trajik insancıl açmazların önemi, onu gizlemekte. Düellocular batağa gömüldüklerini görmüyorlar, ve ne de savaşçılar, nehirde beraberce boğulduklarının farkındalar.

Olanca yakıcılığıyla, tarih doğaya kör bakıyor.

Söyleşim

Benzer bir durumu inceleyelim. Diyelim ki birbirini yadsımaya yeminli iki konuşmacı var. Ne kadar şiddetle kapışsalar da, bir tartışma içinde kalmayı kabul ettikleri sürece, söyleşimin olabilmesi için bir ortak dil kullanmaları gerekir. Birinin konuştuğu dili ötekinin anlayamadığı iki insan arasında çelişki olamaz.

Bir başkasının çenesini kapatmak için, birisi aniden dil değiştirir: nitekim, eskiden hekimler latince konuşurdu, işbirlikçiler de son savaş sırasında almanca; tıpkı günümüzde Paris gazetelerinin ortalama halk hiçbir şey anlamasın, ağzı açık itaat etsin diye, ingilizce yazdıkları gibi... Bilimlerdeki ve felsefedeki, bütün o zararlı teknik sözcüklerin hemen hemen hepsinin tek amacı, tarikattan olanları, birtakım erkleri elde tutmak adına, lâfa karışıp karışmamalarıyla ilgilenilmeyen dışlanmışlardan ayrı tutmaktadır.

Bir ortak dilden de daha fazla olarak, tartışma, konuşmacıların en azından yakın anlamdaki, daha da iyisi anlamdaş ve aynı sözcükleri kullanmalarını gerektirir. Şu halde, söylenmiş ya da söylenmemiş, ortak bir kurallılığa dayanan, önceden yapılmış bir sözleşme işe karışmaktadır. Çoğu zaman sözsüz olan bu anlaşma, tartışma ya da savaştan önce gelir ki, o da, sırası geldikte, bir anlaşmayı gerektirir; bu anlaşmaysa, metnin hiçbir belirsizlik içermediği, savaş ilanı teriminin bana ifade edebileceği şeydir: çatışmaların, şiddetli patlamalarından önce gelen hukuk sözleşmesi

Tanım olarak savaş , bir hukuk halidir.

Beri yanda, eğer yeni bir kaynaktan yükselen dev bir gürültü, bütün sesleri parazitlendirip örtmüyorsa, olası bir sözlü kavga da yok demektir. Ses ve görüntü yayınlarındaki savaşlarda karşılaşılan alışılmış yöntem: karıştırma. Akşamları, evlerde, televizyonun farfarası bütün tartışmaları susturur. *"Sahibinin Sesi"*ne ait eski bir reklamda, gramofonun hoparlörü karşısında uslu uslu oturup kulaklarını diken bir köpek görünür; işte bizler de, edilgin bir durumda, efendilerimizin teranelerini dinleyen yumuşak başlı finolara döndük. Doğrusunu söylemek gerekirse, tartışmıyoruz artık. Uygarlığımız, bize tartışmayı yasaklamak için, motorlarını ve hoparlörlerini bağırtıyor.

Ve artık hiç anımsamıyoruz ki fransızcadaki "chercher noise" ('hır çıkarmak ' –Ç.N.) deyiminde, yalnızca kavga anlamında kullanılan, epey seyrek duyulan ve eski fransızcadan gelen "noise" sözcüğü, kargaşa ve çileden çıkma anlamına geliyordu. Sözcüğün 'gürültü' anlamını ingilizce bizden aldı, bizse sadece 'kavga' anlamını koruduk. Daha daha eskilerde, başlangıçtaki latincede, bu sözcük suyun şırıltısını, çağlamasını, çırpıntılarının sesini duyurmaya yarardı. *Nauticus* : gemi, bulantı (deniz tutması, bize işitme yetimizden mi miras ?), noise.

Kısacası, söyleşimde, iki karşıt, aynı kampta, seslerini ve kanıtlarını karıştırabilecek gürültüye karşı beraberce savaşır. Şamata ortaya çıktığında, uyum içinde, seslerini yükselttiklerini duyarsınız. Tartışma hâlâ, bu uyumu gerektirir. Çatışma anlamındaki 'noise' ya da karıştırma, gürültü anlamında karıştırma ya da 'noise'a karşı ortak bir çatışmayı gerektiriyor.

Böylece başlangıçtaki şema tamamlanıyor: iyice gördüğümüz

iki konuşmacı çelişkiye saldırıyor, ama orada, görünmeyen ya da en azından suskun iki hayalet, hazır, bekliyor: ortak dilin ve belirlenmiş sözcüklerin, en azından gizil sözleşmesiyle onları barıştıran ortak dost, ve de aslında, biraraya getirdikleri olanca güçleriyle kendisine karşı savaştıkları ortak düşman, yaptıkları şamatayı hiçleştirecek kertede kaplayacak o gürültülü gürültü, o karıştırma. Savaş, varolabilmek için bu savaşa karşı savaşmak zorunda. Ve hiç kimse bunun farkında değil.

İşte sonuçta, kare ya da çapraz, yeni bir resim üzerinde, her söyleşimin gerektirdiği dört kişilik bir oyun. Köşegenlerden biri boyunca, iki kavgacı, karşılıklı olarak birbirlerine hukuksal kanıtlar ya da ağza alınmaz küfürler yöneltirken, bu arada uzlaşımcı dilleri, onlara karşı ya da onları kesen ikinci köşegen üzerinde ve çoğunlukla da onlardan habersiz, yerleşik gürültüye karşı adım adım savaşıyor saflığını korumak için.

Öznel, yani öznelerin, rakiplerin arasındaki bir muharebe oradaki; ama buradaki nesnel bir savaş, üstelik adları da hukuksal statüleri de olmayan iki olgu arasında, çünkü gürültülü ve ateşli söyleşimin fenomensel görüntüsü onları her zaman örtüyor ve dikkatimizi dağıtıyor.

Tartışma hakiki düşmanı gizliyor.

Artık sözcüklerle atışılmıyor, ama, hiçbir şey söylemeksizin, karşılıklı darbeler indiriliyor. Şu birisi şu ötekine, özne özneye karşı dövüşüyor. Biraz sonra, kudurmuşluklarına yumrukları da yetmediği için, iki düşman yerden taş topluyor, onları yontuyor, demiri, kılıçları, zırhları ve kalkanları icadediyor, barutu buluyor sonra da onu konuşturuyor, binlerce yandaş ediniyor, devasa ordular halinde toplaşıyor, denizde, karada ve göklerde savaş cephelerini çoğaltıyor, atomların gücüne el koyup, o gücü yıldızlara kadar taşıyor, şu tarihsel süreçten daha basit ve tekdüze ne olabilir ki? Gelişme sona ererken, üzerine eğilmemiz gereken bilanço bu işte.

Milyonlarca ölünün hiç sözünü etmeyelim: savaşın ilanıyla birlikte, iki taraf da bu savaşta kan ve gözyaşı akacağını açık seçik biliyordu ve hem rizikolarını, hem de sonucunu daha baştan kabullenmişti. Neredeyse gönüllüce yaratıldığından, burada beklenmeyen hiçbir şey yoktur. Bu boğazlaşmada, kabul edilemezin başlayacağı bir eşik var mıdır? Tarihlerimizde buna dair bir kayıt görülmüyor.

Maddi denen zararları; yokedilmiş gemileri, tankları ve topları, uçakları, donanım araçlarını, taşıtları ve kentleri bir kalem geçelim. Bunlar, savaşan taraflarca çatışmalar başlatıldığı anda, düşmanın elinin altında bulunan ve insan eliyle gerçekleştirilmiş imkânların baştan kabullenilmiş yokedilişleridir.

Ama, tastamam bu koşullarda, asker sayısı ve savaşma imkânlarının gücü yükseldiği anda, dünyanın kendisine verdiğimiz zarardan hiçbir zaman söz etmiyoruz. Savaş ilan edildiğinde, çatışmaların nesnel durumundan ötürü, savaşan taraflar bunu bilinçle kabullenmez, ama aslında beraberce yaratırlar. Bilmeden hoş görürler. Hiç kimse yüzyüze gelinen o tehlikelerin açık seçik bilincinde değildir, yalnızca, bazen, soylu kavgaların dışladığı üçüncü kişiler, o sefiller farkına varırlar olup bitenin: eğer eski tarih kitaplarında, ya da eski eğitim sisteminin harikulade bir buluşla 'şeylerin dersi' adını verdiği kitaplarda resimlerini görmesek, şövalyelerin çatışması sonucu talan edilmiş arpa tarlasının görüntüsünü anımsamayacağız bile.

İşte size batırılmış bir tanker filosu, parçalanmış bir sürü atom denizaltısı, patlatılmış birkaç termonükleer bomba: falanın filana karşı yürüttüğü öznel savaş içindeki öznel utkusu, savaşan tarafların dünyaya karşı ellerinde bulundurdukları araçlarla zincirlerinden boşanan nesnel şiddetin nesnel sonuçları karşısında, birdenbire pek az bir önem taşır. Ve üstüne üstlük sonuç da topyekûn bir hedefe isabet eder.

Bir dünya savaşı olasılığı karşısındaki çağdaş gerileme, bundan böyle insanlardan çok şeylerin söz konusu olmasından mı? Ve yerelden çok evrenselin söz konusu olmasından mı? Tarih doğa karşısında duraklıyor mu? İşte en azından, Dünyanın nasıl ortak düşman haline geldiği görülüyor.

Şimdiye kadar dünyayı yönetme biçimimiz düşmanlıktan geçiyordu, aynı şekilde tarihin zamanının motoru da kavgaydı. Ufukta topyekûn bir değişiklik var: bizim değişmemiz.

Savaş ve şiddet

Şu halde bundan böyle, ulusların ya da Devletlerin, geçici bir egemenlik amacıyla –ki bu, son savaşın mağluplarının bu yüzden silahtan arındırılmış oldukları halde, bugün evreni egemenlikleri altında tuttuklarını saptadığımızdan beri bizim için oldukça kuşkulu bir amaçtır– giriştikleri nükleer ya da klasik savaşlara, öznel savaş-

lar; ve bilinçsizcesine birleşmiş tüm düşmanları, tuhaf bir mecazla çatışmaların sahnesi diye adlandırılan şu nesnel dünyaya karşı çıkaran şiddete ise, nesnel şiddet adını vereceğim: o sahnede gerçek, tartışmanın rahatça kurulup bozulabilen dekorlardan ayrıştığı bir görüntüye indirgenmektedir. Öznel savaşlarda, nesneler kendi başlarına varolmuyorlardı.

Ve alışılmış deyişle, bütün bu şamataların tarihin motoru olduğu söylendiğine göre, kültürün dünyadan nefret ettiğini saptamanın da tam sırasıdır.

İmdi, eğer savaş ya da silahlı çatışma, bilinçli olarak, isteyerek ve ilan edilmiş biçimleriyle önümüzde duruyorsa, nesnel şiddet, önceden hazırlanmış hiçbir sözleşmenin bulunmadığı yollara girmektedir.

Dolayısıyla, resmin, söyleşimin bir önceki durumunun çizmiş olduğu konumu kazandığı yeni kare çıkıyor ortaya: iki karşıt köşede, bir köşegen boyunca muharebe veren, güncel düşmanlar yer alıyorlar. Yalnızca onları görüyoruz: tarihin şafağından beri bütün gösterileri, gürültüyü, şiddeti, tutkuyla bağlanılan gerekçeler ve trajik yitişler haline getiriyor, bütün görüntüleri sağlıyor ve söyleşimleri yönlendiriyorlar. İşte diyalektiğin sahnesi, görüntülerin mantığı bu, birincilerin şaşmazlığını, ikincilerin de görünürlüğünü taşıyor.

Aynı karenin bir üçüncü köşesinde, gözlerden uzakta, suskun ve dekora dönüştürülmüş olarak evrensel dünya, edimsel rakiplerin ve hukuksal ittifakların nesnel düşmanı var. Rakipler, berikini çaprazlamasına kesen öteki köşegen boyunca, eylemlerinin sonuçlarına katlanan bütün nesneler üzerine olanca ağırlıklarıyla yükleniyorlar beraberce. Her muharebe ya da savaş, sonuçta nesnelere çarpıp paralıyor, daha doğrusu bir şiddet uyguluyor onlara.

Ve doğallıkla bekleneceği gibi, yeni rakip de kazanabilir ya da yitirebilir.

İlliada ve Goya'nın zamanlarında, dünya kırılabilir bir şey olarak görülmüyordu: tersine, olanca korkutuculuğuyla, muharebeleri ve savaşları kazanan insanlara kolayca üstünlük sağlıyordu. Batak kumlar, iki savaşçıyı da birlikte emiyor; nehir, yenilenlerin cesetlerini taşıdıktan sonra Akhileus'u –galip mi?– yutmakla tehdit ediyor.

Bugün belirmeye başlayan topyekûn değişim, yalnızca tarihi dünyaya indirmekle kalmıyor, ama dünyanın gücünü de gelip-ge-

çiciliğe, sınırsız bir kırılabilirliğe dönüştürüyor. Bir zamanlar muzaffer olan Dünya, şimdi bir kurbandır. Hangi ressam, stratejik oyunlarımızın camlaştırdığı kum çöllerini tuvale aktaracak? Hangi uzgörüşlü ozan, eli kanlı, rezil şafaktan yakınacak?

Ama, tıpkı kaygan, insan yutan kumlarda soluksuz kalınarak, ya da taşkın nehirlerde boğularak ölündüğü gibi, çöllerde de açlıktan ölünüyor. Yenik düşmüş dünya en sonunda bizi yeniyor. Güçsüzlüğü, gücü zorlarken, bizim gücümüzü de yumuşamaya zorluyor.

Düşmanların savaşa tutuşmak üzere yaptıkları anlaşma, gerisin geriye dönüp, hem de önceden yapılmış bir anlaşma olmaksızın, kendisine şiddet uygulayabilecek şeylere karşı şiddet uyguluyor. Karşıt köşelerde yer alan iki rakibi gösteren kare üzerinde, öteki iki köşeye yerleşmiş, görünmez ve müthiş oyuncuların mevcudiyeti meşrulaşıyor: şeylerin evrensel dünyası, Yeryüzü; sözleşmelerimizin dünyasal dünyası, hukuk. Şaşaalı bağlantılarımızın sıcaklığı ve gürültüsü gizliyor onları.

Daha da iyisi: öznel savaşların köşegenini, karenin yüzeyi üzerinde dönen bir dairenin izi olarak düşünelim. Denizin dalgalarınca sayısız, çeşit çeşit ama tekdüze ve tıpkı onlar gibi kaçınılmaz olan bu savaşların, tarihin motorunu, gerçekte sonsuza kadar süren dönüşünü kurduğu söyleniyordu: güneşin altında, muharebenin kıran kırana sürmesi için Yeşua'nın durdurduğu yeni bir şey yok. Yapıları ve hep geri dönen dinamizmaları içinde birbirinin eşi olan bu savaşlar, yaygınlıkları, genişlemeleri, olanakları ve sonuçları bakımından büyüyorlar. Devinim hızlanıyor, ama sonsuz bir döngü içinde.

Kare, köşelerinden biri üzerinde dikilmiş olarak dönüyor: öylesine hızlı bir dönüş ki bu, rakiplerin, apaçık görünür durumdaki köşegeni, tarihin değişimleri içinde değişmez, yatay, hareketsizleşmiş gibi geliyor. Böylece tasarlanmış jiroskopta, birinciyi kesen öteki köşegen, bütün daha da hızla ilerlediği ölçüde daha bir hareketsizleşen dönüş ekseni haline geliyor: gitgide daha durağanlaşmış bir tarzda, dünyaya doğru yöneltilmiş tek nesnel şiddet; eksen ona tutunuyor ve ona yüklüyor ağırlığını. İlk türden kavgalar imkânları bakımından kazandıkları ölçüde, ikincinin şiddeti de bir o kadar birleşiyor ve sabitleşiyor.

Sahiden de bir sınır söz konusu: bazı tarihler, nesnel şiddetin, yeni bir anlamda trajik ve istenmeden ortaya çıkan etkinliği, istenmiş ve aranmış bir utku kararı uğruna silahlarını geliştirip yıkımlarını artıran, her zaman daha yakın aralıklarla yinelemek gereken

öznel savaşların yararsız kibirinin yerini aldığında son bulur, ve imparatorlukların ömrü o ölçüde kısalır.

Diyalektik sonsuz dönüşe erişiyor ve savaşların sonsuz dönüşü de bizi dünyaya ulaştırıyor. Birçok yüzyıldan beri tarih adı verilen şey bu birikme noktasına, bu sınıra, bu topyekûn değişime geliyor.

Hukuk ve tarih

Savaşı, gruplar ya da uluslar arasındaki hukuk ilişkilerinden biri olarak tanımlamak gerekir: elbette bir edimsel durum, ama özellikle bir hukuk durumu. İlk Roma yasalarının geçerli olduğu arkaik dönemlerden ve şüphesiz çok daha önceden beri, savaş, ilan edilişinden, temel görevlerinden birinin de esasen onlara çarpışmaları başlatma ve sona erdirmeyi kararlaştırma erkini sağlayan sorumlularca, kurallara uygun biçimde imzalanmış bir ateşkese kadar, ayrıntılarıyla belirlenmiş süreçlerde cereyan eder. Savaş, şiddetin kaba patlamasıyla değil, ama örgütlenişi ve hukuksal statüsüyle belirlilik kazanır. Ve, böylece de, bir sözleşmeyle: iki taraf, üzerinde sözleştikleri bir ortak kararla, düzenli ya da başka şekilde, muharebeye girişmek üzere karar verir. Geçmişin kavgacılarının, yazılı olmasa da bilinçli, sözsüz sözleşmelerini buluyoruz yeniden.

Tarih, şiddetli çatışmaların yargısal ilamlarda sona erdirilişi ve durağanlaştırılması olarak anlayacağımız savaşla başlar. Bizi doğurmuş olan toplum sözleşmesi belki de savaşla doğar; savaş, toplum sözleşmesiyle karışan bir ön anlaşmayı varsayar.

Ondan önce ya da onunla yan yanayken, saf ve edimsel, kökensel, yatıştırılabilemez şiddetinkinden başkaca freni olmayan zincirlerinden boşalma halindeki gruplar, hiç durmadan yok olma rizikosuyla karşı karşıyaydılar, çünkü, kendi kendisini yarattığı ölçüde öç almanın sonu gelmiyordu. Zaman içinde o sınırlama işlemlerini yaratamayan, yeryüzünden silinmiş kültürler, artık bu tehlikeye tanıklık edemez. Hattâ varolmuşlar mıydı? Sanki herşey, bu savaş sözleşmesi, bizi o saf ve edimsel, öldürücü şiddetten kurtarırken, hayatta kalmaklığımızı da damıtmış ve tarihimizi yaratmışcasına cereyan ediyor.

Önce şiddet; ardından savaş; arada hukuk sözleşmesi.

Böylece, sözleşme öncesi durumu "herkesin herkesle savaşı" diye adlandırırken, Hobbes bir çağ boyu yanılır, çünkü bir dolu felsefenin ortaya çıkışını açıklamaya çabalayan bu ittifakı savaşçı-

lık varsayıyor. Herkes herkesle vuruştuğunda savaş hali yoktur, ama şiddet vardır, saf ve zincirlerinden boşanmış, durması olanaksız bunalım, ve kendisini ona kaptıran toplumun yokolma tehlikesi vardır. Edimsel ve hukuksal olarak, bizatihi savaş bizi şiddetin tanımlanmamış üreyişine karşı korur.

Öyleyse, yasaların ve kutsalın tanrısı Jüpiter, bizi ondan esirger; iktisadın tanrısı Quirinus, elbette aynı şekilde, bizi ondan uzaklaştırır; ama, hiçbir paradoks olmaksızın, savaşın tanrısı Mars, bir şekilde ve hattâ daha doğrudan korur bizi ondan: çünkü en ilkel saldırgan ilişkilerin bağrında, adalete ait olanı devreye sokar. Bir çatışma nedir ki? Şiddet, artı birkaç sözleşme. İmdi bu sonuncusu, o ilkel ilişkilerin ilk düzenlemesi olarak değilse, nasıl ortaya çıkabilirdi?

Tarihin motoru olarak savaş onu başlatıp ortaya attı. Ama, hukukun cenderesi içinde, şiddetin yineleyici dinamizmasını izlediğinden, onun başlattığı devinim, her zaman aynı yasaları izleyerek, bir Sonsuz Dönüş'ü taklit ediyor. Sonuçta, her zaman aynı çatışmalara girişiyoruz ve bir nükleer saldırıyı başlatmak üzere verilen başkanlık kararı Roma konsülü veya Mısır firavununun davranışına öykünüyor.

O halde benim öznel adını verdiğim savaşlar, kendilerini hukukla tanımlamaktalar: tarihle başlıyorlar ve tarih onlarla başlıyor. Hiç şüphe yok ki yargısal akıl, bizim de kaynaklandığımız yerel kültür alt bütünlerini, kendiliğinden yöneltilmiş şiddetin onu keşfetmemiş olanları temyizi kabil olmaksızın mahkûm ettiği otomatik yokoluştan kurtardı.

İmdi eğer öznel savaşlar için bir hukuk, dolayısıyla da bir tarih varsa, sınırı ve kuralı olmayan, dolayısıyla tarihi de olmayan nesnel şiddet için bunların hiçbiri yoktur. Akılcı olanaklarımızın gelişmesi, tahmini güç bir hızla dünyanın tahribine doğru sürüklüyor bizi, ve o dünya çok yenilerde ortaya çıkan bir geriye dönük etkiyle, hepimizi, ve artık yörelerce de değil ama topluca, otomatik yok oluşa mahkûm edebilir. Birdenbire, anılarını yalnızca hukuk kuramcısı filozofların tasarımlarında yer alan ve tasarımlarıyla sakladıkları o en eski zamanlara, bir sözleşmeyle kurtulmuş kültürlerimizin, daha önceki halin unutulmasıyla tanımlanan tarihimizi icat ettikleri zamanlara dönüyoruz.

Şu halde, bu ilk durumdan çok farklı koşullar altında, ama yine de onlara koşut biçimde, bizim bir kez daha, kolektif ölümün

korkutmacası altında, nesnel şiddet için bir hukuk icat etmemiz gerekiyor, tıpkı düşlenemeyen atalarımızın, öznel şiddetlerini, sözleşme yoluyla bizim savaş adını verdiğimiz şeye dönüştüren en eski hukuku bulmuş oldukları gibi. İnsanlığın dünyasının nesnel düşmanı ile, bu haliyle dünya ile, yapmak zorunda olduğumuz yeni bir ittifak, önceden belirlenmiş yeni bir anlaşma. Herkesin herşeye karşı savaşı.

Bir tarihin temeliyle kopmuş olan ilişkileri düzeltmek zorunda kalmak, besbelli ki o tarihin sonunun göründüğünü gösterir. Mars'ın ölümü mü söz konusu? Ordularımızı ne yapacağız? Hükümetler nezdinde, yeniden gündeme gelen bu hayret verici soru sıklıkla sorulmaktadır.

Ama söz konusu olan bundan da daha fazlası: ilkel toplum sözleşmesini yeniden gözden geçirmenin ve de hattâ yadsımanın gerekliliği. Bu sözleşme, bizi, iyi ve kötü günde, dünyanın yer almadığı birinci köşegen boyunca birleştiriyor; şimdi, tehlike karşısında birleşmeyi öğrendiğimize göre, öteki köşegen boyunca, dünya ile imzalanması gereken yeni bir ittifak gerekiyor: doğayla sözleşme.

İki temel sözleşme böylece kesişiyor.

Rekabet

Savaştan ekonomik ilişkilere geçelim bir çırpıda, akıl yürütmelerimizde dişe dokunur bir değişiklik olmayacaktır. Üretimin tanrısı Quirinus, ya da ticarete nezaret eden Hermes, bazı bazı şiddeti Jüpiter ya da Mars'tan da daha etkin bir şekilde bentleyebilirler ve, bu amaçla da, o sonuncu tanrıyla aynı yöntemleri kullanabilirler. Pekçok insanın içindeki tek tanrı olarak Mars, ilk ikisinin rekabet diye adlandırdıkları şeye savaş der: rekabet, yani, askeri operasyonların başka imkânlarla kovalanması, sömürü, mallar, para ve bilgi. Gerçek çatışma daha da gizlenmiş olarak beliriyor. Aynı şema yineliyor kendini: çirkinlikleri ve kazara yaydıkları pislikleriyle kimyasal tesisler, büyük ölçekli hayvan yetiştirme işletmeleri, atom santralleri ya da dev petrol tankerleri, cesametlerinin gücünden başkaca silahları, ortak ve sözleşmeli olarak insanlar üzerinde egemenlik kurma arayışından başkaca erekleri olmaksızın, nesnel topyekûn şiddeti geri getiriyorlar.

Zaman, uzay, hız, enerji gibi boyutları içinden en az birinin, yerkürenin ölçeğinde eriştiği bir *artefact*'a nesne-dünya adını vere-

lim: bomba ya da yapma uydu, yapmasını bildiğimiz şeyler arasından askeri olanları, tümüyle ekonomik ya da teknik olan daha başkalarından ayırıyoruz, oysaki onlar da, savaşlar ve kazalar kadar ender, ama sık yinelenişler içinde, benzer sonuçlar üretiyorlar.

Geçmiştekiyle aynı nedenle ve sözleşmeler aracılığıyla kendiliğinden ittifaka girmiş rakipler, olanca ağırlıklarıyla dünyanın üzerine yüklenmekteler.

Biz

Ama karenin dördüncü köşesinda, ya da jiroskobun ekseninin ucunda duran kim? Kim o halde, evrensel dünyaya karşı şiddet kullanıyor? Sözsüz anlaşmalarımızın kapsamı ne? Kesinkes toplum sözleşmelerimizle dünyasal dünyanın topyekûn bir görünümü resmedilebilir mi?

Dünya-Gezegeni üzerinde insan, felsefenin geçmişteki savaşçı kahramanı ve eski türden tarihsel bilinç, bundan böyle birey ve özne olarak daha az devreye giriyor, efendi ile kölenin, kumların içindeki ender ikili olarak verdikleri o yüceltilmiş kavga da öyle, devasa ve yoğun insan tabakalarının olanca ağırlıklarıyla kımıldanışı karşısında, eski toplum bilimlerinin çözümleyegeldiği gruplar, meclisler, partiler, uluslar, ordular, bütün o küçük kasabalar da daha az giriyorlar devreye.

Geceleyin, tepemizdeki yapma uydudan yerkürenin en büyük ışık galaksisi gibi görünen, Birleşik Amerika'dan her bakımdan daha kalabalık olan süper dev megalopol Avrupa, Milano'dan kalkar, İsviçre üzerinden Alpleri aşar, Almanya ve Benelüks boyunca Ren'i izler, Kuzey Denizi'ni geçtikten sonra çaprazdan İngiltere'yi kavrar ve Saint-George kanalını aşıp Dublin'de sona erer. Boyutları bakımından, örgüsünün homojenliğiyle ve dünya üzerindeki damgasıyla, Büyük Göller ya da Grönland'ın buzuluyla kıyaslanabilecek bu toplumsal bütünlük, bu tabaka, uzun zamandan beri *albedo*'yu, suların akışını, ısı ortalamasını ve bulutların ya da rüzgârların oluşumunu, kısacası tüm ögeleri, artı canlı türlerinin sayısını ve evrimini, topraklarının içinde, üzerinde ve altında altüst ediyor.

İnsanın ve dünyanın ilişkisi, bugün işte bu.

İnsan topluluğunun başat bir sözleşmeli oyuncusu, ikibinli yılların kıyısında, en azından çeyrek milyar canın ağırlığınca ağırlık taşıyor. Etten kemikten ağırlığınca değil, ama ilişkilerinin oluştur-

duğu girift ağ ve elinin altındaki dünya-nesnelerinin sayısınca. Tıpkı bir denizmiş gibi davranıyor.

Yeryüzünü, o büyük, yoğun lekelerini saptamak için geceleyin yapma uydulardan gözlemek yeter: Japonya, Baltimor'dan Montreal'e kadar Kuzeydoğu Amerika megalopolü, Avrupa denen o site, Paris'in tıpkı bir çoban gibi güder göründüğü devasa canavarlar sürüsü ve, uzakta, ejderhaların, Kore'nin, Formoza'nın, Hong Kong'un, Singapur'un kesintili kordonu... Hanidir diklemesine ilerleyen demografik büyüme, eşitsizcesine dağılmış olarak, dev bütünlüklerde birikip yoğunlaşıyor, herbiri buz, ısı, kuraklık ya da su stoku olan okyanuslarda, çöllerde ya da buzullarla eş-güçlü, koskocaman insan bankaları; görece durağan bu muazzam bütünlükler, kendi kendileriyle besleniyor, gezegenin üzerinde ilerliyor ve, en kötü ve en iyi gün için, ağırlıklarını koyuyorlar.

Bu dev kitleler içinde boğulmuş bireysel oyuncu; beri yanda onca küçümen eski gruplar, hanidir anlamsız ve eskimiş bir "biz"i sözcelendirirken, hâlâ daha "ben" öznesini telâffuz edebilir mi, ?

Eskiden, bu Yeryüzü üzerinde, kemiğiyle de etiyle de hafif kalan özne, ormanların ya da dağların, çöllerin ve bankizlerin arasında, erimiş ve dağıtılmış olarak kayboluyordu. Evrenin onu ezmek için silahlanması gerekmiyordu: biraz buharla bir damla su yetiyordu onu öldürmek için; işte iklimin açtığı savaşta hep yenik, bir nokta gibi kaybolup gitmiş geçmişin insanı.

O çağlarda, bir yapma uydunun toprağın üzerinde uçtuğunu varsaysak, içindeki hangi gözlemci, Millet'nin *Angelus* adlı tablosunda betimlenen iki Köylünün, aşağıdaki mevcudiyetini tahmin edebilirdi ki? Orada, dünya-üzerindeki-varlık'a garkolmuş, biriötekiyle ayrılmazcasına bağlanmış, ellerindeki tarım araçlarıyla, ayakları, ölüme dek atavik tarlalarına gömülü, ufkun altında dalıp gitmiş bir halde, kelâmı ulaştıran melek geçerken, imanla olmaklığın ve zamanın dilini dinleyen o iki köylü. Nostaljik ve uzlaşımcı tablolarımızda olduğundan ne daha az, ne daha çok şey var, köye ve ormana ilişkin felsefelerimizde.

Eğilekomuş kırılgan kamış, insan, bu evren yüzünden öleceğini bilerek düşünüyor, oysa evrenin haberi yok onu öldürdüğünden; o halde galibinden daha soylu, daha saygıdeğer, çünkü onu anlıyor.

Evrende hiç, oradaki-varlık'ın yerelliğinde erimiş olarak, demek ki insan asla fizik varoluşa erişemiyordu: doğada bir ağırlığı bulunmaksızın, Millet'nin *Angelus*'unu yaptığı sırada, ya da tarım-

sal ontolojiler çağında, durumu buydu işte. Şimdiki zamandaysa, güçlülük, zayıflık ve kırılabilirlik karşılığında, bir fizik değişken haline geliyor. Artık boyutsuz bir nokta gibi yutulmuş olmaksızın, bütünlük olarak var, tıpkı okyanuslar gibi, astronomik olarak gözlemlenebilen, muazzam tabakalar üzerinde yayılmak için yereli aşıyor. Bilimler ve tekniklerle evreni ezmek üzere silahlanabileceği, ya da onu yönetmek için donanabileceği gibi, salt biraraya gelmiş mevcudiyetinin kitlesiyle ve olanca ağırlığıyla ona yükleniyor: oradaki-varlık Milano'dan kalkıp Dublin'e gidiyor. Eğer yenik düşen kendisini yenenin yitirdiği bir saygınlığı kazanıyorsa, bu durumda dünyamızdır soylu hale gelen.

Çin Seddi'nin Ay'dan göründüğü söylenir; büyüme ve yoğun toplaşmayla, böylece kritik bir cesameti aşmış oluyoruz, öyle ki, sonunda Pascal'in noktaları, bir araya gelip çeşitlilikler oluşturdu: yüzeyler, oylumlar ve kitleler. İmdi, büyük stokların yerkürenin işleyişi ve evrimi içindeki rolünü, denizlerin, atmosferin, çöllerin ve dev buzulların özgün ve birleşik işlevlerini anlamaya başlıyoruz. Bundan böyle, Yeryüzünün fizik sistemi içinde, fizik oyuncular olarak insan gölleri var. İnsan da bir stok, doğanın en güçlü ve bağlaşık stoğudur. O bir her-yerdeki-varlık'tır. Ve de bağlanmış.

Eski filozoflar, insanlar toplum sözleşmesi aracılığıyla toplaşarak kocaman bir hayvanı oluştururlar, diye anlatırlardı. Bireylerden gruplara doğru, cesamet olarak yükseliyorduk ama, beyinlerimiz boşalmış ya da mekanik bir halde, düşünceden kaba yaşama doğru iniyorduk, bu öylesine doğru ki tanıtım ya da kamunun özü "biz" derken, gerçekte ne söylediğini ya da ne düşündüğünü asla bilemedi; öyleyse kritik cesametin ötesinde, ama, varlıkların basamaklanışı içinde de beride.

Yeşil otları ya da biçilmiş arpayı otlayıp, ara sıra paralayacak birini arayarak gezen, tarla ve otlaklara yayılmış, hemen hemen oradaki-varlık kadar ağırlıksız, bu Leviathanlar'dan oluşmuş vahşi hayvan sürüsü, her ne kadar aralarından biri olduğu canlı türlerinin dengesi ve gelişimi içinde, öteki canavarlar arasındaki canavarlar olarak bir miktar ağırlık taşıyorsa da, gezegenin fizik sisteminin bilançosunda yok sayılabilirdi.

Leviathan'ın da ötesinde büyüyerek, kritik bir kitleyi aşmış olan bütünlük, yaşayandan cansıza, doğal ya da yapılmış cansıza doğru düşerek, canavardan denize açılıyor. Evet, megapoller fizik değişkenler haline geliyorlar: ne düşünüyor ne de otluyorlar, ağırlıklarını koyuyorlar.

Böylece eskinin hayvan çobanı prens, pilot ya da sibernetikçi, ama her türlü şıkta fizikçi olmak zorunda.

İnsanın ve dünyanın ilişkileri birbirini tamamlıyor, birbirini değiştiriyor ve hattâ birbiriyle yer değiştiriyor.

Fiziksel olarak bir hiç, kendi türünden daha iyi uyum göstermiş türler arasında boğulmuş düşünen hayvan, birey ya da oradaki-varlık, topyekûn dünya üzerinde, Swift'in Avustralya'nın bir çölündeki kanat çırpışının belki yarın, belki iki yüz yıl sonra, yeşil Erin'in kırlarında, bahta göre, belki bir fırtına, belki de okşayan bir meltem gibi duyulacağını yazdığı kelebeğinkince bir etki kazanıyor. "Cogito"nun "ego"su, pulkanatlının o titreyen uçma organıyla aynı güce ve aynı nedenselliğe, ya da uzak erime sahip; düşünce, öten bir cırcır böceğinin dış kanatlarından gelen vızıltıyla eşdeğerli. Haydi olayların bu aşamasında eşgüçte diyelim: daha fazla değil, ama daha az da değil. Beklenmedik anda ortaya çıktığında, sık sık, hattâ çok ender istisnalar dışında her zaman, uzaklardaki bir tayfunun güçlerini boşalttığında bile etkisi hiç olarak kalıyor. Yerine göre, ya sıfır düşünce, ya da alabildiğine güçlü.

Düşünce taştan bir duvar örmek ya da bir öküzü çift sürmeye alıştırmak ereğiyle kendini sınırladığı zaman, yerel zincir elbette etkinlik kazanır. Ama burada hiçbir şey, bugün tek belirleyici olan topyekûn doğayı ilgilendirmiyor.

Bütün bilimler tarihi, kelebek-düşünce'den kasırga-etkisi'ne uzanan, o alabildiğine belirsiz zinciri değişmez kılmaktan, denetlemekten, gemlemekten ibarettir. Ve işte çağdaş topyekûnlaştırmanın tanımlanışı, sahiden de o yumuşak nedenden o katı sonuçlara geçmek.

Fizik olarak henüz bir hiçken, eski tarz grup, yaşayan Leviathan, yalnızca biyolojik etkinliğe sahipti, tıpkı düşünceye de ham haliyle sahip olduğu gibi. Araya giren koca hayvanla, yaşam savaşını, flora ve faunanın öteki türlerine karşı öyle bir kazandık ki, ulaştığımız eşikte, utkunun birden bire bozguna dönüvermesinden endişe ediyoruz.

İşte en sonunda fizik olarak da varolduğumuz cesametlere ulaştık. Hep birlikte hayvanlaşmış olarak, düşünen birey, birçok yönden toplaşmış bir halde, taşa dönüşüyor. Yeni dünyanın üzerinde temellendiği taşa. Megalopollerin katı ve sıcak mimarileri, pekâlâ sayısız çöllerle eş değerdedir; kaynaklar, kuyular, göllerden oluşan –Akhielus'un küçümen ırmağındakinden daha güçlü dalga-

lar, Goya'nın kumullarından çok daha büyük insan yutan alanlar– gruplarla ya da bir okyanusla, ya da sağlam ve oynak bir tektonik tabakayla eş değerdedir. En sonunda doğal olarak varız. Zihin hayvana dönüşerek büyüdü ve hayvan da tabaka halinde büyüyor.

Bundan böyle, tinsel, canlı ve cansız, varlıkların bütün basamaklarını işgal ediyoruz: birey gibi düşünüyorum; kolektif hayvanlar gibi yaşıyorduk; bütünleşmelerimiz deniz haline gelişe ulaşıyor. Yalnız dünyanın alanını işgal etmekle kalmadık, ama, demem yanlış kaçmazsa, ontolojiyi de istila ettik. Düşüncede ya da iletişimde birinciyiz, örgütlenmiş varlıkların en haberli olanlarıyız, maddi bütünlüklerin en etkinleriyiz. Her-yerdeki- varlık kendisini uzamın içine yaymakla kalmıyor yalnızca, ama varlığın saltanat sürdüğü alanlara da yayılıyor.

Kelebek kanadı halindeki cogito'laştırıcı nedenselliğim, türler üzerindeki yaşamsal etkilerimizi yedeğine alıp, şimdi de tümüyle fizik eyleme ulaşıyor. Her türlü şıkta, katı ve yumuşak bilimlerin yerel bir oyuncusuydum, elbette hâlâ öyleyim; bundan böyleyse fizik bilimlerin belirsiz topyekûn bir etmeniyim ben, ama biz, evrensel olarak, bütün doğa bilimlerinde beraberce etkili ve ağırlıklıyız. Kırılabilirlik taraf değiştirdi.

İşte karenin dördüncü köşesinde ya da jiroskobun ekseninin ucunda duran şey: dünya ile eşgüçlü varlığa dönüşmüş olan dünya-üzerindeki-varlık

Ve bu eşgüçlülük sonu belirsiz bir savaş sürdürüyor.

Yerel ögelerinin ve devasa alt-bütünlüklerinin, okyanusların, çöllerin, atmosferin ya da buz stoklarının arasındaki karşılıklı ve çaprazlama ara-ilişkilerin mekânı olan topyekûn doğa, tümlüğü içindeki Dünya-Gezegeni; bireylerin ve alt-grupların, aletlerinin, dünya-nesnelerinin ve bilmelerinin, yavaş yavaş yerle, yerellikle, komşulukla ya da yakınlıkla bağlantılarını kaybeden toplanmaların arasındaki karşılıklı ve çaprazlama ara-ilişkilerin mekânı olan bu yeni insan tabakalarının yeni korelatıdır. Oradaki-varlık daha seyrek görünüyor

Eski toplum sözleşmesinin doğayla yapılacak bir sözleşmeyle ikilenmesi gereken bir zamanın başlangıcında, dünya ile ilişkilerimizin durumu, dengeli bilançosu işte budur; nesnel şiddet ortamında, doğayla o sözleşmeyi imzalamaktan başkaca çıkış yolu yok.

Minimumda, savaş; optimumda, barış.

Bilmek

Aynı şekilde, bilgi konumlanışı, hiçbir zaman bir kişiyi nesnesiyle ilişki içine sokmaz, çünkü yalnızlık çabucak çılgınlığa ve yaratıcı hataya kayar, ama giderek çoğalan ve birbirini denetleyen bir araştırmacılar topluluğunu, bir uzmanlığın o araştırmacılar tarafından tanımlanmış ve kabul edilmiş kesitiyle ilişkiye geçirir.

Bilginin, Şeytan ve Yüce Tanrıyı yâdetmek üzere tandırının *dibine çekilmiş*, ya da *aşkınsal koşullarının*(*) içine kapanmış eski imgesel öznesi, bilimin başlangıcından itibaren yerini, bir sözleşmenin egemenliği ve düzenleyiciliği altında, zaman ve mekân içinde biraraya gelmiş ya da dağılmış bir gruba bırakır. Bu sözleşmenin karşılıklı rızayla ortaya çıktığı ya da tersine, durmamacasına polemikler ve tartışmalardan geçtiği söylenebilir: her ikisi de bilmenin yerlerine ya da tarihin dönemlerine göre doğrudur; ve çarpışmakta olanlar, geçmişe oranla burada daha iyi koşullar altında anlaşma akdederler.

Bu savaş ya da barış, sonuçta, tıpkı geçmişte zarif konuşmacılar, askerler ya da ekonominin rekabetçileri için yaptığı gibi, bilim adamlarını bir araya toplayan, ve o eski toplum sözleşmesine benzeyen sözsüz bir sözleşmede temellenir. Bu sözleşmeden önce bilim yoktur, tıpkı toplum da olmadığı gibi. En katı kesinliklerin en uzaklardaki Yunan başlangıçlarında, ilk bilginler, birarada ya da ayrı ayrı, kanıtlamaktan çok tartışırlar, geometrici oldukları kadar da hukukçudurlar.

Katılanları bilimsel girişime bağlayan bağ olarak böylece tanımlandıkta, bilmenin öznesi, bazı bazı sanıldığının tersine, sözlü ya da yazılı, alabildiğine oynak ve çeşitli bir ortak dilden çok, onun ardında ya da altında yer alan, sözsüz ve durağan bir sözleşmeye; hukuk öznesinin bilimin öznesi, gizil, güncel, formel, operasyonel bir özne olduğu bir sözleşmeye ulaşır.

Serencamını kabaca anlatalım: kişi, çocukluğundan başlayarak, çoktan bu sözleşmeyle bağlanmış toplulukla ilişkiye girer; uzmanlığın nesnelerini incelemeye koyulmazdan çok daha önce, onu ulema arasına alıp almamaya karar verecek olan uzmanlaşmış seçici kurulların karşısına çıkar; allamece çabaladıktan sonra, yapıtını kendi yasalaştırılmış dillerine kabul edip etmemeye karar verecek daha başka yetkili kurullar önünde boy gösterir. İlk ilâm olmadan bilen, ikincisi olmadan da bilgi yoktur. Eski bireysel özne, ben ya da siz, bilmenin alıcısı ya da itaatkar taşıyıcısı, olası yaratıcı üre-

(*) Descartes ve Kant kastediliyor.-(Ç.N.)

tici tarafından yaşanmış bilgi süreci, davalardan duruşmalara, kararlardan seçmelere koşturup durur, dolayısıyla hukuksal alanı asla terketmez. Bilimler sözleşmeler aracılığıyla iş görürler. Hakikat, bilimsel doğru, aslında, böylesi yargılara onların da berikilere bağlı olduğu ölçüde bağlıdır.

Bilimlerin tarihi, ilerde çoklukla göreceğiz, mahkemelerin ya da bilimsel ve daha başka kurulların karar tefhimlerinin tarihiyle karışır çoğu zaman. Bilimsel olduğu kabul edilmiş bilme, bu epistemodise'den dökülür; bu yeni sözcükten, bilimin ve hukukun, aklın ve yargılamanın ilişkiler bütününü anlıyorum.

Bilginler nedenler üzerinde döğüşmezden önce şeyleri bilseler bile, bilginin yargıçları, çoğunlukla sakin olan şeyleri bilmezden önce, sıklıkla çatışmacı olan nedenleri bilirler. Bilim alanında hukuk edimden öncedir, tıpkı öznelerin nesneden önce gelmesi gibi; ama edim hukuka öncedir tıpkı nesnenin özneden önce gelmesi gibi.

Şu halde, bilginleri mimleyen hukuk sözleşmesinin şeylerle ilişkisi vardır, onları keşfeder, çözümler, onları bilim nesneleri olarak kurar. Burada da, sözleşmeyle mimlenmiş dünyasal bir dünya, bizi yargılama yetkisine sahip mahkemelerin hukuksal yasalarıyla arasındaki ilişkiyi betimleyemeyeceğimiz yasalarla mimlenmiş olan evrensel dünya ile ilişkiye giriyor.

Başka türlü dendikte, bilimsel bilgi, nedeni bir şey ve şeyi neden yapan geçişin, bir edimin bir hukuk ve tersine, hukukun edim haline geldiği geçişin sonucudur. Bilimsel bilgi, nedenin şeye ve hukukun edime doğru, karşılıklı değişimidir: bir yanda, her türlü spekülatif kuramda rastlanan keyfi uzlaşımı, ve her türlü uygulamayı kuran kesin ve doğru nesnelliği içindeki ikili konumu buradan kaynaklanır.

Böylece, söyleşimde, rekabette ve çatışmalarda gözlediğimiz, hukukun edimle, sözleşmenin de dünyayla kurduğu ilişki, olduğu gibi bilimsel bilgide yineleniyor: tanım olarak ve gerçek izleyişi içinde bilim, bilginleri birleştiren sözleşmeyle şeylerin dünyası arasındaki bir sürekli ilişkidir. Uzlaşmanın ve edimin bu ilişkisi, insanlık tarihinde benzersiz olan, Kant ve Einstein'dan beri bizi durmamacasına hayretlere düşürecek ölçüde olağanüstü bu ilişki, yargısal bir ad kazanmadı. Sanki burada insanlığın kararı nesnelerinkiyle karşılaştı. Böylesi bir şey ancak mucizelerde ve bilimlerde görülür!

Bir hukuk, yani keyfi bir uzlaşma söz konusu. Ama bu hukuk, yerleşik ve denetlenmiş edimleri, doğanınkileri ilgilendiriyor. Şu

halde bilim, kuruluşundan beri, doğal hukuk rolünü oynuyor. Bu kutsanmış deyim derin bir çelişkiyi, bir keyfilikle bir zorunluluğun çelişkisini gizler. Bilim de, tam tamına aynı yerlerde, aynı çelişkiyi gizliyor. Fizik doğal hukuktur: ortaya çıkışının şafağından beri bu rolü oynar. Doğal hukuku savunan kardinaller, fiziğe bağlı Galilei karşısında kendi oyunlarıyla yenildiler.

O zaman doğal hukuk sorunun bugün sıkı sıkıya bilime, üstelik grupların dünyadaki yerlerini betimleyen bilime bağlı olmasından kim hayrete düşebilir ki? Zira, fazladan, bu bilge kolektiflik, büyük tabakanın küçümen alt-bütünlüğü; aynı zamanda sıradan sözleşmelerle halledilecek klasik, uzlaşımsal ya da hırçın ilişkiler sürdürdüğü daha başka kolektiflikler de buluyor karşısında.

Böylece, ilkel kavga konumlanışı bilginin içinde yeniden ortaya çıkıyor. Orada da daha yukarıda olduğu gibi, bir sözleşmenin birleştirdiği bir kolektiflik dünyaya karşı, bilinçsiz bir şiddetin, yönetilmemiş, egemen olunmamış ilişkisine giriyor: hakimiyet ve sahiplenme.

Bilimin kökeni tıpkı bir kardeşcesine insan topluluklarınınkine benzer: bir tür toplum sözleşmesi olan bilgi ittifakı, karşılıklı olarak bilmenin terimlerini denetler. Ama bu ittifak, kendine daha yakın olmasına karşın, dünya ile barış yapmaz.

Bugün, çelişkili bir tutumla bir bilginin ya da kendisi de iki bin yıldır yargılamakta olan bir aklın, kâh yararlarını kâh zararlarını savunduğunu duyuyor olmamızda şaşacak ne var ki? İşte üç yüz yıl oluyor, ünlü bir *Teodise* acıların nedeni ve kötülük hakkında karar verdi ve Yaradanın trajik sorumluluklarını bir kalemde çözdü: böylesi bir davayı, bir kez daha iyiliklerin ve acıların boy göstereceği, ama akılcı üreticinin ve öngörülebilir sorumlunun çoktan beridir insan topluluğunu yeniden bütünleştirdiği bir davayı, bugün hangi mahkemenin önünde ve hangi biçimlerde tartışacağımızı bilemiyoruz. *Epistemodise*, işte bu kitabın doğru ve olabilir başlığı, yine de benimsenebilmek için fazlasıyla çirkin.

Bilim, edim ve hukuk toplar: bugünkü, belirleyici konumu buradan geliyor. Evrensel dünyayı denetleme ya da şiddete salma konumlanışı içinde, bilgin grupları dünyasal dünyayı yönetmeye hazırlanıyorlar.

Güzellik

Başlıbaşına güzelin varlığı olarak, hiçbir şey dünyadan daha güzel değil; her türlü ihtişamın bu gözalıcı dağıtıcısı olmaksızın, güzel olan hiçbir şey ortaya çıkmıyor. Truva savaşlarının vahşeti arasında, kör Homeros gül parmaklı şafağı terennüm eder; yağlıboya yapıtı benzer ve daha yakınlardaki dehşetlerden yakınan Goya'nın gücü boğaların gururundan gelir. Ortalama da olsa, bir bilgelik, anlamsızlıklarını, hattâ insanlıkdışılıklarını gösterdiği için kendini muharebelerden sıyıran, ya da en beter tutkularının karşılığını rezillikle ödemek istemeyen herkese, evrensel dünya sakatlanmış güzelliğin acılı yüzünü sunuyor bugün. Şafağın gizemli ve sıkılgan parıltısı hoyratlıklarımızla yaralanacak mı?

Evrensel dünya ile dünyasal dünyanın eşdeğerliğinden, aynılığından, kaynaşmasından fışkırır güzellik. Öyleyse gerçeği insandan yana ve insanı da gerçekten yana doğru aşar, ve, her iki şıkta da, ikisini birden yüceltir. Epistemoloji ve estetik, ikincisi her iki anlamı içinde, akılla kavranabilir olanla gerçeğin uyumu üzerinde, ve yine söylüyorum, Kant'ı ya da Einstein'ı ve daha başkalarını şaşkına çevirip sessiz soluksuz bırakan mucize üzerinde, açıklayabilmeksizin söyleşirler.

Kutsal dilin kirletme ve iğfal, küfür, tecavüz ve lekeleme anlamlarına gelen eski bir sözcüğüyle, bu eşdeğerliliğin kopuşuna kirlenme diyoruz. Tanrısal manzaralar, kutsal dağ ve tanrıların sayısız gülücükler taşıyan denizi, nasıl oldu da çöplüklere ya da dehşet saçan ceset haznelerine dönüşebildi? Maddesel ve duyumsal çöplüğün dağılmasıyla, dünyanın güzelliğini kapatıyor ya da siliyor ve onun çeşitliliklerinin bereketli yayılışını salt kendi yasalarımızın çorak ve güneşli tekliğine indirgiyoruz.

Henüz tümden spekülatif bir tufan olasılığından da daha dehşet verici olarak, böylesine öldürücü bir boşanma, geçmişte güzelliğin gizemi tarafından konulmuş olan aynı tarih, hukuk ve felsefe sorununu, hattâ tersine çevirmek suretiyle metafizik sorununu, getirip ortaya koyuyor. Eşdeğerlilik, uyum ve şakraklığın şarkısı, iki âlemin buluşması, bir zamanlar atalarımızın iyimserliğini ve mutluluğunu sağladı –kavgaların dehşeti ve tartışmalar ortasında, hiçbir şey onları dünyadan yoksun bırakamazdı–, tıpkı tedirginliğimizin şimdi o iki âlemin koptuğu noktada titreştiği gibi.

Eğer akılcı yanımız gerçeği, gerçek de akılcı yanımızı kavrasaydı, akıllıca yapılmış işletmelerimiz geride atık bırakmayacaklardı; imdi eğer çöplük onları birbirinden ayıran aralıkta kaynaşıyor-

sa, bu, kirliliği o aralık ürettiği içindir; kirlilik akılcı yanımızla gerçek arasındaki uzaklığı dolduruyor. İmdi iğrençlik büyüdüğü ölçüde iki âlem arasındaki kopuş ciddileşiyor. Çirkinlik uyum-bozukluğundan, uyum-bozukluğu çirkinlikten geliyor. Aklımızın dünyaya karşı şiddet kullandığını kanıtlamak gerekir mi hâlâ? Güzelliğin yaşamsal gereksinimini bir daha duymayacak mı akıl?

Güzellik barış talep ediyor; barış yeni bir sözleşmeyi öngörüyor.

Barış

Halklar ve Devletler, sürekli, soyut ve önemsiz bir barışın biçimsel düşüncesi dışında, aralarında uzun bir ateşkes sağlamak için bir araya gelmek üzere, bugüne kadar hiçbir güçlü ve somut neden bulamadılar, çünkü, bütün ulusların hepsi de, kendilerini sanki dünyada tek başlarınaymışlar gibi düşünebiliyorlardı. Hiçbir şey, hiç kimse, hiçbir kolektiflik ve dolayısıyla da hiçbir neden onların üzerinde değildi.

Tanrı öldüğünden beri, bize savaştan başkaca şey kalmadı.

Ama dünyanın kendisi, onların meclisiyle, çatışmalı da olsa, bir doğa sözleşmesi içine girdiği anda, barışın nedenini, onca aranan aşkınlıkla birlikte, verir.

Dünyayı esirgemek için aramızdaki barışa ve kendimizi esirgemek için de dünya ile barışa karar vermek zorundayız.

DOĞAYLA SÖZLEŞME

İki zaman

Belki talih belki de bilgelikten, Fransız dili, geçip giden zamanla *–time, zeit–*, iklimden gelen ve eskilerin meteorlar adını verdikleri havayı *-weather, wetter-*, anlatmak için tek bir sözcük kullanır (*).

Değerlendirmemiz ve kaygılarımız, demek ki bugün ikinci kullanıma yöneliyor, çünkü sanayiye dönük bilgi ve becerilerimiz, yine eskilerin bizden bağımsız olduğunu düşündükleri o topyekûn doğaya, belki de felaket doğuracak bir şekilde müdahale ediyor. Bundan böyle, doğa yalnız bize bağlı olmakla kalmıyor, şüphesiz, ama, karşılık olarak, biz de yaşamak için bu devingen ve değişken yine de yeterince durağan, belirlendirici (determinist) ve belirsizliklerle ilerleyen (stochastik), düzenlilikleri ve tepkime evreleri çok büyük değişiklikler gösteren dönemimsiliklerle donanmış atmosfer sistemine bağlıyız.

Nasıl değiştiriyoruz onu? Gelişen sanayimizin, atmosfere binlerce ve binlerce ton karbonmonoksit ve daha başka zehirli atıklar boşaltan faaliyetleri ve teknik kapasitemiz yüzünden, iklimin bütününde acaba hangi topyekûn değişimi beklemek gerekiyor, ne tür ciddi dengesizlikler çıkacak ortaya? Şimdiki halde, böylesi bir büyüklük ve karmaşıklık ölçeğindeki genel dönüşümleri tahmin etmesini bilemiyoruz, hiç şüphesiz ve hattâ özellikle, geçen zaman (le *temps* qui passe –Ç.N.) ile hava (le *temps* qu'il fait –Ç.N.) arasındaki ilişkileri düşünmesini de bilemiyoruz: tümüyle farklı iki gerçeklik için tek bir sözcük. Zira topyekûn değişime, dengelere ve onların yakalayıcılarına ilişkin, iklimden ve atmosferden daha zengin, daha eksiksiz bir model biliyor muyuz? İşte bir kısır döngünün içine tıkıldık.

Başka türlü dendikte; acaba ne tür tehlikelerle karşı karşıyayız? Ve en başta da; hangi eşikten ve de hangi tarih ya da zamansal sınırdan sonra büyük bir riziko beliriyor? Bu soruların yanıtlarının geçici bilgisizliği içinde, ihtiyat –ve politikacılar– sormaktalar: ne yapmalı? Ne zaman yapmalı? Nasıl ve neye karar vermeli?

Ama önce: kim karar verecek?

(*) Le temps passe / Zaman geçiyor, ve İl fait beau temps / Hava güzel. –Ç.N.

Köylü ve denizci

Eskiden iki adam iklimsel düzensizliklerin dış zamanına gömülmüş olarak yaşıyordu: zamanı kullanışları, saat be saat, göğün durumuna ve mevsimlere bağlı olan köylü ile denizci; en basit tekniklerden en ileri ayrıntılara kadar, bu iki insan tipine neler borçlu olduğumuzu hepten unuttuk. Bazı eski Yunan metinleri toprağı iki bölgeye ayırır: bir ve aynı aletin tohum küreği olarak kullanıldığı bölge, ve gelip geçenlerin o alette bir teknenin küreğini gördükleri bölge. İmdi bu iki halk, giderek batının topraklarından kayboluyor; tarım ürünlerindeki fazlalıklar ve ağır tonajlı gemiler, denizi ve toprağı çöle dönüştürüyorlar. Yirminci yüzyılın en büyük olayı, tarımın, genel insan yaşamının ve tekil kültürlerin pilot faaliyeti olarak, karşı durulmaz bir şekilde ortadan kalkmasıdır.

Artık yalnızca iç mekânlarda yaşayan, öncelikle zamanın içine gömülmüş, kentlere yığılakomuş çağdaşlarımız, ne tahıl küreğini kullanıyorlar ne tekne küreğini, daha da beteri, onları görmediler bile. Tatilleri dışında iklimle hiç ilgilenmeden, mutlu ve sarsak, tatilde buldukları dünyayı, tanımadıkları, pek ender olarak onları yaralayan ve asla onları ilgilendirmeyen şeyi, kirletip duruyorlar.

Pis türler, maymunlar ve otomobil sürücüleri, bir çırpıda çöplerini atıverirler, çünkü içinden geçtikleri mekânda oturmazlar, öyle olunca da kirletmekte bir sakınca görmezler.

Bir hamle daha: kim karar veriyor? Bilginler, yöneticiler, gazeteciler. Nasıl yaşıyorlar? Ve öncelikle de, nerede? Bilimlerin daha iyi tanımlayabilmek için fenomenleri yenibaştan ürettiği laboratuvarlarda, iş yerlerinde ya da stüdyolarda. Kısacası, içeride. İklim, artık çalışmalarımızı asla etkilemiyor.

Peki neyle uğraşıyoruz? Sayısal verilerle, denklemlerle, dosyalarla, hukuksal metinlerle, sayfaya girmemiş haberlerle ya da elektronik yazıcılarla: kısacası, dille. Bilimin durumunda sahici dille, yönetim için normatif dille, medyalardaysa sansasyonun diliyle. Zaman zaman, falanca uzman, iklimbilimci ya da yerküre fizikçisi, yerinde gözlemler yapmak üzere göreve gidiyor, tıpkı filanca muhabir ya da müfettiş gibi. Ama işin özü, içeride ve sözlerde geçiyor, asla nesnelerle birlikte dışarıda değil artık. Dahası, pencerelere bile duvarlar ördük, birbirimizi daha iyi anlayalım ya da daha rahat tartışalım diye. Bastırılmaz bir şekilde iletişiyoruz. Yalnızca kendi kanallarımızla ilgileniyoruz.

Bugün iktidarı paylaşanlar, bir doğa olduğunu; bizden öç aldığı söylenebilirse de aslında zamanın içinde yaşarken, hakkında

hâlâ yerindelikle konuştuğumuzu savlayıp üzerinde karar vermek durumunda olduğumuz havanın içinde hiçbir şekilde doğrudan yaşamayan bizlere kendisini hatırlatan bir doğa olduğunu unuttular.

Dünyayı yitirdik: şeyleri, stratejik hesaplarımızın hedefleri olan fetişlere ya da mallara dönüştürdük; ve, evrensizci (acosmiste), evreni bulunmayan felsefelerimiz, neredeyse bir yarım yüzyıldan beri, yalnızca dilden ya da politikadan, yazıdan ya da mantıktan söz açıyorlar.

Fizik olarak ilk kez topyekûn Yeryüzünün üzerinde etkidiğimiz bir sırada, ve de hiç şüphesiz onun da topyekûn insanlığa tepki gösterdiği bir sırada, trajik bir şekilde ıskalıyoruz onu.

Uzun ve kısa vade

Ama, bundan böyle hangi zamanın içinde yaşıyoruz, bu zaman, akıp geçen süreye indirgense bile? Bugünkü evrensel yanıt: çok kısa vade içinde. Yeryüzünü kurtarmak ya da, yağmur ve rüzgâr anlamındaki havayı kollamak için, uzun vadeli düşünmek gerekirdi, ve içinde yaşamadığımız için, onun düzenliliklerine ve gücüne göre düşünmesini öğrenemedik. Ayakta durma telaşındaki politikacı, pek ender olarak bir sonraki seçimlerin de ötesine uzanabilen projeler üretiyor; mâli yıla ya da bütçe yılına egemen olan yöneticidir ve haftanın her günü yeni haberler yayılıyor; çağdaş bilime gelince, hemen hemen hiçbir zaman on yılın berisinden öteye gitmeyen dergi makalelerinde doğuyor; paleolitik iklim üzerindeki çalışmalar onbinlerce yılı gözden geçiriyorsa da, bu çalışmaların kendileri de otuz yıldan eski değiller.

Herşey, sanki üç çağdaş iktidar, ki burada iktidardan kastım, hiçbir yerde karşı-iktidarla karşılaşmayan mercilerdir, elbirliği içinde, binlerce yıllık gelenekleri, şimdi ölmüş olan ya da bu iktidarların öldürdüğü kültürlerce biriktirilmiş deneyimleri, uzun vadenin belleğini kökünden kazımışcasına cereyan ediyor.

İmdi, bir yüzyılı aşkın bir süredir yerleşik ve kendisi de ondan önceki uzun kültürler tarafından yaratılmış bir uygarlığın; milyonlarca yıl yaşında, kımıldayan, bir yandan da hızlı, rastlantısal ve birçok yüzyıllık değişimler içinde görece dingin bir fizik sisteme zararlar veren bir uygarlığın neden olduğu bir sorun karşısındayız

işte; önümüzde, başlıca bileştiricisi zaman olan, özellikle de sistem topyekûn düşünüldüğü ölçüde daha da uzun bir vadenin zamanı olan, dehşet verici bir soru duruyor. Okyanusların sularının birbirine karışması için, beş bin yıl süreceği hesaplanan bir evrenin tamamlanması gerekiyor.

Oysa kısa vadeli yanıtlardan ve çözümlerden başkaca bir şey önermiyoruz, çünkü anlık vadelerde yaşıyor ve de iktidarımızın özünü bunlardan sağlıyoruz. Yöneticiler devamlılığı ellerinde tutuyor, medyalarsa günübirlikteliği, nihayet bilim de bize kalan tek gelecek projesini. Üç iktidar, şimdi hava'yı konumlandırmak ya da onun için karar vermek üzere, zaman'ı ellerinde tutuyorlar.

Yeri gelmişken, yaygın anlamıyla haberleşmede, an'a ayarlanmış zamanın geçişi ve tek an'ın önemli oluşu ile, ister istemez felaketlerle sınırlanmış haberlerin geçişi ve salt onların ilginç bulunması arasındaki koşutluktan hayrete düşmemek olası mı? Sanki çok kısa vade, yokedişe ayarlanmış gibi: bunun karşılığında, varedişin uzun vadeyi gereksindiğini mi anlamak gerekiyor? Bilimde de aynı şey: incelmiş uzmanlık, çoktan parçalamış olduğu nesnenin yokedicisi çözümleme ile, hangi gizli bağları kuruyor?

İmdi, bilimlerin ve uygulamaların en büyük nesnesi, yeni naturası içindeki Dünya Gezegeni hakkında, karar vermek gerekiyor.

Elbette, başlatılmış olan süreçleri yavaşlatabiliriz, daha az fosil yakıt tüketmek, yokedilen ormanları tümüyle yeniden yetiştirmek için yasalar çıkartabiliriz... bütün bu mükemmel kararları alabiliriz almasına da, bunların hepsi, sonuçta, saatte yirmi beş deniz miliyle, ister istemez çarpıp parçalanacağı kayalıklara doğru koşan, ve köprüdeki nöbetçi kaptanın, yönü değiştirmeksizin hızı onda bir oranında düşürmesi için makine dairesine komut verdiği geminin durumuna indirgenmektedir.

Uzun vadeli ve had aşamadaki bir soruna bulunacak çözüm, etkili olabilmek için, en azından sorunun önemine denk düşmelidir. Dışarıda, yağmurun yağdığı, rüzgârın estiği havada yaşamış olanların, yerel deneyimlerden kalkan davranışları uzun soluklu kültürleri devreye sokmuş olan köylülerin ve denizcilerin, epey var ki sesleri çıkmıyor, belki de hiç çıkmayacak; söz bize kalıyor, yöneticilere, gazetecilere ve bilginlere, hepsi de kısa vadenin ve ileri uzmanlıkların adamı olan, güçlü, etkili, iyileştirici ve zarar verici müdahale araç ve gereçlerini icat ettikleri ya da yaygınlaştırdıkları için, havanın topyekûn değişmesinde bir ölçüde sorumluluk taşıyan, iktidarlarının kısacık süresi içine gömülü ve daracık bölümle-

rine mahkûm olduklarından akılcı çözümler bulmasını becerememyenlere kalıyor.

Yağmur ve rüzgâr anlamındaki havayı kavranabilir rizikolarla yüzyüze getiren maddi, teknik ve sınai bir kirlenme olduğu gibi, akıp giden zamanı tehlikeye sokan, görünmez bir ikinci tehlike daha var; uzun soluklu düşüncelere, Yeryüzünün, insanların ve şeylerin bu koruyucularına reva gördüğümüz kültürel kirlenme. İkincisine karşı mücadele etmezsek, birincisine karşı vereceğimiz kavgada yenik düşeceğiz. Bugün, adına altyapı denen şeyin kültürel naturasından kim kuşku duyabilir ki?

Uzun vadeli bir girişimde, kısa vadeli araçlarla nasıl başarıya ulaşılabilir? Böylesi bir projeyi, anlık yaşayışlarımıza egemen olan üç iktidar tarafından bugün içimize yerleştirilmiş olan kültürün, kıyasıya bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi pahasına gerçekleştirebiliriz. Soyundan geldiğimize şüphe bulunmayan bir yalvaçın, gemiyi, uzay ve zaman tümlüğünün o küçültülmüş modelini, inşa ederek suların, buzların birden eriyivermesiyle ortaya çıkan yükselişine karşı hazırlanmak zorunda kaldığı tufanöncesi çağların anısını yitirdik mi?

O halde, sonsuza kadar susmuş olanların anısına, uzun vadenin insanlarına kulak verelim: bir filozof, hâlâ Aristoteles'ten besleniyor, bir hukukçu Roma Hukukunu eskimiş bulmuyor. Yeni politikanın portresini çizmeden önce, bir dakika için de olsa onları dinleyelim.

Bilim felsefecisi

soruyor: iyi de kim dünyaya, bundan böyle ortak nesnel düşman olan şeye, hâlâ tersine çevrilebileceği umulan bunca zararı veriyor, denize boşalmış petrolü, havaya savrulan milyonlarca ton karbonmonoksidi, yağmurla birlikte geri dönen bu asitli ve zehirli ürünleri reva görüyor... küçük çocuklarımızı astımla tıknefes eden ve derilerimizi kabuk kabuk kaplayan bu pislikler nereden geliyor? Özel ya da tüzel, insanlardan başka kim? Salt sayı, ya da yollardan ibaret olan devasa metropollerimizden başka kim? Aletlerimiz, silahlarımız, etkinliğimiz, nihayet aklımız, gereksizliklerini meşru olarak kabullendiğimiz bütün bu şeyler: hakimiyetimiz ve sahiplenişlerimiz.

Hakimiyet ve sahiplenme, işte bilim ve teknik çağının şafağında, batılı aklımız evrenin fethine soyunurken, Descartes tarafından

ortaya atılmış başat sözcük. Evrene egemen oluyor ve onu kendimize malediyoruz: sınai girişimle yansız denilen bilimin, bu bakımdan farklılaştırılamayan, gizli ve ortak felsefesi. Kartezyen hakimiyet bilimin nesnel şiddetini iyi uyarlanmış bir strateji içinde yükseltiyor. Nesnelerle aramızdaki temel ilişkimiz de savaşta ve mülkiyette özetleniyor.

Yeniden savaş

Bugüne kadar dünyaya verdiğimiz zararların bilançosu bir dünya savaşının geride bırakacağı yıkımlara eşittir. Barışçıl ekonomik ilişkilerimiz, başka insanların araştırma ve sanayide kullandıkları ölçüsünde gelişmiş araçlarla savaştıklarından ya da savaşa hazırlandıklarından beri, sanki savaş artık salt askere ait bir şey değilmiş gibi, yavaş yavaş ve ara vermeksizin, kısa ve topyekûn bir çatışmanın ortaya çıkaracağı sonuçların aynını başarıyor. Bir tür eşik etkisiyle, araçlarımızın gelişimi bütün amaçları eşit kılıyor.

Gelişmiş olduğu söylenen ülkeler, artık kendi aramızda dövüşmüyor, hep birlikte, dünyaya yükleniyoruz. Adlı adınca dünya savaşı, hem de iki kez, zira insanların dünyası anlamındaki bütün dünya, şeylerin dünyası anlamındaki dünyaya kayıplar dayatıyor. Öyleyse bir barış imzalamaya çalışacağız.

Egemen olmak, ama bir yandan da sahip olmak: dünyanın şeyleriyle sürdürdüğümüz öteki temel ilişki, mülkiyet hakkında özetleniyor. Descartes'ın başat sözü, kişisel ya da kolektif, mülkiyet hakkının bilimsel bilgisiyle teknikçi müdahalelerinde uygulanmaya konuyor.

Temiz ve pis

İmdi, hep kendilerinin kalsın diye yuvalarının içine işeyen kimi hayvanları taklit edercesine, birçok insanın, kendilerine ait nesneler kendi mülkiyetlerinde kalsın ya da daha başkalarının da mülkiyetleri onlara geçsin diye, bunların içlerine pisleyerek hepsini işaretleyip kirlettiklerini sık sık belirtmiştim. Mülkiyet hakkının bu dışkısal ya da gaytasal kökeni, bana, kaza türünden istençsiz eylemlerin sonucu olmak şöyle dursun, derin niyetleri ve başat bir güdülenmeyi ortaya koyan ve adına kirlenme denen şeyin kültürel kaynağı olarak görünüyor.

Haydi birazdan çıkıp birlikte öğle yemeği yiyelim: ortak salata tabağı sofraya geldikte içimizden biri içine tükürecek olsa, anında ona sahiplenir, çünkü başkaca hiç kimse artık o tabağa uzanmak istemeyecektir. O, bu alanı kirletmiş olacak ve bizler de mülkiyetindeki şeyin pis olduğunu yayacağız. İşgal ettikleri ortamı böylece talan edenlerin bulunduğu yerlere artık hiç kimse girmez. Dünyanın pisliği de aynen böyle, oraya insanlığın, ya da egemenlerinin damgasını, el koymalar ve elde etmelerinin cifelik mührünü basıyor.

Canlı türleri arasından biri, bizimki, şimdi topyekûn hale gelmiş kovuğundan, bütün öteki türleri kovmayı başardı: onca iğrençliklerle doldurduğumuz şeyin içinde nasıl beslenecek, nasıl yaşayabileceklerdi ki? Eğer kirletilmiş dünya birtakım tehlikelerle karşı karşıyaysa, şeyleri öncelikle kendimize maletmemiz dışında bir nedeni yok bunun.

O halde, bu konularda kullanıp durduğumuz çevre sözcüğünü unutun gitsin. Bu sözcük, biz insanların, evrenin göbeği, doğanın efendileri ve sahipleri olan bizlerin, çevremizde dönüp duran şeyler sisteminin merkezinde durduğumuzu varsayıyor. Bu, dünyanın merkezine yerleştirilmiş Yeryüzünün (bizi temsil ettiği nasıl düşünülebilir?) narsisizmimizi, bizi şeylerin merkezine ya da mükemmel tamamlanmışlıklarına yükselten o hümanizmacılığı yansıtan, bitmiş bir çağı anıştırıyor. Hayır. Yeryüzü düşleyemediğimiz atalarımız yokken de vardı, bizler bugün olmasak da varolabilirdi ve olabilecek çocuklarımızdan bir teki bile olmaksızın, yarın da, çok daha sonra da varolacak; oysa biz onsuz varolabilemeyiz. Öyle ki şeyleri merkeze, bizi de onların çevresine, ya da daha iyisi, onları her yere bizi de, tıpkı asalaklar gibi, onların bağrına yerleştirmek gerekiyor.

Bakış açısındaki değişiklik nasıl ortaya çıktı? İnsanların gücüyle ve insanların utkusu adına.

Geridönüş

İmdi hakimi olmak uğruna Yeryüzünün öylesine çok ve onca az efendisi haline geldik ki, bu kez o bizi hakim olmakla korkutuyor yeniden. Onun aracılığıyla, onunla birlikte ve onun içinde, bir ve aynı zamansal kaderi paylaşıyoruz. Tıpkı, bizi doğanın tehlikeleriyle yüzyüze bırakan eski zorunluluğun varolduğu eski zamanlardaki gibi, bizim ona sahip olmamızdan da daha çok, o bize sahip

olacak, ama eskisinden başka türlü. Eskiden yerel olarak sahipti, bugün topyekûn.

Neden, bundan böyle, üstünlüğümüze hakim olmaya çalışmamız gerekiyor? Çünkü, ayarlanmamış, amacından taşmış, üretim-karşıtı katışıksız üstünlük geri dönüp kendisini hedef alıyor. Böylece eski asalaklar, aşırı ölçüde yıprattıkları ev sahipleri ölüp de onları besleyemez ve de barındıramaz hale geldikte, kendileri de ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacakları için, mecburen birer ortakyaşayan (symbiote) haline geliyorlar. Salgın sona erdiğinde, mikroplar bile, yayılmalarını sağlayan dayanakların yokluğunda, ortadan kalkarlar.

Yeni doğa, bu haliyle, yalnızca topyekûn olmakla kalmıyor ama yerel eylemlerimize de topyekûn tepki veriyor.

Şu halde yön değiştirmek ve Descartes felsefesinin dayattığı doğrultuyu bir yana bırakmak gerek. Bu kesişen karşılıklı etkiler nedeniyle, hakimiyet ancak kısa vadede sürüyor ve köleliğe dönüyor; aynı şekilde, mülkiyet de hızlı bir iz bırakma olarak kalıyor ya da tahribatla sona eriyor.

İşte tarihin çatallanışı: ya ölüm ya da ortakyaşam.

İmdi, bir zamanlar, yerellikle ve dar zamansal sınırlar içinde de olsa, tarımcı ve denizci kültürler tarafından bilinen ve uygulanan bu felsefece sonuç, bir hukukun içine yerleşmemiş olsaydı, havada kalacaktı.

Hukukçu. Dünyasız üç hukuk

TOPLUM SÖZLEŞMESİ. Modern doğal hukukun filozofları kökenimizi, bizi bugün olduğumuz insanlar haline getiren kolektifliğin içine girmek üzere kendi aramızda, en azından gizil düzlemde akdettiğimiz bir toplum sözleşmesine kadar götürürler bazen. Dünyayı tuhaf bir şekilde es geçen bu sözleşmenin, bizlere, toplumu oluşturmak üzere doğal halimizi terketme imkânını verdiğini söylerler. İttifaktan itibaren, herşey sanki onu imzalayan grup, dünyayı harekete geçirerek, dünyanın tarihinden başkaca hiçbir şeyde kök salmayacakmışçasına çereyan eder.

Sanki, kırsal kesimden kentlere doğru olan göçün yerel ve tarihsel betimlenişidir bu. Açık seçik olaraksa o noktadan itibaren adı geçen doğayı, bundan böyle gerilerde kalan, sessiz, hareketsiz,

geriye çekilmiş, kentlerden ya da gruplardan, metinlerden ve reklamlardan sonsuzcasına uzaktaki doğayı unuttuğumuz anlamına geliyor. Reklam sözcüğünü, kamunun özü, bundan böyle insanlarınki de olan özü olarak anlayınız.

DOĞAL HUKUK. Ayrı filozoflar her türlü formülleştirmeler dışında varolacak bir kurallar bütünlüğüne doğal hukuk adını verirler; evrensel olduğu için, insanın doğasından kaynaklanacaktır; pozitif yasaların kaynağı olarak da, akıl bütün insanları yönettiği ölçüde aklın peşisıra gelir.

Doğa insan doğasına, o da kâh tarihe, kâh akla indirgenir. Dünya kaybolmuştur. Modern doğal hukuk klasik doğal hukuktan işte bu iptalle ayrılır. Yetinen insanlara tarihleri ve akılları kalır. Tuhaf bir şekilde akıl hukuk alanında da bilimlerde kazanmış olduğuna oldukça yakın bir statü kazanır: bütün haklara sahiptir çünkü hukuku o kurmaktadır.

İnsan Hakları Bildirgesi

Fransa'da, Devrimin, ve bu vesileyle de, metninde doğrudan doğruya doğal hukuktan kaynaklandığı söylenen İnsan Hakları Bildirgesi'nin iki yüzüncü yılını kutladık.

Tıpkı toplum sözleşmesi gibi, bu bildirge de dünyadan habersiz, dünya konusunda sessiz. Artık dünyayı tanımıyoruz çünkü onu yendik. Mağluplara kim saygı duyar? Oysa adı geçen bildirge insanın doğası adına ilan edildi; aşağılanmış olanlar, sefiller, dışlanmış bir halde açıkta, dışarda, bedenleri ve sahip oldukları şeylerle rüzgâra ve yağmura batmış yaşayanlar, geçip giden yaşam süreleri hava koşullarına boyun eğenler, hiçbir haktan yararlanmayanlar, düşlenebilecek bütün savaşların mağlupları ve hiçbir şeyleri bulunmayanlar adına ilân edildi.

İnsan aklı, mülkiyet hakkına ortak çıkan bilim ve tekniklerin bütünlüğü tarafından tekelleştirilmiş olarak, tarihöncesinden beri süren, ancak sanayi devrimiyle, ikiyüzüncü yılını kutladığımız siyasal devrimle hemen hemen çağdaş olan teknik devrimle birlikte ciddi biçimde hızlanan bir kavga içinde, dış doğayı yendi. Bir kez daha, haklarından yoksun varlıkların haklarını yazarak, yenilenlerin hukukunu saptamamız gerekiyor.

Biz hukuku, nosyonunu yavaş yavaş genişlettiğimiz bir hukuk öznesinden kalkarak düşünürüz. Eskiden, önüne gelen bu nosyona erişemiyordu: İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi genel olarak her insana bu hukuk öznesi olma konumuna erişme olanağı verdi. Aynı anda, toplum sözleşmesi tamamlanıyor, ne ki, sahiplenmenin edilgin nesneleri konumuna indirgenmiş şeylerin devasa koleksiyonu durumundaki dünyayı dışarda bırakarak, kendisi üzerine kapanıyordu. İnsan aklı majör, dış doğa minör. Bilginin ve eylemin öznesi bütün haklardan yararlanıyor, nesneleriyse hiçbirinden yararlanamıyor. Bu nesneler hâlâ herhangi bir hukuksal saygınlığa erişmediler. Bu yüzden, o gün bu gün, bilim her türlü hakka sahiptir.

Dünyanın şeylerini, işte bunun için, zorunlu olarak tahribolmaya bırakıyoruz. Epistemolojik açıdan hepsi de gemlenmiş, sahiplenilmiş, hukukun lâfzındaysa hepsinin yeri minör. Oysa, onlar ev sahipleri olarak buyur ediyorlar, onlarsız, yarın bizler de ölmek zorundayız. Öncelikle toplumsal olan sözleşmemiz, türün devamlılığı açısından, nesnel ve topyekûn ölümsüzlüğü açısından, öldürücü hale geliyor.

Nedir doğa? Öncelikle bizatihi insan doğasının koşullarının bütünlüğü, yenidendoğuş ya da yokolmanın topyekûn endişesi, ona barınak, ısınma ve aş sağlayan yolcu evi; üstelik istismara kalkıştığında bütün bunlardan mahrum bırakıyor onu. İnsan doğasını koşullandırırken, bundan böyle, o da onu koşullandırıyor. Doğa bir özne gibi davranıyor.

Kullanım ve istismar: asalak

Asalak, bizatihi yaşamında ve alışkanlıklarıyla, kullanımla istismarı sık sık birbirine karıştırır; kendi kendisine verdiği hakları, bazen kendisinin çıkarına olmaksızın da, ev sahibine zarar vererek kullanır; farkına bile varmadan onu yokeder. Onun gözünde kullanımın da takasın da değeri yoktur, zira, herkeslerden önce davranıp şeyleri sahiplenir, onları çaldığı bile söylenebilir: onları rahatsız eder ve yiyip bitirir. Asalak hep istismarcıdır.

Hiç şüphesiz, ve tersine, hukuk genelde asalakça faaliyetin asgari ölçüde ve kolektif sınırlanması olarak tanımlanabilir: gerçekten de asalakça faaliyet, bir akımın, tersi olmaksızın tek bir doğrultuda, her şeyi alan ve bu tek yön boyunca hiçbir şey vermeyen asalağın öncelikli çıkarı doğrultusunda, basit ok yönünü izler; hukuk-

çuya gelince, o, ikiz doğrultularının, takas ya da sözleşme aracılığıyla, akımları dengelemeye çalıştığı çift oku icadeder; en azından ilkesel olarak, aslanpaylı sözleşmeleri, karşı-bağışsız bağışları ve nihayet her türlü istismarı suçlar. Hukukun adil terazisi, kuruluşundan beri, asalağın işine gelmez: bu terazi bir bilançonun dengesini her türlü istismarcı dengesizliğin karşısına koyar.

Adalet bu çift oktan, tastamam bu teraziden, ya da güç dengeleri arasında, yerli yerine oturtulması için harcanan sürekli çabadan başka nedir ki?

Şu halde, formülleştirilmemiş bir önerme uyarınca yalnızca insanın, bireysel ya da grup olarak hukukun öznesi haline gelebileceğini varsayan modern doğal hukukta, acılı bir yeniden düzenlemeye gitmek gerekiyor. Asalaklık burada yeniden ortaya çıkıyor. İnsan Hakları Bildirgesi'nin, "her insan" demesi övülecek yanıysa da, "yalnızca insanlar" ya da sırf insanlar diye düşünmesi zayıflığı oldu. Nihai bilançoda dünyanın da hesaba dahil edildiği hiçbir mizan çıkarmadık henüz.

Nesnelerin kendileri de, kolektif bile olsa, artık sahiplenmenin basit edilgin dayanakları değil hukuk özneleridir. Hukuk insanlar arasındaki istismarcı asalaklığı sınırlamaya çalışırken, şeylerin üzerindeki o aynı faaliyetten söz etmiyor. Eğer nesnelerin kendileri de hukuk öznesi haline gelirlerse, o zaman bütün teraziler bir dengeye doğru yönelir.

Dengeler

Mekaniğin, termodinamiğin, organizmalar fizyolojisinin, çevrebilimin ya da sistemler kuramının betimlediği bir ya da birçok doğal denge var; kültürler de aynı şekilde, kararlaştırılmış, örgütlenmiş, dinler, hukuklar ya da politikalar tarafından korunmuş, insansı ya da toplumsal tipte bir ya da birçok denge icadettiler. Bizde eksik olan, bu iki bütünlük arasında yeni bir topyekûn dengeyi düşünmek, kurmak ve çalıştırmak.

Zira, kendi kendilerini telafi eden ve kendi üzerlerine kapanmış toplumsal sistemler; nesneler ve dünyalar arası ilişkilerinin, faaliyetlerinin yeni ağırlığıyla, kendileri tarafından telafi edilmiş doğal sistemlere yükleniyorlar, tıpkı eskiden, zorunluluğun, gücüyle aklın olanaklarına üstün geldiği çağda, doğal sistemlerin toplumsal sistemleri çeşitli tehlikelerle yüzyüze getirdiği gibi.

Kör ve dilsiz olan doğal yazgı, zamanla ezmiş olduğu ataları-

mızla sözleşme yapmayı bile bile savsaklıyordu: işte bizler de, bugüne değin, bu arkaik istismardan modern bir karşı istismarla yeterince öç aldık. Geriye, bu iki denge bütünlüğü arasında yeni ve duyarlı bir dengeyi düşünmek kalıyor. Telâfi etmek fiiline epey yakın olan düşünmek fiili de, bildiğim kadarıyla, bu adil tartımdan başkaca bir kökten gelmiyor(*)! İşte bugün adına düşünce dediğimiz şey. İşte en topyekûn sistemler için en genel hukuk.

Doğayla sözleşme

Buradan itibaren, tıpkı bir parça klasik doğal hukuk döneminde olduğu gibi, ama yine de, hepsi yerelden topyekûne doğru yeni geçişten ve bizim bundan böyle dünya ile, bir zamanlar efendimiz ve artık kölemiz, her türlü şıkta hep ev sahibimiz olan şimdiki yaşam ortağımızla sürdürdüğümüz yenilenmiş ilişkiden gelen büyük farklılıklarla, insanlar dünyaya, dünyasal olan evrensele, kolektif de fiziğe geri döner.

Doğaya dönüş o halde! Bunun anlamı şudur: saltlıkla toplumsal olan sözleşmeye, doğal bir ortakyaşam ve karşılıklılık sözleşmesine geçişi katmak; şeylerle olan ilişkimizin, beğeniyle dinleme, karşılıklılık, temaşa ve saygıya yer vermek üzere hakimiyeti ve sahiplenmeyi bırakacağı, bilginin mülkiyeti, eyleminse hakimiyeti varsaymayacağı, ve de berikilerin ötekilerin sonuçları ya da dışkısal beslenme koşulları olmayacağı bir doğa sözleşmesine geçişi eklemek. Nesnel savaşın ortasında ateşkes sözleşmesi, ortakyaşam sözleşmesi: ortakyaşayan ev sahibinin hakkını kabul eder, oysaki asalak –yani şimdiki statümüz– talan ettiği ve üzerinde yaşadığı şeyi, sonunda bizzat kendisini yokolmaya mahkûm ettiğinin bilincine varmaksızın ölüme mahkûm ediyor.

Asalak herşeyi alır ama hiçbir şey vermez; ev sahibi herşeyi verir ve hiçbir şey almaz. Hakimiyet ve mülkiyet hakkı asalaklığa indirgenir. Tersine, ortakyaşam hukuku karşılıklılıkla tanımlanır: doğanın insana verdiğince, insan da, bir hukuk öznesi haline gelmiş olan doğaya vermek zorundadır.

Bilgilerimizi edindiğimiz bilimlerimizin nesnelerine örneğin, karşılık olarak ne veriyoruz? Oysa eskiden, çiftçi, emeği sonucu birkaç meyvesini kopardığı toprağa olan borcunu, ona karşı gös-

(*) Burada telafi etmek şeklinde türkçeleştirdiğimiz 'compenser' fiili, tartmak anlamını da taşır, ve gerek bu fiil, gerek düşünmek anlamındaki 'penser' fiili; latince, tartmak, ağırlığını ölçmek anlamına gelen 'pensare' fiilinden gelir. – Ç.N.

terdiği ilgisiyle, güzellik olarak ödüyordu. Dünyaya neyi geri vermek zorundayız. İade programlarımıza ne yazmalı?

Geçtiğimiz yüzyılda, her ikisi de eşitlikçi olan, iki devrimin ülküsünü kovaladık: halk, çalınmış oldukları için iade edilen politik haklarını geri alıyor; aynı şekilde proleterler de emeklerinin maddi ve toplumsal meyvelerini toplamanın sevincine gömülüyorlar: daha önceleri adaletsiz ve aslanpaycı olan, ve durmadan böyle kalma eğilimi taşıyan saltıkla toplumsal sözleşmenin bağrında denge ve hakkaniyet arayışları. İçimizdeki hayvansılık, silsileimeratibi yeni baştan kurmaya öylesine teşne ki, böylesi bir arayış asla son bulmuyor; biz onu kovalayadururken, bir ikincisi, tıpkı ondan öncekinin geçtiğimiz yüzyıla damgasını bastığı gibi, gelecekteki tarihimizi belirleyecek olan bir ikincisi başlıyor: aynı denge ve adalet arayışı, ama yeni partnerler arasında, topyekûn kolektiflikle bu haliyle dünya arasında.

Bilimin anladığı anlamda bilemeyeceğiz artık, sanayilerimiz de ne çalışacaklar ne de, daha önce yaptığımız gibi, dünyanın barışçıl yüzünü ve bağrını değiştirecekler: bu sözleşmesel topyekûn değişimi kolektif ölüm kollamaktadır.

Modern doğal hukukun saltanatı, sanki, bilimsel, teknik ve sınai devrimler eliyle dünyanın hakimiyete alınışı ve sahiplenilişiyle aynı zamanda başlar. İtaatkâr şeyler, hepsi de gücümüzün altında ezilmiş bir halde uyurlarken, bizler kendi aramızda yaşayabileceğimizi ve düşünebileceğimizi sandık: cansızın ve öteki canlıların evrensizciliği (acosmisme) içinde, insanların tarihi kendisiyle mutluydu. Herşeyden tarih yapılabilir ve herşey tarihe indirgenir.

Köleler asla uzun boylu uyumazlar. Şeylere gönderimin bizleri şiddetle çağırdığı bu gün, bu ara veriş son buluyor. Sorumsuzluk yalnızca çocukluk günlerince sürer.

Dünyanın şeyleri, sözleşme yoluyla, onlarla bir uzlaşmaya varabilmekliğimiz için hangi dilde konuşuyorlar acaba? Ama, herşeyden sonra, eski toplum sözleşmesi de, söylenmemiş ve yazılmamış olarak kalıyordu: hiç kimse hiçbir zaman ne asıl metni ne de hattâ bir kopyasını okudu. Şüphesiz, dünyanın dilini bilmiyoruz, ya da bu dilin yalnızca çeşitli animist, dinci ya da matematik çevirilerini tanıyoruz. Fizik icadedildiğinde, filozoflar doğanın, sa-

yıların ya da cebirin harflerinin *kodası* altında gizlenmekte olduğunu söyleyip duruyorlardı: bu *koda* sözcüğü hukuktan geliyordu.

Aslında, Yeryüzü bizimle güç, bağ ve karşılıklı etkileşimin terimleriyle konuşuyor, ve bu da bir sözleşme yapmaya yeter. Ortak-yaşam durumundaki partnerlerden her biri, şu halde, ötekine, hukuken ve müeyyidesi ölüm cezası olmak üzere yaşamını borçlu.

Eğer yeni bir politika adamı icadedilmeseydi bütün bunlar havada kalacaktı.

Politikacı

Platon, politikadan söz açtıkta, bazı bazı gemi ve tayfaların, uzman yönetici olarak, kaptana karşı bağlılıklarını örnek gösterir, ama hiçbir zaman, hiç şüphesiz kendisi de bilmediğinden, bu örneğin ne denli olağanüstülükle yüklü olduğunu söylemez.

Karadaki sıradan yaşamla denizdeki cennet ya da cehennem arasında, muhtemel geri çekilişin farklılığı vardır: teknede toplumsal varoluş asla sona ermez ve hiç kimse orada, bir zamanlar yaya savaşçı Akhileus'un yaptığı gibi, kendi özelleştirici çadırının altına çekilebilemez. Kolektifin, bordanın kaplamalarıyla çizilmiş kesin tanımı gerisinde kapanıverdiği bir geminin üzerinde, kaçışlara yer yoktur: seni ötekilere bağlayan bağın dışında kaldığında boğulursun. Filozofun, bizim aşağılık olduklarına hükmedeceğimiz nedenlerle hoşuna giden bu toplumsal bütün, denizdekileri, en iyi en politik olanıyla söylenmiş anlamında terbiyenin(*) yasası altında tutar. Uzam geride kalanları sunarken, yerel vardır, oradaki-varlık vardır.

En eski Antik çağdan buyana, denizciler ve hiç şüphesiz yalnız onlar, öznel savaşların nesnel şiddete olan yakınlığını ve sonuçlarını yakından tanıyıp yaşarlar, çünkü, eğer birbirlerine girecek olurlarsa, iç düşmanı altetmezden önce, kendi teknelerini sulara gömülmeye mahkûm edeceklerini bilirler. Toplum sözleşmesi doğrudan doğa tarafından verilmiştir onlara.

Her türlü özel yaşamın imkânsızlığı içinde, durmaksızın hiddetin tehdidi altında yaşarlar. Şu halde teknede, yazılı olmayan tek bir yasa, denizciyi tanımlayan o ilâhi edeplilik, saldırmazlık sözleşmesi, hareketsiz ama müthiş gücüyle aralarındaki barışı kollayan okyanusun sürekli korkutmacası altında, kendi örselenebilir-

(*) Fransızcadaki *politique* = siyasal sözcüğünün de, *politesse* = terbiye sözcüğünün de kökünde grekçedeki, *polis* = site sözcüğü bulunuyor. –Ç.N.

likleriyle başbaşa olan denizciler arasındaki ittifak hüküm sürmektedir.

Öteki insan gruplarının örgütlenişlerinden ve hattâ işe başlayışlarından tümden farklı olarak, denizdeki toplumsal edeplilik ittifakı, aslında doğayla sözleşme adını verdiğim şeye denk düşüyor. Neden? Çünkü burada kolektif olan eğer parçalanırsa, muhtemel bir gerileyiş ya da sığınmaya yer bırakmaksızın; tıpkı Akhileus'un, öteki piyadeler karşısındaki kızgın yaya savaşçının –bu iki sözcükten onların suyu tanımadığını çıkarabilirsiniz– sığındığı o özel kalenin, çadırın sığınılırlığına karşı yaptığı gibi, bir çırpıda onun kırılgan yuvasını, o özel ikâme konutu tahribe girişir. Sığınılabilecek başkaca yerlerin bulunmayışıyla, gemi, topyekûnun modelini bize gösteriyor: oradaki-varlık, yerel, toprakta yaşayanı işaret ediyor.

Tıpkı toprağın üzerindeki davranışın deniz törelerine karşıt olması gibi, *İlliada* da kültürümüzün başlangıcından itibaren *Odisseia*'nın karşıtıdır: birincisi yalnızca insanları dikkate alır, ikincilerin işiyse dünya iledir. Bu yüzden, tarihsel çalım ve destandan ibaret olan ilk şiirin askerleri, tastamam coğrafya metni ve haritası olan ikincisinde yoldaş haline gelmişlerdir, orada, bilinen Yeryüzünün kendisi yazılıdır, ve orada, kocaman toplumsal hayvanın homurdanan öfkesiyle denizin kavga, gürültü ve hiddeti arasında, korku ya da saygıyla ve sessizce geçiştirilmiş o doğa sözleşmesi hanidir gözlenir. Kulakları tıkalı Ulysseus ile çığırtkan sireneler arasındaki uzlaşma, pruvanın dalgalarla yaptığı yüzeysel ittifak, rüzgârlara kafa tutan insanların barışı. İyi de dünyanın şeyleri hangi dili konuşurlar? Elementlerin sesi, büyülenişin berzahlarında şarkı söyleyen o tuhaf kadınların gırtlağından çıkmaktadır.

Bilimler aracılığıyla, politikada ya da ekonomide gücü tanımlamayı biliyoruz; kırılabilirliği nasıl düşünmeli? İkâmenin yokluğu ile. Bunun tersine, gücün yedekleri var; ötelerde savunuyor kendisini, başka yollardan saldırıyor, önceden hazırlanmış hatlara çekiliyor, tıpkı çadırının içindeki Akhileus gibi, yedek erzağını yiyebiliyor; oysa dolu ve katı bir tümlük, tıpkı üstüste devrilen dalgaların karşısındaki pruva yelkeni gibi, şiddet ya da katılıkla, kırabilir. Çeşitli yerler ve sığınaklarla donanmış, bulanık bütünlüklerin direnci buradan geliyor.

Birlikli hale gelen bir topyekûn sistemden daha zayıf bir şey yoktur. Tek bir yasaya, ani ölüm. Birey çoğaldığı ölçüde daha iyi

yaşar: toplumlar için de bu böyle, hattâ genel olarak varlık için de.

İşte şimdi, iki kez evrensel diyebileceğimiz çağdaş toplum oluştu: kesişen karşılıklı ilişkileriyle, bir blok gibi dayanışmacı, bütün Yeryüzünü işgal ederken, bu toplumun elinde kalan hiçbir şey yok, çekileceği ya da sığınacağı yer de; çadırını nereye ve hangi dış mekâna kuracak, belirsiz. Öte yandan, dünyadaki fenomenlerden, uzaysal, zamansal, erkesel boyutlarda teknik imkânlar yapmasını ve bunları kullanmasını biliyor. Kolektif gücümüz şu halde topyekûn meskenimizin sınırlarına ulaşıyor. Yeryüzüne benzemeğe başlıyoruz.

Demek ki böylece, birleşmiş edimsel grubumuz, eşgüçlü olarak dünyayla komşu oluyor; tıpkı birbirlerine dokundukları için sağlam ve hareketli köprüyü çalkantılı enginlikten ayıran küpeşte dikmeleri gibi. Herkes, bu iki bütünlüğe, insanlarınkiyle şeylerinkine hiçbir dış çekince getirmeksizin dünyanın üzerinde seyrediyor, tıpkı geminin suların üzerinde seyrettiği gibi. İşte sonunda teknedeyiz! Tarihte bir ilk olarak, asla denizde seyretmemiş olan Platon ve Pascal, aynı anda ve beraberce haklılar; zira işte sonunda teknenin yasalarına itaat etmek zorundayız, uzun zamandır, her türlü zararı karşılayan yedeklerle donanmış bir halde, geniş ve özgür bir çevrede oynak kültürel alt-bütünlükleri korumuş olan toplum sözleşmesinden, nesnel güçlerin kesin sınırlarına ulaşmış birleşik ve kesif bir grubun zorladığı doğa sözleşmesine geçmek zorundayız.

Orada topyekûn erimlilikleri içindeki silahlarımız ve tekniklerimiz dünyanın tümlüğünde gürlüyor ve onda açtığı yaralar da, karşılık olarak, insanların bütünlüğü üzerinde yankılanıyor. Bundan böyle politikanın nesneleri, birbirine eklemlenmiş bu üç tümlüktür.

Yönetmeye dair

Kaptan, yönetir. Rotasının amaçlarını izleyerek, denizin çalkantısının yönüne ve gücüne göre dümen dolabını döndürür. Eğimli karşı-etkileşimler dizisi halinde, istenç teknenin üzerinde, o engelin üzerinde, engel de istencin üzerinde etkime yapar. Proje, şu halde, önce ilk sonra sonuncu, önce neden ardından sonuç olarak ve bir kez daha yeni baştan neden haline gelmeden, gerçek zaman içinde onu durmaksızın değiştiren koşullara uyum sağlayarak, ama bir

yandan da o koşullar boyunca dikkafalılıkla değişmez kalarak, yolun en sonunda engeller bütünlüğü arasından kendine bir geçit açması için, şeylerin gücünün dönüşü içinde farklılaşmış ince ve zarif bir dönüşte karar kılar.

Bu açılarla ortaya çıkarılmış ve bu kez kendileri başka yol açılarını ortaya koyan büklümler aracılığıyla yönetmenin, aslında ortakyaşamsal (symbiotique) sanatına sibernetik adı verildi: yani, teknenin donanımını gemleyiş ve böylesi dönüşümler olmadan ne ayakta durabilecek ne de topyekûn değişebilecek daha genel sistemlerin kavranışındaki karmaşıklık ölçüsünde zekice olan teknolojilere henüz pek yakınlarda geçen, denizdeki kaptanın mesleğine özgü teknik. Ancak bütün o yöntemsel dağarcık, insanları politik alanda yönetmek söz konusu oldukta ancak metafor düzeyinde kalıyordu. Dümen başındaki kaptan politikanın dümenindeki yöneticiye ne öğretir?

İşte şimdi farklılıkları kayboluyor. Herkes tarafından sürdürülen uğraşlar bugün dünyaya zararlar veriyor ve bunlar da, anında gerisin geriye dönen ya da öngörülebilir sürelerce ertelenmiş büklümler halinde herkesin işindeki veriler haline geliyor. Bir ve aynı değişken sözcükle bilerek oynuyorum: dünyadan hibeler kabul ediyor ve ona yeni veriler halinde yeniden bize gönderdiği zararlar veriyoruz.

İşte sibernetik geri geldi. Tarihte ilk olarak, insanın dünyası ya da dünyasal dünya, kitle halinde ve sistemin bütünlüğü adına, evrensel dünya ile karşı karşıya, gıllığışsız, yedeği ya da kaçış yolu bulunmaksızın; tıpkı bir gemide olduğu gibi. Yönetici ile dümen başındaki kaptan bir ve aynı yönetme sanatında özdeşleşiyorlar.

Kaptan, burada ve şimdi, topyekûn bir sonuç çıkarmayı umduğu yerel bir rastlantının üzerine ve gerçek zaman içinde etkiyor; yönetici de öyle, teknisyen ve bilim adamı da... Bu sonuncusu, yerel modellerini Yeryüzünü taklit eden bir bütünlük halinde biraraya getirdiğinde, birtakım müdahaleler tasarladığı zaman, yönetmek fiilini kullanmakta duraksamıyor.

Öncelikle toplum sözleşmesine gömülmüş politikacı, daha bu sabaha dek, sözleşmeyi imzasıyla onayıp yeniden yazıyor, halkla ilişkiler ve toplum bilimleri dışında başkaca bir uzmanlığı olmaksızın, ona uyulmasını sağlıyor; güzel konuşuyor, hattâ düpedüz hatip, hîni hacette kültürlü, bilinçaltını, içgüdüleri ve iradeyi, grupların dinamiklerini yoklamasını biliyor, oldukça yönetici, elbette ile-

tişimci, çünkü gerekiyor, esasındaysa, bizatihi hukukun ürünü ve hukuk üreten olarak, hukukçu: fizikçi olmanın âlemi yok.

Durmaksızın insanlardan konuşurken, söylevlerinden hiçbiri dünyadan söz açmıyordu. Bir kez daha tanıtım, kamu olarak, kamunun özü olarak tanımlanıyor: böylece, politikacı, başkaca herkesten de daha fazla olarak, tanıtıma, reklama bulaştırmadan hiçbir söyleve, hiçbir davranışa girişmiyor. Dahası, yakın tarih ve gelenekler ona doğal hukukun insan doğasından başkaca bir şey ifade etmediğini öğretiyordu. Toplumsal kolektiflik içine kapanmış bir halde, mükemmel bir vurdumduymazlıkla dünyanın şeylerini bilmezden gelebiliyordu.

Birden herşey değişiyor. Bundan böyle politika sözcüğünü doğru olmayan sözcük ilan edeceğiz, çünkü yalnızca siteye, kamuya açık duyuru alanlarına, grupların yönetimsel örgütlenişine gönderme yapıyor. İmdi, kentte oturan, eskiden kentsoylu diye anılan kişi, dünyayı hiç tanımaz. Bundan böyle yönetici, insan bilimlerinin, sitenin sokaklarının ve duvarlarının dışına çıkmak, fizikçi olmak, toplum sözleşmesinden yukarıya doğru yükselip, doğa sözcüğüne içlerinde dünyaya geldiğimiz –ya da yarın yeniden geleceğimiz– koşulların kökensel anlamını geri vererek, yeni bir doğa sözleşmesi icadetmek zorunda.

Bunun tersine, fizikçi de, sözcüğün en eski yunanca anlamıyla, ama aynı zamanda da en modern anlamıyla, politikacıya yaklaşıyor.

Platon, yönetme sanatını betimlediği unutulmaz bir metninde, kralı, daha az akılcı tutkuları taşıyacak olan bir örgünün çözgülerine akılcı atkıları düğümlerken resmeder. O gün, yeni prens, fizik bilimlerden kaynaklanan bir çözgüyle hukukun atkısını bağdaştıracaktı: o sabahtan itibaren politika sanatı işte bu örgüyü izleyecektir.

Bir zamanlar bu iki tip bilimin kesiştikleri yere Kuzey-Batı geçidi adını vermiştim; ama bunu yaparken, bugünün siyaset bilimini, gerçek Yeryüzü anlamındaki jeopolitiği, gruplar tarafından geliştirilen kurumlarının bundan böyle doğal dünya ile, artık asla, özel ya da ortak malımız olmayan, ama bundan böyle ortakyaşayanımız (symbiote) olan dünya ile aktedecekleri açık-seçik sözleşmelere bağlı olmaları anlamındaki fizyopolitiği tanımladığımı bilmiyordum.

Tarih, bir kez daha

Ne denli mitoscul düşünürsek düşünelim toplum sözleşmesi şu halde, toplumların başlangıcını işaretliyor. Şu ya da bu zorunluluklar nedeniyle, birtakım insanlar, günün birinde, birarada yaşamaya karar veriyor ve böylece toplaşıyorlar; o gün bu gün, birbirimizden vazgeçemiyoruz bir türlü. Bu sözleşme ne zaman, nasıl, neden imzalandı –ya da imzalanmadı– , bunu bilmiyoruz ve hiç şüphesiz asla öğrenemeyeceğiz. Önemli değil.

O masal çağından beri, hukuksal tipten sözleşmelerin sayısını artırdık. Bunlar o ilk sözleşme örnek alınarak mı düzenlendi, yoksa tersine, kendi hukuklarımız tarafından belirlenmiş gündelik sözleşmelerimizin örneğinden kalkarak mı o ilkinin öyküsünü düşlüyoruz, karar veremiyoruz bir türlü. Bir kez daha, önemli değil.

Ne ki bu hukuklar, onların tanımladıkları öznelere onlar tarafından atıflandırılabilen nesnelerin sayısını sınırlama dehasını da gösterdiler ve gösteriyorlar.

Toplum sözleşmesinin sadece ve basitçe çıplak bireyleri biraraya getirdiğini, oysa hukukların, nedenleri ele aldıkları ve varoluşlarını tanıdıkları için de, şeyleri, bütünleyici parçaları olarak topluma dahil ettiklerini, dolayısıyla toplumu, ağırlıklı nesneleri kullanarak, tutarsız özneleri ve bunların değişken ilişkilerini ağırlaştırmak suretiyle, durağanlaştırdıklarını düşünüyoruz. Şeyler olmadan insan kolektiflikleri de olmaz; insanlararası ilişkiler şeylerden geçer, bizim şeylerle ilişkilerimiz de insanlardan geçer: işte hukukların betimlediği bir parça daha durağan alan. Bazı bazı, ilk hukuk nesnesinin, mecburiyet ve ittifak terimleri içinde ancak soyut olarak, ama bağlılık terimi içinde daha bir somutca okuduğumuz ip olduğunu, bağ olduğunu, bağlantılarımızı şeylerde maddeleştiren ya da ilişkilerimizi şeylere dönüştüren kordon olduğunu düşünüyorum; bağlantılarımız çalkalanacak olursa, bu kavileştirme onları sabitleştiriyor.

Bu türden sözleşme modelleri üzerinde, ve bundan böyle bildiğimiz tarihlerde, yeni bir kolektiflik, nesneleri daha da bir iyi durağanlaştırmak üzere biraraya geldi. Bilimsel doğru sözleşmesi, öncelikle öznellerarası olan ve sürekli karşılıklı gözetimle, söylenmesi ve yapılması uygun düşen üzerinde gerçek zamandaki uzlaşmayı öngören bir toplum sözleşmesiyle; bazı nesnelerin tanımının, uzmanlıkların sınırlandırılmasının, deneylerin yönteminin ve özelliklerin çözümsel atıflarının gerçekten hukuksal sözleşmesinin bi-

reşimini yapar. O zaman da şeyler, belli bir bağımsızlık kazanmak üzere ilişkilerimizin ağını azar azar terkederler; doğru, onlardan söz ederken sanki biz orada değilmişiz gibi yapmaya zorlar bizi. Bir bilim, doğduğu andan itibaren, kolektiflikle dünyayı, uzlaşmayla uzlaşım nesnesini, ayrılabilemezcesine birbirine bağlar.

Karşılıklı sözleşmeye dayanan eylem, toplum sözleşmesi için topyekûn kolektif, hukukun bin çeşit değişikliğiyle bin tane altgrup halinde dağılmış, bilim söz konusu olduktaysa hem yerel hem de evrensel olan bu üç tip ortaklığı birbirine benzetir, ama nesnelerle olan bağlantıları onları farklılaştırır. Toplum bilimlerinde olduğu gibi, birinci tipte de tümden namevcut dünya, yavaş yavaş kolektif kararlara dahil oluyor: önce şeyler haline gelmiş nedenler aracılığıyla, sonra da bizatihi şeylerin nedenselliği yüzünden. Besbelli ki bu kolektifliklerin bağrına ancak parça parça giriyor. Kolektiflik, kaç felsefe için topyekûn dünyanın içinde yaşıyor ki?

Doğayla sözleşme deyince, bundan böyle öncelikle her kolektifliğin, tastamam metafizik anlamda, ötekilerle aynı topyekûn dünyada yaşayıp çalıştığını kabul etmesini anlayacağım; yalnızca bir toplum sözleşmesiyle biraraya gelmiş her politik kolektifliğin değil, ama askeri, tecimsel, dinsel, endüstriyel.., kısaca her türden kolektifliğin de, ama yine, bilim sözleşmesinin birleştirdiği uzman kolektifliğin de. Bu doğa sözleşmesine metafizik diyorum, çünkü çeşitli yerel uzmanlıkların, ve özellikle de fiziğin, sıradan sınırlamalarının ötesine uzanıyor. O, toplum sözleşmesi ölçüsünde topyekûn ve bunu, bir bakıma, dünyanın içine alıyor ve de bilim sözleşmesi ölçüsünde evrensel ve bunu da, bir bakıma, tarihin içine alıyor.

Büyük, temelli sözleşmelerin sözlü olamadıkları anlaşıldığına göre, ilk ikisi gibi gizil ve imzalanmamış olan doğa sözleşmesi, bugünkü gücümüzle dünyanın güçleri arasındaki bir dengeyi kabul eder. Toplum sözleşmesi, nasıl ki uzlaşımının imzacısı insanlar arasında belli bir eşitliği tanıyorduysa, çeşitli hukuk sözleşmeleri nasıl ki tarafların çıkarlarını dengelemeye çalışıyorsa, bilim sözleşmesi nasıl ki bililendirme olarak aldığı şeyi akla uygunlaştırmakla yükümlüyse, aynı şekilde doğa sözleşmesi de öncelikle topyekûn müdahalelerimizin gücüyle dünyanın topyekûnluğu arasındaki yeni eşitliği kabul eder. İlişkilerimizi değişmezleştiren şey ya da bilimin ölçtüğü şey yerel, ayrılmış, sınırlandırılmış olarak kalır; onu hukuk ve fizik tanımlar. Bu şey şimdi Yeryüzü ölçeğinde büyüdü.

Nihayet, hakikatin bilim sözleşmesi, dahiyane bir şekilde, bizi

bir bakıma nesnenin bakış açısından konumlandırmayı başardı, tıpkı öteki sözleşmelerin de, bir bakıma, bizi, zorunluluklarının bağıyla, uzlaşmanın öteki partnerlerinin bakış açısından konumlandırmış oldukları gibi. Doğayla sözleşme bizi tümlüğü içinde dünyanın bakış açısını düşünmeye yöneltiyor.

Her sözleşme, kurduğu şebekenin ilişkileri yasalaştırdığı bir bağlantılar bütünü yaratır; bugün doğa, kurduğu şebekenin bütün Yeryüzünü birleştirdiği bir ilişkiler bütünü tarafından tanımlanıyor; doğayla sözleşme bir şebeke halinde ikinciyle birinciyi eklemliyor.

Dindar

Rahiplerin karanlık ve gizli hücrelerinde giriştikleri tuhaf davranışların anıları durmadan siliniyor belleğimizden. Orada, tek başlarına bir tanrının yontusunu giydiriyor, süslüyor, temizliğini yapıyor, onu kaldırıyor ya da dışarı çıkartıyor, ona yemekler hazırlıyor ve hiç durmadan onunla konuşuyorlardı, ve bu her gün ve her gece, şafakta, gün batımında, güneş ve gölge doruğa eriştiğinde böylece sürüyordu. Bu hiç bitmeyen, sonsuz özende tek bir kopukluğun bile müthiş sonuçlara mı yol açacağından çekiniyorlardı?

Bellek yitimine uğradığımızdan, biz sanıyoruz ki onlar taştan ya da tahtadan yontulmuş tanrıya ya da tanrıçaya tapıyorlardı; hayır: onlar, mermerden ya da bronzdan yapılmış olan şeye, konuşabilen bir insan bedeninin görünümünü kazandırarak söz hakkı veriyorlardı. Demek oluyor ki dünya ile yaptıkları ittifakı kutlamaktaydılar.

Aynı şekilde Benedikten keşişlerinin günün ilk duasını, ardından sabah, öğle ve öğle sonrası dualarını yapmak için gün doğmadan kalktıklarını, ya da yatma vaktini, yine ilâhilerini söylemek için gecenin geç saatlerine bıraktıklarını da unutuyoruz. Bu zorunlu duaların da, bu sürekli ayinlerin de anılarını saklamıyoruz. Oysa, hemen yanıbaşımızda, Trapistler, Karmelitler, ara vermeksizin tanrısal ödevin tespihini çekiyorlar.

Onlar zamanı izlemiyor, ona destek oluyorlar. Omuzları ve sesleri, surelerden vaazlara, onlarsız kırılıverecek olan uçucu süreyi taşıyor dakikalar boyunca. Ve kim, bunun tersine, zamanardışık eklenmelerin ve yüzeylerin içinde boşluk bulunmadığı konusunda bizi ikna edebilir? Penelope, gece ve gündüz, dokumacılık mesleğinin başından ayrılmıyordu. Din de aynı şekilde, zamanın ögelerini

yineler, eğirir, düğümler, birleştirir, toplar, bağlar, yine bağlar, yüceltir, okur ya da terennüm eder. Din terimi tastamam bu güzergâhı, bu gözden geçirişi ya da bu uzanışı söyler ve bunun tersinin adı da, bu tuhaf davranışların ve sözlerin anılarını yitirip duran, boşvermedir.

Ulema, fransızca din anlamına gelen *'religion'* sözcüğünün iki kaynağı, ya da çıkış noktası olabileceğini söyler. Birincisine göre, bu sözcük, latince bir fiille, bağlamak (*relier/religare* –Ç.N.) anlamına gelse gerektir. Ama bizi kendi aramızda bağlıyor mu gerçekten, bu dünyanın bir başkasıyla olan bağını sağlıyor mu? Kesin olmamakla beraber, daha bir olası, ama ilkine yakın olan ikincisine göreyse, bu sözcük biraraya getirmek, toplamak, kaldırmak, katetmek ya da yeniden okumak anlamına geliyordu (lat. *relegere* ya da *legere* –Ç.N.).

Ancak ulema, dilin, onu yadsımak üzere dindarın karşısına hangi incelikli sözcüğü yerleştirdiğini asla söylemez: boşvermedir bu sözcük. Dini olmayan her kişi, kendisini tanrı-tanımaz ya da gâvur diye değil, ama boşveren olarak tanımlamalıdır.

Boşverme nosyonu zamanımızı anlamaya yardımcı oluyor.

Mısır, Yunanistan ya da Filistin tapınaklarında, atalar, dediğim gibi, olabilir boşlukların dehşetiyle, zamanı ayakta tutuyorlardı. Bizlerse, işte bugün akıp giden zamanı değil de iklim anlamındaki havayı güvenceye alan o semavi koruyucu dokudaki felâketlerden tedirginiz. Onlar bağlıyor, biraraya getiriyor, topluyor, yükseltiyorlardı, keşişler gibi gün boyu hiç ara vermiyorlardı. Peki, ya kazara, kendilerini yalnızca düşlenebilecek en uzun vadeye vakfetmiş adamlar zamanı durmaksızın dikip durdukları için bir insanlık tarihi ve bir insanlık geleneği var idiyse?

Modernlik, mutlak anlamda söylersek boşveriyor. Topyekûna, zamansala ya da uzaysala dönük biçimde düşünmesini de eylemesini de, ne biliyor, ne becerebiliyor, ne de istiyor.

Öncelikle toplum sözleşmeleri aracılığıyla, bizi dünyaya bağlayan bağı, akıp giden zamanla iklim anlamında havayı birleştiren bağı, toplum bilimleriyle evrenin bilimlerini, tarihle coğrafyayı, hukukla doğayı, politikayla fiziği ilişki içine sokan bağı, dilimizi sessiz, edilgin, karanlık şeylere yönelten ve aşırılıklarımız yüzünden yeniden ses, mevcudiyet, faaliyet ve ışık kazanan şeylere yönelten bağı bir yana attık. Artık ona boşvermemiz mümkün değil.

İkinci bir tufanın tedirgin bekleyişi içinde, dünyayı gözetecek bir din yaşanabilir mi?

Bazı organizmaların, devasa gövdeleri nedeniyle Yeryüzün-

den silindikleri söylenir. En kocaman şeylerin en zayıf şeyler oluşu bizi hâlâ hayrete düşürüyor, tıpkı bütün yeryüzü, megalopoldeki İnsan ya da her yerdeki-Varlık, nihayet Tanrı gibi. Onca kırılgan olan bu yüceliklerin ölümüyle uzun süre zevklenen felsefe, kendisine güvenlik sağlayan küçük ayrıntılara sığınıyor.

Uzun bir tarih içinde ikinci kez tepemize düşmesinden endişe ettiğimiz bu muazzam ve çatlamış göğü bundan böyle hangi esirgeyici omuzlarla yerinde tutmalı ki?

Sevgi

Sevgisiz ne bağ ne de ittifak. İşte en sonunda iki kere iki yasaları.

Birbirinizi sevin, işte bizim ilk yasamız. İki bin yıldan beri, başkaca hiçbir yasa, pek ender anlar dışında, dünyanın cehenneme dönüşmesini ne becerebildi ne bilebildi. Bu karşılıklı mecburiyet bizden hemcinsimizi sevmemizi isteyen yerel bir yasa ile, eğer bir Tanrı'ya inanmıyorsak, en azından insanlığı sevmemizi buyuran topyekûn bir yasa halinde ikiye ayrılır.

Nefretle cezalandırılmaksızın, iki kuralı birbirinden ayırmak mümkün değil. Yalnızca komşularını ya da benzerlerini sevmek ekipçiliğe, sekterliğe, gangsterliğe ve ırkçılığa götürüyor; bir yandan hemcinslerini sömürürken, topluca insanları sevmeye gelince, işte fetvacı ahlâkçıların sıkça rastlanan ikiyüzlülüğü.

Bu ilk yasa dağları ve gölleri sessizce geçiştirir, zira sanki dünya yokmuş gibi insanlara insanlardan söz eder.

İşte şimdi de bizden dünyayı sevmemizi isteyen ikinci yasa. Bu karşılıklı mecburiyet, bizi altında atalarımızın yattığı toprağa bağlayan o eski yasa ve, bildiğim kadarıyla henüz hiçbir yasa koyucunun asla yazmadığı, bize fizik Yeryüzünün evrensel sevgisini buyuran yeni bir topyekûn yasa halinde ikiye ayrılır.

Nefretle cezalandırılmaksızın, iki kuralı birbirinden ayırmak mümkün değil. Bütün çevreyi talan ederek bütün Yeryüzünü sevmek, işte insanlara ve kullanıp gemlemesini bildikleri dile yasal sınırlar getiren ahlâkçıların sıkça rastlanan ikiyüzlülüğü; yalnızca kendi toprağını sevmek, mensubiyet tutkularından kaynaklanan sonu gelmez savaşlara sürüklüyor.

Biz, zaman zaman, hemcinslerimizi, ve sık sık toprağı sevmesini biliyorduk; eskiden onca soyut olan, ama artık daha sıklıkla

karşılaşmaya başladığımız insanlığı sevmesini güçlükle öğrendik; işte şimdi de, bundan böyle dünyanın, ya da bütünlüğü içinde temaşa edebileceğimiz Yeryüzümüzün sevgisini öğrenmek ve çevremize öğretmek zorundayız.

Atalarımızın ikisini birden, doğal olanı da, insan olanı da, toprağı da, hemcinsimizi de sevmek; insanlığı, insan olan anamızı, ve doğal anamız olan Yeryüzünü sevmek.

Nefretle cezalandırılmaksızın bu iki kere iki yasalarını ayırmak mümkün değildir. Toprağı savunmak uğruna, saldırdık, nefret ettik ve o denli çok insan öldürdük ki, aralarından bazıları tarihi bu katliamların biçimlendirdiğini sandılar. Bunun tersine, başka insanları savunmak ya da onlara saldırmak için hiç düşünmeksizin çevreyi talan ettik ve bütün Yeryüzünü yoketmeye hazırlanıyoruz. Şu halde iki karşılıklı mecburiyet, toplumsal olanla doğal olan arasında, insanları dünyaya ve dünyayı insanlara bağlayan dayanışmanın eşi var.

Öyleyse bu iki yasa, aynı zamanda doğal ve insanca olan adaletle birbirine karışan tek bir yasadan ibarettir, ve beraberce, her birimizden, zorlu ve belirgin olmayan ama açmak zorunda olduğumuz yolu açmamızı, yani yerelden topyekûna geçmemizi talep etmektedir. Yola çıktığın yeri asla unutma, ama onu bırak ve evrenselle buluş. Toprağı ve Yeryüzünü birleştiren ve yakın olanla yabancıyı benzeştiren bağı sev.

Biçimlerin dostları ve Yeryüzünün çocukları üzerine olsun, o halde barış, toprağa bağlananlar ve yasayı sözcelendirenler üzerine olsun, ayrılmış kardeşler, dilin ülkücüleri ve şeylerin kendilerine bağlı gerçekçiler üzerine olsun, ve de sevsinler birbirlerini.

Sevgiden başka gerçek ve onunkinden başka yasa yoktur.

BİLİM, HUKUK

Başlangıçlar

MISIR'IN YÖNÜNDEN. Dünya üzerine konmuş ilk yasalar. Alışılmış zaman geldikte, Nil'in taşkınları, nehrin bereketlendirdiği alüvyonlu vadideki ekilebilir tarlaların sınırlarına kadar toprağı sular altında bırakıyordu: anında, parselleyiciler ya da geometriciler olan, ölçümcüler (harpédonaptes) adı verilen krallık memurları, suyun çekilme hızına göre, payları yeniden dağıtmak ya da belirlemek üzere çamur ve mille karışmış toprakları yeni baştan ölçüyorlardı. Yaşam yeniden başlıyordu. Herkes işine koyulmak üzere yeniden toprağına dönüyordu.

Tufan dünyayı yeniden düzensizliğe, başlangıçtaki kaosa, sıfır zamana, eğer nesnelerin doğmaya başlayacakları anlatılmak istenirse, sözcüğün kazanacağı anlamla tastamam doğaya döndürür; doğru ölçümleme onu yeniden düzenler ve, en azından tarımsal anlamıyla, kültüre doğacak hale getirir. Eğer geometri, bu yayılma öyküsünü anlatan Herodot'un bize gösterdiği gibi, burada doğuyorsa, başlangıç gücüne sahip demektir, zira sözkonusu olan geometrinin başlangıcından çok başlangıcın geometrisidir.

Bir başka bağlamda, *Tekvin*, Tanrının toprağı ilk sulardan ayırdığını ve sınırlandırdığını yazar. Aynı şekilde, işte zamanın başlangıcındaki selin getirdiği kargaşa ve onu izleyen paylaşım: tanımlamanın, ölçümlemenin ve yayılmanın koşulları hep birlikte kaostan itibaren ortaya çıkıyor: başlangıç anlamına gelen "itibaren", aynı zamanda yeniden paylaştırma demek ki, bu da kanıtlamak istediğim şey.

Uçlar ve sınırlara ilişkin karar, gerçekten de, başlangıca ait görünüyor; onsuz, çölden ayrılmış vaha yok, köylünün kendini tarım işine verdiği, ormanı delen açıklık da yok, rahiplerin işaretiyle ikisi birden yalıtılmış kutsal ya da din dışı alan da yok, bir mülkü kuşatan tanım da, dolayısıyla üzerinde uzlaşılacak belli bir dil de, mantık da yok; nihayet, geometri yok.

Ancak, daha da başlangıçta, bölümleme, bir kenar yaratma anlamını da ifade eden terimle söylersek, bu kararı(*) kim alıyor?

Sınırlar ihsan edildikte komşular arasındaki anlaşmazlıklar da son bulur; işte mülkiyet hakkı, bir toprağı tastamam kapatıp sahiplendirme hakkı, işte sivil ve özel hukuk. Üstelik bu sınırlama, kenarlar çekmek suretiyle kraliyet kadastrosuna herkesi yerli yerine koyma, çeşitli vergi ve harçların kapsamını belirleme imkânını da veriyor. Herodot *Tarihleri*'nde özellikle belirtilmese de, bu başlangıç efsanesinde hukuklar kaynaşıp durur ve aslında tarlaları dağıtan fizik kişi, firavunun adamı, gizemli ölçümcüler, her kim olursa olsun, kararı alanlar ve tarlaları bölümleyenler de bunlardır. Kim karar veriyor? Yasa koyucu ya da hukuku vazeden ve uygulatan her kimse.

Şu halde bu kişi önce geometrinin doğduğu başlangıçtaki jesti yerine getiriyor, geometriye gelince, o daha sonra, sanki şaşmazlık adaletten daha başarılı oluyormuşcasına, kanıtladığı şeylerin arasında yeni bir anlaşma üretecektir. Ancak adalet, bu noktada, kendisini aynılaştırdığı şaşmazlıktan önce geldi. Bölümlemenin kesinliği ya da kanıtlamanın zorunluluğu üzerindeki bilimsel uzlaşımdan önce, bir hukuk sözleşmesi kendisini dayatır ve önce bütün ilgili kişileri uzlaştırır.

Ancak, tufan yeniden ekilebilir tarlaların sınırlarını ve kenarlarını sildi ve bir anda mülkiyetler ortadan kayboldu: kaotik hale gelmiş toprağa dönen ölçümcüler, onu yeni baştan dağıtırlar ve böylece, silinmiş olan hukuku, yeniden ihya ederler. Hukuk geometriyle aynı zamanda yeniden ortaya çıkar; ya da, daha iyisi, ikisi birden sınır, kenar ve tanım nosyonuyla, çözümleyici düşünceyle birlikte doğarlar. Kesin biçimin tanımı onun özelliklerini, geometri için kare ya da eşkenar dörtgenin, ve hukuk için de malikin özelliklerini içerir: aynı sözcük ve aynı işlem üzerinde, çözümleyici düşünce köklenir ve buradan da iki fidan, hukuk ve bilim çıkar.

Ölçümcü ya da parselleyici, ölçme kordonunu çeker, tutar, bağlar: iki sözcüğe ayrılabilen gizemli ünvanında (harpédonapte), ad bağı belirtir ve fiil de o bağı sabitleştirdiğini söyler. Başlangıçta bu kordon var. Bir tapınakta örneğin, din dışı ile kutsalın sınırlarını belirleyen bağ. Bağıt (=sözleşme) sözcüğünü anımsatan bağ.

Elinde o kordonun ucu olduğu halde, bir toprağı çevreledikten sonra, komşuların bu ortak kapalı alanın kenarlarından memnun olduğunu saptayan ilk rahip, çözümleyici düşüncenin, ve, bu

(*) Fransızca "karar" anlamına gelen "décision" sözcüğü, latince "decidere" fiilinden geliyor. Bu fiil çözmek, belirlemek, saptamak anlamlarını içeriyor. –Ç.N.)

düşünceden itibaren de, hukukun ve geometrinin hakiki kurucusu oldu. Çok uzun bir zaman için kararlaştırılmış olan sözleşmenin değişmezliğiyle, çizimin şaşmazlığı ve sağlamlığıyla, bunun kesinliği ve sözleşmenin durağanlığı arasındaki rabıtayla, terimleri inceldiği ölçüde, değerler kesinleşip paylar tastamam dilimlenmiş olduğu ölçüde daha da yetkinleşen bir anlaşma. Bu kabuller hukukçu tarafından tanımlanmış olan sözleşme kadar, bilimin doğduğu sözleşmeyi de niteler. Atıflar ve mülkiyetler terimlerinin çifte kullanımı buradan gelir.

Yunan tarzı geometri, Mısır'ın *Maat*'ına doğru çekiliyor. Bu sözcük hakikat, hukuk, ahlâk, ölçü ve pay, düzensiz karışımdan kaynaklanan düzen, şaşmazlık ve adaletin belli bir dengesi, bir düzlemin düzgün doğruluğu anlamına gelir. Eğer bu öyküyü Herodot değil de herhangi bir Mısırlı vakanüvis yazmış olsaydı, sanki Mısırlıların yöntemin biçimlerine doğru yönlendirdikleri düzenin yayılma sürecini Yunanlılar bilime doğru çekmişlermiş gibi, hukukun burada doğmuş olduğuna karar verilebilirdi.

Hukuk bilimden öncedir, ve, belki de, onu doğurur; ya da daha iyisi şu: soyut ve kutsal, ortak bir başlangıç onları birleştirir. Bu başlangıçtan önce, tufandan, suların ilk ya da birbirini kovalayan büyük taşkınından başka bir şey, yani dünyanın şeylerini, nedenleri, biçimleri, atıflandırma ilişkilerini birbirine karıştıran ve özneleri şaşırtan o kaostan başka bir şey düşlenebilemez.

Sanki sorunlarımızın çağdaş durumu.

Demek oluyor ki politikaların ve hukukların doğduğu bir toplum sözleşmesi; bizi birbirimize bağlayan mecburiyetlerin –bağıtın (=sözleşmenin) bağı mecburiyetlerinkinden önce gelir–, ilk günahtan da kendi öz naturamızdan da kaynaklandığını görmek istemediğimizi varsaydığımız mecburiyetlerin nasıl doğduklarını anlamak için, temelli ve kaçınılmaz olan, belki söylencesel ve soyut bu nosyon ya da olay işe karıştı -bunu bilebilecek miyiz günün birinde? Bu sözleşmenin, içinde yaşadığımız da dahil olmak üzere, bütün geleneksel toplumları biçimlendirdiği söylenir.

İkinci bir sözleşme, İsa'dan beş yüzyıl önce Yunanistan'da, ya da çok daha önce Nil vadisinde doğmuş olsa gereken ve doğru ölçümlemenin, sonra da kanıtlamanın zorunluluğu karşısındaki eğilme baskısı altında, niteliklerini tam olarak tanımlayamayacağımız bazı kimseleri –rahipler, kamu görevlileri, hukukçular?– biraraya getiren yepyeni bir toplum kurdu. Bütün bilimler bu sözleşmenin

peşisıra ortaya çıktılar, tıpkı toplumların da öteki sözleşmeden doğması gibi.

Yalnızca matematik sözkonusu olduğu sürece, ikinci akit ilkinden çok da farklı değildi, zira ilkinde söz konusu olan yalnızca, ortak bir kararın, performatif bakımdan, üzerinde durulan şeyi doğurabileceği bir uzlaşmadan ibaretti. Beraberce, bunun benim olmasını, şunun da senin mülkiyetinde kalmasını istediğimiz anda, herşey hemen öyle olur. Matematikte, sözleşme biraz daha ileriye gider; bir sözcelem'in ya da bir figürün özellikleri üzerinde uzlaşmaya varmamız gerekir ve, eğer bunlardan ilki yalnız bizim kararımıza bağımlı kalabilirse de, ikincisi bizden bağımsız bir nesne gibi davranır: Sokrates'in karşısındakilere, her sözcük ve her şey konusunda, gerçek zamanda yönelttiği ve bizim onca yorucu bulduğumuz sorgu bu yüzdendir; aslında o, en ince ayrıntısı içinde, Platon'un diyaloglarını taşıyan bu sözleşmenin, belirlenmemiş imzasını sağlamaktadır onlardan.

Bilimsel ve arkaikçesine felsefece toplum, onlarsız hiçbir tartışmanın gerçekleşemeyeceği, bu sonu gelmez imzalardan doğar. Ama, öte yandan da, sanki yeni sözleşme eskisiyle aynı terimleri kullanmıyormuş gibi, geleneksel topluma muhalefet etmeksizin doğamaz. Bizi mecbur eden bağlantı bizi aşabilir, tıpkı figür ve özelliklerinin bizi aştığı gibi. Aynı anda, bilimsel aktin hemen hemen bütün imzacıları, ileride göreceğiz, eski akitle kurulmuş mahkemelerin önüne çıkıp, onun yeni kararlarda hiçbir yargı yetkisine sahip olmadığını savunmaya koyulurlar. Bir başka dünya, örneğin matematiğin dünyası vardır, performatif yaklaşımdan kurtulan.

Sonuca vardığı söylenebilecek ilk kanıtlama olan değilleme yoluyla kanıtlama, çelişkili bir sorgu gibi gelişir, burada, yargıdan önce, falan şey beraberce ve aynı zamanda falan bütünlüğe ve onun tamamlayıcısına aittir: kesip atmak gerekir. Bu ilkelikçi kanıtı işaret eden 'apagojik' (apagogique) sıfatı, bir kez daha hukuk dilindeki bir fiilden geliyor: bir suçluyu tutuklamak, bir para cezasından kurtulmak... Ama burada, karar veren merci bize bağlı değil; sayı bize kendi yasasını dayatıyor.

Fiziğin matematiğe oranla muazzam gecikmesi buradan geliyor: bir olay üzerinde uzlaşmak, bir sözcelem ya da en azından bizim yaptığımız bir figür üzerinde uzlaşmaktan sonsuzcasına daha zordur; bir olayın bir sözcelemle uzlaşımı üzerinde uzlaşmaksa çok daha rahatsız edicidir.

O zaman sözleşme bir üçüncü mercii devreye sokacak: dünyayı. Şimdiden, fizik doğayla sözleşme fikrini veriyor.

YUNANİSTAN'IN YÖNÜNDEN. Thales'in, Mısır piramitlerinin önünde ve güneşe karşı, oranların eşitlendiği ünlü teoremini icat ettiği söylenir: dev Keops ve ondan daha az devasa olan Kefren ve Mikerinos, gölgeleriyle orantılıdır, benim sıradan gövdem de ve yere saplanmış şu küçük değnek de, düşürdükleri koyu uzantılarla bir orantı içindeler. Büyük mezarlar için muazzam kuyruklar, değneğin kumdaki iziyse elbette pek küçümen, ne ki kuma çizilen izin o şeylerin cesametiyle olan orantısı, ne için ve kimin için olursa olsun korunmakta, tıpkı, biri daha ağır öteki daha hafif iki kitleyi ölçüm çubuğunun uzunluğunu değiştirerek dengeleyen baskül gibi.

İşte paylaştırıcı adaletin en eski, aristoteles-öncesi tanımı. Herkese kendi boyu ve yeteneği ölçüsünde; anlaşmazlık da aynı kapıya çıkıyor: her tür büyüklük için durağan biçim; herkes, bardağının büyüklüğü ne olursa olsun, kendi ölçüsünü silme doldurulmuş olarak içiyor: her varlık neyse ona sahip. Tarlaları dörtgenlere bölen antik ölçümlemeden daha iyi olan bu mutlak ölçüm bütün göreceliği içerip tüketiyor ya da bütün değişimler için bir değişmezlik keşfediyor.

Thales Mısır'n *Maat*'ını, ölçüm ve adaletini geometrileştiriyor mu? Sokrates Gorgias'a seslenir: geometri bilmediğin için, başkalarından üstün görünmek istiyorsun! Gerçekten de, orantısal eşitlik biliminin apaçık kanıtladığı gibi, aynı güneşe karşı boylarımıza göre benzeşimsel (homothétique) gölgeler uzatırız. Bu haliyle, dünya kendi üzerine, tıpkı bir doğal adalet gibi, benzerliği yazar. O zaman nasıl olur da üstünlük iddiasında bulunulabilir?

Güneşin altında ve kumun üzerinde, çizgiler ve şekillerle, kendi kendine yazılan, ve, kanıtlama yoluyla herkesi uzlaşmaya zorlayan bu şey, insan arşivlerinin hiçbirinde bulunmayan, yazıcıların kamış kalemleriyle yazılmamış, ama günün ve gecenin her saatinde, tıpkı piramitlerin altında olduğu gibi, kendiliğinden güneş saatinin kadranına yansımış bu şey, hiç kuşkusuz çabucak o yazılmamış doğal hukuk yerine geçti. Nedir doğal hukuk? Geometridir: gökyüzünden düşer!

Başlangıçtan itibaren, adaletin sorunu biliminkiyle at başı ilerlemektedir.

CEBİR'İN YÖNÜNDEN. On beşinci yüzyılın son onyılı içinde, bütün çağdaşları François Viète'in, algoritmalardan ya da Ortaçağ'da kullanılan hesaplama işlemlerinden farklı olan Yeni Cebir'in

babası olduğunda birleşirler. Yüksek orunlu bir devlet görevlisi ve Yunan matematikçilerini iyi bilen bir uzman olan bulucusu, buluşuna, latince *Species* sözcüğünden gelen *Spécieuse* adını verir, ki biz bunu Tip diye çeviriyoruz.

İngiliz cebirci ve çözümlemeci John Wallis de, on yedinci yüzyılın sonlarına doğru çıkmış olan *Cebir Kitabı*'nda, başkaca şeylerden sonra, kendisi de bir hukukçu olan Viète'in *Spécieuse*'ünün kökeninde, eski Roma ve uygarlık araştırmacılarının, Titius ya da Gaius yazacak yerde, örneğin, Jean ya da Pierre diye yazmalarının yattığını söyler. Bir tür şıkkının öznesini göstermek ve onu daha kolaylıkla betimlemek üzere, demek ki, falan A ya da falan B ya da falan C.

Şu halde Roma hukuku belli bir genellik taşıyan bir konumlanışı önermek üzere tekil bir önad kullanıyor; aynı şekilde cebir de, sayıların yerine, aritmetiğin rakamlarından daha az özellikli değerlere sahip, ama önceden belirlenmiş ve kesin sınırlar içinde değişken olan harfler kullanır. Gündelik anlamıyla, bir tip, hukukun kullandığı anlamdaysa bir tür, söz konusudur: demem yanlış kaçmazsa tanınabilir tekillik, formel ve somut birey, bir işaret parmağı gibi eğilip bükülebilen, tanınırdan çok tanınmaz olan Titius, mahkeme karşısında açıklanan somut suçluluk şıkları içinde, bireyleştirilmeyi bekler. Sahiden de geometricilerin kullandığı, evrensel soyutlamadan farklı bir soyutlama söz konusudur.

O zaman denklemden çözümüne geçiş, yasa metninden kararın tefhimine geçişi, yani yargılama yetkisinden yargılama usulüne geçişi taklit eder. *Spécieuse*, özel şıkların genel bir betimlenişi anlamında, bir kazüistik'e benzer. Sonunda, işlemin bilançosunda, x'in değeri 45'tir tıpkı Titia'nın da Anne'a eşit olması gibi.

Biraz önce hukuk geometriden önce geliyordu, şimdiyse cebirin başlangıçlarında yer alıyor. Bilimlerde, bu döngüsel devinim hiç durmuyor mu? Bütün bilgilerde genelleşiyor mu?

KİTAB-I MUKADDES'İN YÖNÜNDEN. Başlangıçta, Tanrı hukuku söyledi, iki deniz arasındaki bahçeyi düzenledi, aralarında bütün türlerin geçit resmi yaptıkları özlere bahçeyi gezdirdi, ve sonunda ilk insana davranışının kurallarını bildirdi: bunu yiyebilirsin, bunu tüketmeyeceksin.

İmdi Adem buyruğa karşı geldi; ve çıplaklık, vicdan azabı, kovulma, göçebelik, emek, ızdırap, çocuk doğurmanın acısı, kuşaklardan kuşaklara, bize kadar onu cezalandırıyor. Tarihimiz ve göz-

yaşları çok eski bir dava ile açıklanır: ilk suçtan önce yasa ve bir yasa koyucu vardı; karar ve karardan sonra gelen her şey bu yüzden.

Yemek mi söz konusuydu? Şüphesiz, ama bolluğun da ötesindeki cennette herşey yeterince sunulduğu için, acıkınca yapıldığı gibisine değil de, tıka basa doyulduktan sonra bile tadılırcasına. Arzu, ihtiyacın ötesinde, bedenin ve duyuların yatıştırılmasından sonra doğar. Eğer bu meyveyi yersen, kötülük sorununu aydınlatan bilgiye erişirsin, ve tıpkı Tanrı gibi olursun. Kıyaslama ve bilim söz konusu.

Bilme tek bir sözcükte en son temellerine ve başlangıçlarına kadar açıklığa kavuşuyor: bilgi takliten gelir. Bileceksin, Tanrı gibi olacaksın. Şüphesiz, bilgi her zaman için bir modele, burada yüce ve mutlak olan bir modele öykünür, ama asıl, küçük adamın eğitiminden yaşlının utkusuna ya da sefaletine kadar, dinamik ve yok edici olarak, mimetizmin söndürülemeyen ateşiyle itilmişse başlar ve gelişir. İmdi mimetizm, tıpkı Ezop'a göre kullandığımız dil gibi, bizi iyi ya da kötüye birlikte taşır: taklit etmeden kimse öğrenemez, ama taklit etmek yüzünden de, kıskançlık öldürür. Böylece iyinin ve kötünün bilimi bilimin kendisiyle aynılaşır, ve bilim de Tanrı gibi olmak ve davranmak arzusuyla iş görür; o ilahi arzu karşı durulmaz bir biçimde kötülüğe götürür. Bu ilkel sahnede, etkin ve rekabetçi bilmemiz hakkında kendi kendimize sorduğumuz etik ve hukuk soruları nicedir gelişiyor. Şu halde taklit etmek, egemen olmaktır; üstün gelmek, şu halde, yoketmektir.

Hukuk ve bilim yüzyüze geliyorlar: yasanın buyrukları ile bilme arzusu.

Şeytan ve Yüce Tanrı, tıpkı iyinin ve kötünün bizatihi adlarıymışçasına, kadının ve erkeğin üzerinden, görünür bir şekilde, hattâ gösterişli bir tarzda, hanidir birbirlerine karşı dururken, nasıl olur da bilgi ağacının meyvesinden, iyinin ve kötünün bilimi yayılır? Daha fazla, ne öğrenmek gerekiyor?

İki yaka arasındaki bahçede, sunulmuş nimetlerin ve barışçı yabanların ortasında, aşkın ve şenliklerin düşü, mutlu, alçakgönüllü, sessiz ve horlanmış *libido sentiendi;* bütün bir insan türünün duyularının her türlü cennetlik doyuruluşu, bedenin hemen ulaşabileceği bir yatışma olduğu halde, merakı uğruna ve bütün gelecek zamanlar için de olsa dışlamayı dengeleyemediği *libido sentiendi*'den güçlülük bakımından alabildiğine üstün bilme isteği olan *libido sciendi* ile, her üçü arasında en yıkıcısı, evrenselliği içindeki tarihin tartışılmaz efendisi, sürekli egemenlik istenci olan *libido domi-*

nandi'nin tarih-aşkınsal çatışmasına dekor ya da fon, kaynak ve hiç şüphesiz özür oluşturur. Kafa ve egemenliğin rahat rahat dövüşmeleri için duyuları dört bir yana savurmak.

Ya ilkel sahnedeki üç kahraman da düpedüz üç libido'yu cisimleştiriyorsa? Tanrı güç, erkek bilim ve dişi de zevkse? Tekelerin, asıl tutkularını, uğursuz ve tekdüze egemenlik tutkularını daha iyi doyurmak için aynı dişi keçiyi arzuluyormuş görünmeleri gibi, Tanrı ve erkek rahat rahat dövüşsünler diye dişiyi bir kenara itmek.

Bilgi ağacından gelen bu meyveyi yeme. Yasakoyucu efendi bilmek isteyen kişinin davranışlarında neye özen göstermesi gerektiğini dikte eder. Ve baştan çıkarıcı da, tadalma duyargalarındaki leziz hazların ötesine geçip, bilginin vecdini aşarak, insanı bir çırpıda egemenliğe iter: Tanrı gibi olacaksın. Tıpkı onun gibi, düzenleyecek ve yasalaştıracaksın. Taklit bir çabuk *libido sciendi*'nin, öğrenmenin üzerinden aşıp, daha bir çabuklukla *dominandi*'yi, güç ve utku tutkusunu hedefler: bu parodiler içinden, duyuların dişil olan arzusu, kabahatten arınmış olarak kendini bağışlatır: beden hormonal saflığı içinde yoklamalarda bulunur. Masum ve esasen yalancı bir serginin ortasında, ilk dava, güç istenci ile bilme istencini, hukuk ile bilimi karşı karşıya getirir ve birbirine bağlar.

Herşeye kadir yaratan, Tanrı, Yasayı verir ve söyler, öylesine performatiftir ki bu, söylediği şeyi söylediği anda yaratır ya da yapar. *Fiat!* Bizatihi dünya bu buyruktan doğar. Boyun eğmiş ve zayıf dişiyle erkek, beraberce, arzudan titreyerek, bilmeye çabalarlar, ve bunun uğruna, taklitçilik yoluyla, huzurlarını, dinginliği, bolluğu, masumiyeti ve geleceklerini tehlikeye atarlar. Besbelli olana karşı belirsizlik ve herşeye karşı bir umut için bahse girmek, dizginlenmez bir zırdeliliktir. Bu hayallenmiş çılgınlığa ben yalvaçsal diyorum, zira gelecek zamanların tümlüğünü haber veriyor. İşte, kutsal ve dindışı tarihin içinde, peygamberlerle kralları karşı karşıya getiren buluşmaların ilki budur.

Başlangıçta bilgi hukuku yadsır ve onunla mücadeleye girer. Şüphesiz kazanan hukuktur, çünkü bilgi hatacı ve günahkâr kalmıştır; ama tarihin gezginliğini ya da zamanın sapışını da üreten odur. Bilimlerin başlangıcı evrensel tarihi doğurur.

Bilgi nedir, bilim nedir? Hukuktan, onun durağan dengesinden ayrılmaların bütünüdür, bütün evrimleri getiren verev tedirginliklerdir. Düşünüyorum, tartıyorum, hukuktan ayrılıyorum, buna hakkım yok.

İşte en azından İbrani kültürünün ve, ondan ötede, bilginin

hukuku yadsıma hakkını kazandığı Hıristiyan kültürünün tuhaf yükselişinin öyküsü anlatılmış oldu. Bilgi öylesine yadsıdı ki hukuku, sonunda onu öldürdü. Tanrının ölümü yasakoyucununkiyle eşdeğerdedir.

Çağdaş sorunumuz başlangıçtaki soruyu tersine mi çeviriyor? Bilgilerimizi yadsıma hakkımız ne tür bir hukukun fethine çıkacak?

Köklerimiz

Gaius, bir yerlerde, her mecburiyetin bir sözleşmeden ya da bir hatadan doğduğunu söyler. Eğer ilk terimde biraraya getiren ya da tebalaştıran bir bağı okuyacak olursak, ikinci terimin başlangıcında bizi hep beraber çeken ya da sürükleyen benzer bir kordonu görmekte hiç duraksamayalım. Şu halde toplum sözleşmesi kuramı, totolojik olarak, bir bağdan ötekine, kolektif ilişkilerin zorunluluğunu yinelemekten başka bir şey yapmıyor. Üstelik, Gaius bunun ilk günahınkiyle olan eşdeğerliğini de kanıtlar.

Roma hukuku bu ilk suçu laikleştirdi. Bir kez daha, metafizik ya da formel söylemler mitoslarla eşdeğerleniyor: ister doğanın halini çözümleyin ister ilk bahçenin harikalarını anlatın, değişen yalnızca ifade biçimidir, anlam değil. Mecburiyet ya hatayı içerir ya da sözleşmeyi, seçim hiç önemli değildir.

Demek ki burada, sıklıkla olduğu gibi, anlatı felsefe değerinde.

Bir zamanlar doğal toprakla birbirine karışmış olan kültürel zemine, en azından dört uzun kökle tutunuyoruz: bilim dillerinin kullanımı, bunları tanımlamış olan eski Yunanlıların her zaman canlı kalan düşüncesinin anısını uyandırıyor; bir tarihin akışını izlediğimizin muğlak duyumu, bizi o tarihin içine batırmış olan İsrailli nebilerin anısını canlandırıyor; doğuşumuzdaki Romalılığı unutuyoruz ve ezelden beridir de uzak Mısırlı başlangıcımızın her türlü izini yitirdik.

Göğsümüze kadar geçmişe ve kimi zaman gözlerimiz hizasına kadar ilkele gömülmüş bir halde, bir yandan, özgür ve bağsız, atmosferin tepelerinde uçarken, bacaklarımızın, mavi ve soluk, kan ve sinir kanallarında da, iç içeliklerinin türlü şekillerde kesiştiği ve kafalarımıza, dilimizin ucuna Samice ile Hint-Avrupa dillerini birlikte getiriveren gelenekler koşuşturuyor.

Mısır ve Roma, uzun sürmüş ve muazzam imparatorlukların, Batı'nın bütün tarihinde, benzerleri görülmeyecek şekilde en kalıcı imparatorlukların, düşünülebilecek herhangi bir rakip tanımayan, o gün bugün her Devletin taklide çalıştığı imparatorlukların gerçekleştiricileri, devinimsiz ve ebedi taş heykeller olan Mısır ve Roma, hukuk varlıklarıdır ve öyle de kalmakta devam ediyorlar. *XII Levha* Roma'yı, *Maat* da Mısır'ı ayakta tuttu. Yenmek yetmez, fazladan yönetmek gerekir: en güçlü olanın ardından en âdil olan gelir. Katışıksız hukuk Roma buluşu olmayı sürdürüyor. Mitosu da spekülatif olanı da kendi öz soyutlamasına indirgiyor.

Bizi hâlâ çevreleyen bir örgütlenişin anısını unuttuğumuzu sanıyoruz, çünkü yaşamakta olan kolayca unutulur, ve de yalnızca değişenin yapay hareketliliği bizi uyandırır ve anılarımızı karıştırmaya koyulur. Gönderimlerimizin bir çoğu karanlığın içinde uyukluyor. Mısır ve Roma az sayıda bilgi ürettiler. Bir takım bilgileri elde ettiklerindeyse onları asla daha ileriye götürmediler. Karanlık bu yüzden. Orada hukuk bilime üstün gelir. Hukukun geometri ve cebire göre şaşmazlığı, sık sık sözü edilen öncelik bu yüzden.

Olabilecek imparatorluklardan yoksun, bölünmüş ya da karışıklıklar içinde, surlarının berisinde olacak yerde çoğu zaman kendilerinin dışındaki bilgi varlıkları olarak Atina ve Kudüs, yasaya, özellikle de ikincisi için ahlâkçıl ve dinsel olan yasaya bağlı kalırken, bütün tarihlerini hukuku yadsımakla geçirirler.

Adı ilkel öğrenimi, bilgilerimizin kökenini ya da bilmenin arkeolojisini ifade eden Prometheus, Kafkaslarda bağlanmış olduğu kayada durmadan can çekişirken, tıpkı onun gibi mahkûm edilmiş olan Sokrates, hayranlarının arasında, gösteriye çıkmış gibi baldıran zehirini içer. Her bilgi, kendi öz yasalarını yükseltmek için dava açar: orada tanrılar kralı Zeus'a karşı, beride sitenin arkontları ya da yargıçlarına karşı.

İlk olarak ikiye bölünmüş olan insan, Adem, tarihi icat eder ve Havva'nın yanıbaşında, bilimi cennete yeğleyerek, söylenmiş ilk tanrısal yasayı çiğneyip tarihin içine atılır. Onun, peygamberlerle kralların buluşmalarını, İsa'nın duruşmasının geleneği yeni baştan alıp yenilediği ve çatallandırarak gerçekleştirdiği sürekli davayı, tarihsel sürecin motorunu haber verdiğini söylüyorum. Yasanın krallığıyla özdeşleşen böylesi bir krallık bu dünyaya ait değildir.

Bütün bu şıklarda söz konusu olan, adalete intikal etmiş bir takım eylemler değil, ama onu sarsan temelli davadır. Yasa ile bilme arasında bir seçim yapmak gerekecek: zira bilgi, "adalet nedir?" so-

rusuyla aynı anda başlar. Mısır'da ya da Roma'da yalnızca adalet soru sorma hakkına sahipken, Kudüs ve Atina'nın ilk sorusu bu "adalet nedir?" den ibarettir. Bu soruyu sormayı yadsımakla, Roma da, Mısır da gerçek bilgi üretemezler, ama, tersine, onu söyledikleri için de Atina ve Kudüs yeryüzünün krallıklarına sırt çevirirler. Bilgi hukuka üstün gelir. Herodot ya da Thales'in, bu bilge Yunanlıların, Mısır'a gitmeleri ve de Hıristiyan hukukçu Viète'in kendini Roma hukukundan koparması gerekiyordu.

Bu iki mercii, bilimi ve hukuku, akılcı aklı ve tedbirli yargıyı bazen şiddetle birbirine karşı çıkaran çağdaş tartışma, tarihimizin başlangıcından beri etimizi ve sözümüzü harekete geçirdi; bilgilerimizin tarihiyse günümüzde alabildiğine zorlu olan, kökensel kaynak ve sürekli motor olan bu dava ile ortaya atılmış zamanı izliyor.

Davaların genel tarihi

Kimyanın ve mekaniğin iki kurucu kahramanı, Galilei ve Lavoisier, tarihin yargılayıcılığındaki saygınlıklarını kazandıkları İhtilalin ve Kilisenin mahkemeleri karşısına çıkarıldıklarında, zamanın adaletini utanca belerler. Ama yine de dönüyor Dünya! –herkes saçmalık karşısında bilgece hakikatin en sonunda etrafa saçılmasını anlar bundan– ve, Cumhuriyetin bilginlere gereksinimi yok! Bir zamanlar, hukuk bilime üstün geliyordu; bundan böyle bilim ona üstün.

Bugün ışık ve karanlıklar arasındaki o belirgin paylaşımdan kimin kuşkusu var? Ancak, eski mercilerinkinin tersine olmakla beraber, böylesine kesinleşmiş bir kararı böylece üstlenmekle yeni bir mahkemenin jürisinde yer aldığından, ve sandığı gibi bir sanığın hakkını değil, ama bir kurbanınkini savunmakta olduğundan kuşkulanan var mı? Konvansiyon meclisinin üyeleri ve kardinaller bilginleri mahkûm ettiler, şimdi de bizler ihtilalcileri ve Kilise mensuplarını mahkûm ediyoruz: biçimsel olarak değişen ne var? Demek oluyor ki, gerçek ya da gizil bir mahkeme hep var, dava sürüyor; hakikat yargı olmaksızın yolunu bulamaz mı?

Hukuk bilimi yargılayıp hüküm verdi; hangi bilme adına? Bilim hukuk hakkında karar veriyor. Ne hakla?

Şu halde ne Galilei ne de Lavoisier birer istisna olarak anılabilirler ve de anılmalıdırlar, zira tarih boyunca tutuklama ve davaların kaynaştığını görüyoruz. Bilimsel bilginin, saptanması onca güç

olan başlangıçlarından beri, ilk diyalektikçiler, astronomlar ya da fizikçiler, modern çağın bilginlerine acı çektirenlerle kıyaslanabilecek başkanların yönetimindeki mahkemelerin önüne çıkarılırlar; güç bela kurtulurlar; hiç kurtulamazlar.

Bilimler işte böylesi eylemlerde bulurlar başlangıçlarını, tarihe adalet saraylarının kapılarından girerler. Buna şaşmamak gerek; mahkemelerin karşısında, bilimlerin doğru bir yargı talep eden (Galilei ya da Anaksagoras kanıtlamaya çabalasalar bile, Anaksagoras'ın ya da Galilei'nin ya da Lisenko'nun yalan mı yoksa doğru mu söylediğine kim karar verir) iç tarihi ile, onları okullar ya da baskı grupları halinde buyur eden ya da geliştiren, ve hakikatlerinin toplumsal olarak yüceltilmiş olmasını zorunlu kılan dış tarihleri arasındaki bireşim çoktan tamamlandı. Falan mahkeme karşısına bireyler ya da birlikler çıkarılır, kırılgan hakikat orada güç kazanır, zira tefhim edilmiş karar, onu resmileştirilmiş bir zamanın içine savurur. Bilanço olarak, adli kayıtlara geçmemiş genel bir bilimler tarihi yoktur. Davasız bilim yoktur; bilmeye ister içsel isterse dışsal olsun, yargısız hakikat yoktur. Bilmenin tarihi mahkemelerden vazgeçemez.

Artık terketmeyecektir mahkemeleri. Michelet'nin dosdoğru gözlemlediği gibi, büyücülerin yargılandığı davalar, karanlık dönemlerin saçma sapan zulmüne tanıklık etmenin ötesinde, aydınlığa ulaşmazdan önce her zaman karanlık ve gececi olan, kentlerin meydanlarında kendini dile getirmezden önce ormanlarda barınan bir bilgi ile, bu kez bilgi gelip onu bilgisizliğin karanlıklarına tıkmazdan önce her zaman açık ve seçik olan hukuk arasındaki kaçınılmaz, temelli ve ille de ritüelleştirmeleri gereken buluşmaların sayısal ifadesidir. Evet, ister büyücü olsun isterse büyücü çırağı, doğanın her bilimi, toplum işlerinin sorumluluğunu taşımaksızın, belli bir süre kendini sabbat ayinine kaptırdı, hâlâ da kaptırıyor. Yeşilliklerin içinde boşluklar kazıyor, ozon tabakasını çember halinde deliyor, dünyayı büyük tehlikelerle yüzyüze getiriyor...

Bu bakımdan, Michelet Bergson'dan, Bergson da çağdaşlarından önce, toplumların içini ve dışını, dünyasal dünya ile ötekini, örneğin evrensel dünyayı resmederler, ama yalnız romantik tarihçi, teyet noktası ya da kayıt mahalli, geçiş kulübesi, gişe, biriyle öteki arasındaki yarı-iletken olarak mahkemenin önemini hisseder. Yalnızca bir tek büyücünün bir tane davası vardır, bir olay ve bir tek bilgin vardır, ve bu ibretlik yargı eylemiyle sürekli olarak bilgilerimizin tarihi ve onun sayısız çatallanmaları kararlaştırılır.

Davaların devamı

ELEALI ZENON. O, şeytancasına becerikli oldukları halde zamanının Yunan filozoflarını, klasik çağın çözümleyici matematikçilerini ve, yeni yöntemler onunkilerden üstün araçlarla donatmış bile olsa, çağdaş mantıkçıları açmaza soktu: matematiğin başlangıcından beri, en azından beş kere beş yüz yıl boyunca, dikotominin, yani bir güzergâhın önce iki parçaya, ardından katedilmesi gereken yarının yeniden ikiye, ve böylece, yolcunun asla hedefine ulaşamadığı ve de düşünürün adına soyutlama denen şeyi kavramaya başladığı bir tarzda, sonsuza değin bölündüğü işlemin bulucusu Elealı Zenon'dan daha başka hangi dahi bulunabilir, insanların soyuta en açık olanlarına bile böylesi bir düşünme konusu çıkarabilecek?

Anlaşıldığı kadarıyla, bir şeyin hem lehinde hem de aleyhinde olanı, evet'i ve hayır'ı, beyaz'ı ve kara'yı, yanlış'ı ve doğru'yu aynı inandırıcılık ve kesinlikle kanıtlayabildiğine bakarak, sivri ve yılanlarınki gibi çatallı bir dili olduğunu anlatmak için ona Amfoteroglos lâkabını vermişlerdi. Aslında, diyalektiği, yani karşılıklı konuşmada kazanmanın ya da rakibini aklını karıştırıncaya kadar sorgulamanın işlemsel sanatını, hiç şüphesiz Sokrates'in ve hakikati başkalarının bozgunuyla tanımlayanların hepsinin ödünç aldıkları yöntemi, sonunda kaçınılmaz bir biçimde onu mahkeme karşısına sürükleyen ve adli tartışma içinde izlenen zorunlu davranışı keşfetti.

Laerteli Diogenes'in Heraklides'ten aktardığına göre –bu yüzden, bu yitirilmiş ve gelinen nokta ile aranılan hedef arasında her zaman bir aracı bulduğumuz alabildiğine bölük pörçük bir belleğin içinde yeniden bulunmuş anlatılar hakkındaki ardışık eleştirilerin ne kadar doğru ne kadar yanlış olduğunu bilemeden anlatıyorum– adı, kendisinden söz açan kaynaklara göre hep değişen bir tirana karşı komplo kurduğu için tutuklanmıştı. Her şey unutmanın üstün gelmesi gerektiğini gösterirken, bu tanıklıkların bize kadar ulaşması ne çelişki! Her neyse, işte adli karşılaşmalardaki en korkutucu silahın yaratıcısı olan onu, duruşmaya çıkarıyorlar.

Suç ortaklarının adını ver, diye buyurur kral. Muhafızların, karşılığını verir Zenon, dostların, saraydaki tüm çevren. Hinliği ile kendisini sevdiklerini sandığı bütün insanların iktidarını ellerinde tutanı yapayılnız bırakan Amfoteroglos'un korkunç stratejisi. Üstelik bu yalan siteyi de özgürlüğüne kavuşturur, zira tiranlık, kendi yandaşlarını ve yakın korumalarını anında ölüme göndererek, öy-

lesine zayıflar ki, düşüverir. Filozofun bulduğu bilimin, duruşmanın biçiminin, davayı açana, ona egemen olana ve örgütleyene karşı kazandığı utku; dikotominin neşterinin, insancıl da olsalar bütün bağları kesip atan üstünlüğü, çözümlemenin başarısı.

Ancak aniden Elealı Zenon, ancak alçak sesle ve duyması gerekene aktarabileceği ve aktarmak zorunda olduğu çok özel açıklamalarda bulunacağını bildirir. Serbestçe, söyleyeceklerini dinleyebilecek yegâne yetkili olan tirana yaklaşır, ve ağzı onun kulağına değer: hayır, konuşmayacak, ama saldırıp ısıracaktır. Kan emici, vampir, kene, diyalektiğin bulucusu, çeneleri kenetlenmiş bir halde, avını ancak öldüğünde koyverir. Kraliyetin ızdırabından yükselen ve adalet sarayını kaplayan çığlıkları buradan duyuyoruz. Sokrates, savunması sırasında kendi kendine büvelek adını takar ve hemşehrilerinin, iğnesinden ve ısırmalarından, ancak son nefesini verdiğinde kurtulacağını söyler. Bu münasebetsiz böcekten kurtulmak için onu ezmeyecek bir canlı organizma, at, geyik ya da yoldan geçen bir insan düşlenebilir mi? Kim derisine yapışmış sülüğü koparıp atmaz, asalağı öldürmez?

Onunla seçmeci ilişkiler içindeyken, bilme, gerçekten de hukukun tufeylisi midir? Hiç şüphesiz ona öykünür, onu taklit eder, biçimine ilişkin kuramlar yürütür, onu inceltir ve sonunda da kendi ölümüne ya da yargıçların ölümüne değin onunla savaşır. Bilimlerin Yunan başlangıcının tüm tarihi, adaletle şaşmazlığın, yargılayan akılla kanıtlayan aklın, bu düşman ve ikiz kardeşlerin o ortak ve trajik biçimde hareketli yaşamını anlatır. Bizim, bugünkü sorumuza gelince: ne zaman ve nasıl ortakyaşamlı hale gelecekler?

Yakınlardan beridir Sokrates-öncesiler diye adlandırılanların hemen hemen hepsine ortak olan ilk bilimlerden biri, onları adli tartışmayı biçimselleştirmeye götürdü; mantık ve dilsel sanatlar, adliyeden, çeşitli yargı kurullarından çıkageldiler, yani ölümüne yürütülmüş akıl yürütmeler arasındaki ilişkilerden. Bütün o zorlu incelikler, şaşırtmalar, kanıtlamalar, uyumsuza indirgemeler, o akıl yürütmeleri bir dış ya da doğal olgudan çok, daha bir burada olan ve sonsuzcasına tehlikeli insanlık hukukuna göre duyumsamaktan ya da sınamaktan kaynaklandı.

Trajik olandan adli olan, adli olandan da mantık gelir, ve de bu üç *logoi*'den bilimsel *logos*. Eski Yunanlıların sudan, ateşten ya da vahşi hayvanlardan, diyeceğim o ki doğadan korkacak bir şeyleri olmayalı epey olmuştu, ne ki, meclislerde, ölüm onları kolluyordu. Sofistlerin ateş pahasına öğrettikleri diyalektik ile mantık,

bazı bazı sürgün ya da ölüm cezasıyla sonuçlanan tartışmalarda, kendini koruyabilme ihtiyacının karşılığıydı.

Farklı yorum. Bir başka anlatıysa Zenon'un ısırıp kopardığı kendi dilini tiranın suratına tükürdüğünü aktarır. Konuşacak dil yok, duyacak kulak yok: Akhileus, ok ya da kaplumbağa kendilerini hedeflerinden ayıran uzaklıklığı ne ölçüde katederlerse, ileti veya tartışma, retorik ya da diyalektik de mahkeme salonunun boşluğunu o denli aşarlar. Hangi asalak gürültü bağlamındaki iletinin geçişini engeller? Ama Amfoteroglos çatallı bir dil kullandığına göre, acaba egemenin suratına fırlattığı, çatalın hangi ucuydu? Hâlâ daha konuşmak için, bir uç daha kalıyor ona!

Söylenenlere bakılırsa, bunu gören ve hiddetten galeyana gelen hemşehriler, tirani hep beraber taşa tutup öldürürler. O halde taşlar hedeflerine ulaşırlar.

Zenon diyalektiği icadettiyse, tartışmayı, sorgulamayı, duruşmanın her türlü biçimini de yasalaştırmayı bilmiştir. İmdi, eğer burada, dişleriyle dili ve kulağı keserek, iletilerin dolaşımını, yayını ve alımı durduruyorsa, her türlü uygulamayı, her türlü tartışmayı, her türlü temsiliyeti yokediyor, dolayısıyla her türlü sözleşmeyi, dolayısıyla da kolektifliğin temelini yokediyor demektir. O zaman adli olan, bozguna uğramış bir halde, koşullarının berisinde, başlangıca doğru, fedakârlığa, trajiğe doğru meyledecektir. Trajedi nasıl her türlü ilâm ve her türlü duruşmadan önce gelirse, aynı şekilde ölüm cezası da linç etmenin ardından gelir.

Yukardaki çözümleme geriye bir kalıntı bırakıyor: haykırmak için bir ağız ve bir dil kalıyor geriye, tiranınkiler, ve bu haykırışlara karşı acımasızcasına sağır bir kulak, Zenon'unki. Ne ki bizim kaynaklarımızı oluşturan metinler açısından, iletilerin bu bağlamdaki dolaşımının önemi yok. Filozof konuşur, kral değil; kral dinler, filozof değil; bilin bakalım kim kimin asalağı; buradan kimin kazandığını siz çıkarın artık. Bilim hukuka üstün gelmiştir.

KLAZOMENES'Lİ ANAKSAGORAS'IN SAVUNMASI. Bir çağdaşı, çevresinden kopmuş, gökteki olaylara yoğunlaşmış bir halde, tek başına yaşar gördüğü Anaksagoras'a, "Vatanın seni ilgilendirmez mi?" diye sormuştu. "Daha iyi söyleyemezdin", diye karşılık verdi filozof, eliyle gökyüzünü göstererek, "ondan başka bir şeyle ilgilenmiyorum ki". Başka türlü dendikte: benim krallığım burada, bu dünyasal dünyada değil, ama ötekinde, evrensel olanda! Kentlerimizin duvarları içinde mi yaşıyoruz, yoksa yıldızlarla

dolu semanın altında mı? Hangisinden daha çok hangisinde ikâmet ediyoruz?

Anaksagoras, herkesin yalnızca sitenin bilimleriyle uğraştığı bir değişmez zamanı tanık göstererek, doğanın bilimlerini siteninkilerin karşısına çıkarır.Toplum bilimleri astronomiye dava açarlar. Hangi hakla?

Bir saniye. İsa, çilesi sırasında, bir başka dünyadan da sözeder, bu dünyadan farklı, onu yargılayan mahkemenin hiçbir yetkisinin bulunmadığı bir dünyadan. Onu bir krallık diye adlandırır. İmdi nerede bir kral hüküm sürüyorsa, orada bir politika ve bir hukuk, yani mahkemeler vardır, tıpkı burada, tıpkı bu aşağı dünyada olduğu gibi. Aslında herşey, tarihin sonu aşıldıkta, günün kurbanının Babanın sağında yerini alıp, bu kez kendisi canlıları ve ölmüşleri yargılamak üzere geri geleceği Son Yargılama ile bitecektir. Öteki dünyadaki son mahkeme heyeti, biçimsel olarak, bu dünyadaki ilkine benzer. Onda da alışılmış olduğu üzere en üst mercie başvurulur ve o son mercinin kararına itiraz edilemez. Öteki dünyada hiç değilse bir hukuk uygulanıyor.

Doğmakta olan bilime açılan davalarda, aynı çağrı duyulur, ama bu tümden farklı bir türdendir. Evet, Galilei de tıpkı Anaksagoras gibi, dönüp duran dünyaya ya da göğe, vatanına doğru seslenip davasının bir daha görülmesini talep eder, ama bu dünyalar hiçbir zaman mahkemelerle donatılmış krallıklar değildir, bunlar daha çok, politikasız ve kralsız, hukuksuzluk alanlarıdır. İşte, sayın yargıçlar, işte doğa! Kuralsız yeryüzü, yargısız doğru, nedensiz şey, öznesiz nesne, kralsız yasa. Bilimin tarihsel çabası bu sözleşmesiz toprakta yeni bir adalet icadetmekten mi ibaret yoksa?

Burada fizikçi filozofa vatan hakkında sorulmuş olan soru sanılandan da fazlasını istiyor ondan, zira onu eleştiriyor ve öldüresiye saldırıyor ona. Ne demek! Her türlü politik ve toplumsal yükümlülüğü es mi geçiyorsun? Gazeteleri okumuyor musun, sabah duanı etmiyor musun? Sanki Sartre'ı ya da ondan önce gelmiş ya da onu izlemiş ahlâkçıları dinliyoruz. Ve hiç kimse bu teroristlere fizikten zerrece anlamadıklarını söyleme cesaretini gösteremiyordu! Eski Yunan, şu halde, politik mecburiyete ölümüne direnen bu kahramana, zaman zaman filozof adını verdi, Sartre ise filozof görünmek için bu mecburiyetin önünde eğilinmesini istiyordu: atalarımın ve ardıllarının çağında, bilgeler, sitenin egemen güçleri adına mahkûmiyet talep eden savcının yerini almışlardı ve hâlâ bu yeri tutuyorlar. Mendeburlar!

O halde hangi hakla falanca yurttaş Anaksagoras'ı eleştirir?

Kentin varoluşunun temeli olan ve bazen toplum sözleşmesi diye adlandırılan o temel hukuk adına yapar bunu. Eğer, gezegenleri gözlemek uğruna, sen vatanına ilgisiz kalırsan, bizi birleştiren sözleşmeyi çiğnemiş olursun, ve dolayısıyla, mantıksal olarak, toplum seni dışlamak, en azından sürgüne, en çoğundan ölüme mahkûm etmek zorundadır. Azıyla da çoğuyla da sonuç serttir.

Gerçekten de bu sonuç, toplum sözleşmesinin, istisnasız, herkesi kapsamasını öngörür. Yoksa genel istenci, birkaç kişi, örneğin Anaksagoras ve bilginler dışındaki herkesin değil de, topluca herkesin istenci olmak dışında nasıl tanımlayacağız? Eğer kentin işleriyle ilgilenmezsen, sen kendiliğinden dışlanmışsındır; çünkü genel istencin dışına çıkartıyorsun kendini, kendi mahkûmiyetini kendin açıklıyorsun. Sözleşmede olduğu gibi, bu dava da gizil kalabilir, ama rahatça güncelleşebilecektir. Ölüm cezası da öyle. Baştan aşağı mantık olan sözleşme, bağışlama tanımaz.

Grubun bileşimini ve de her bireyin uğraşlarını ilgilendiren, bu istisnasız ve boşluksuz güzel tümlük ne anlama gelir? Şu çok önemli anlama ki, erdemli yurttaşın bilisi ve her saniyeye yayılmış faaliyeti, öteki yurttaşların yaptıkları herşeyi gerçek zaman içinde bilmekten ve bunlarla ilgilenmekten ibarettir. Herkes, herkesin düşündüğü, söylediği ve yaptığı herşeyle ilgilenen herkes hakkındaki herşeyi bilir. İşte mutlak bilme, ya da, daha iyisi, mutlak öğreni (information), eksiksiz katılım, sözleşmesel mecburiyet ya da mükemmel ip ve zincirler sistemi, yazılı, sözlü ya da görünür gazeteleri yapanlar ve okuyanlar tarafından hedeflenmiş tastamam şeffaflık, işte toplum bilimlerinin ülküsü. Hegel pek az yanılmıştı: gazetesini okuyan filozof pekâlâ duasını da ediyor, ama mutlak öğreniye ediyor: ilke olarak, hiçbir şey gözünden kaçmaz. Bu evrensellik antik siteyi temellendiriyordu, ama ülküsünü de dile getirir ve, Rousseau gibi, bunu bir hasretmişcesine betimleyenler, bunun için ödenmesi gereken bedeli de saklar ya da bilmezler. Geçerken bir noktayı ayıralım: toplum bilimleri tarafından verilen öğreni her zaman sıradandır zira, doğa bilimlerinin verdiği, ve adına bilme denen, hesaplanabilir ve azbulunurluğu ile orantılı öğreninin tersine, herkesin herkes hakkında bildiklerini yineler.

Herkes herkes hakkındaki herşeyi günü gününe bilsin ve bununla yaşasın, işte antik çağa özgü düş kenti ve özgürlük, işte Rousseau'dan beri modern filozofların, medyaların ve toplum bilimlerinin, polisin ve yönetimin ülküsü: yoklamak, aydınlatmak, öğrenilendirmek (informer), bildirmek, göstermek, aktarmak. Öylesine dehşetengiz bir karabasan ki, ondan bütün bir yaşam boyunca, kö-

leleşmenin en sunturlusuymuşcasına kaçınmak için küçük kasabalarda ya da kocaman aşiretlerde yaşamış olmak yeter. Özgürlük, hemcinslerimin faaliyetleri ya da düşünceleri konusunda bilgisiz olmam ve de öyle kalmayı istemem ve, onların benim faaliyet ve düşüncelerim karşısında, öğreni yokluğu ile beslediklerini umduğum görece ilgisizlikle başlar. Devasa metropollerde geçen hayatımızda, yitirilmiş cennetleri düşlercesine, sürekli ve eksiksiz öğreninin herkesi her bir kişinin kölesi kıldığı o korkunç Atinaları düşler olduk. Astronom, Anaksagoras, ya da herhangi bir başka fizikçi, doğanın uzamı içinde özgürlüğü elde eder.

Antik site polisi tanımadı. Hiçbir şekilde de gereksinmiyordu ona, zira her bireyin öğrenisi herkesin hal ve gidişini gerçek zamanda denetleyebiliyordu. Plutarkos'tan Fransız İhtilâline kadar, bütün tarih boyunca erdemi selamlanagelmiş bu yurttaş, eğer yanıbaşımızda yaşıyor olsaydı, bize bir müfteriden, ya da müzmin, çekilmez bir muhbirden, bir lâf taşıyıcıdan ya da, ingilizcede söylendiği şekliyle bir reporter'dan, herhangi bir kişiden öğrenilebilecek herşeyi durmadan herkese yetiştirmeye koşan birinden başka türlü görünmeyecekti. Bu mutlak ve totaliter, düzenleyici ve tehlikeli öğreni, bundan böyle ilke olarak polis müdürüne ait. O halde, geleneğin tersine, artık antik kentin övgüsüne kalkmıyor, ama bitikliğine, gözetleme ve sindirme görevinin her birey tarafından üstlenilmiş olduğunu gösteren o polissizliğine yanıyorum. Varsın polis olsun, ne âlâ, o zaman biraz özgürlük şansı var demektir.

Atina iddia makamının rolünü ve resmi işlevini de bilmiyordu. Her yurttaş bu işlevi yerine getirebilir ve, mahkeme önünde, kamu çıkarı uğruna, bir başkasını suçlayabilirdi. Herkesin herkes için cususluk ve engizisyonculuk yapabildiğinin yeni bir kanıtı. Çağdaş düşünce bunu miras olarak aldı. Gerçekten de, yarım yüzyıldan beri, sorgu yargıcının, savcının, suçlayıcının, tıpkı bir gazeteci gibi aşırılıkları, suçları, hataları, ikiyüzlülükleri, yanlışlıkları ihbar edip duran kişinin rolüne ve statüsüne bürünüp bununla mutlanan az buz filozof çıkmadı: işte hak ettikleri yer. Hayır, bizim felsefelerimiz kuşkunun değil, ama ihbarın felsefesi olarak adlandırılsa gerektir. İyi de bu makama ne hakla yerleşiyorlar? Yanılmıyorlar mı, hiç yanlış yaptıkları olmuyor mu? Antik sitede, her birey bu haktan yararlanıyordu.

Evrim süreci içinde, bir organ ortaya çıktığında, organizmanın tümlüğünü yerine getirdiği işlevin ezici ağırlığından da kurtarır. Üniforma ve parmaklıklarından tanıdığımız için, iyice görünür haldeki uzmanlaşmış organlar olarak, polis ve hapisane de gizil

sözleşmeyi temsil eden ve onun adına faaliyet gösteren saydam yakınların ve yabancıların her yerde hâzır ve nâzır göz ve kulaklarına yeğlenesidir. Bu korkutucu ülkünün tam karşısında, belli bir bilgisizlik, öğreni boşluğu olmaksızın ilerleyemeyecek olan özgürlüğümüz tanım bulur. Modern özgürlük bizi bu mutlak ve küresel, bundan böyle yararsız olan, ya da medyalara ve öğrenilendirim (informatique) fişlerine yerleştirilmiş öğreninin ezici ağırlığından kurtararak antik özgürlüğü tersine çevirir. Bu toplumsal bağdan kurtulmuş olmakla zekâlarımızın kazandığı şansı hiç ölçmüyoruz: bu yolla, artık gerçek bilimlerle uğraşabilirler!

İşte, yeniden, toplum sözleşmesi denen şeye kıyasla, bilimsel bilmenin olası bir başlangıcını sıcağı sıcağına yakalıyoruz; hiç şüphe yok ki biz bilimleri eski öğreninin tersi oranlar içinde öğrendik ya da icadettik: başkalarıyla ne kadar az uğraşırsak, onları, hiç dedikodusuz, daha bir severiz, dünyayı daha çok tanırız; sıradan olanı bilmediğimiz ölçüde, ender olanı daha iyi kavrarız. Toplum bilimlerinin polisiye olanlar dışında yöntem ve erekliliği, öğrenilendirsel (informationnel) dışında içeriği ve arkaik olan dışında da tarihi yoktur. Kolektif bayağılığın, ortadan kalktığında boşalttığı yeri, modern bilme kaptı. İşte, yenisine yetişmek üzere eski vatanını terkeden Anaksagoras'ın bize verdiği derslerden biri.

Şimdi varsayalım ki eksiksiz toplumsal bilgi ülküsü, tıpkı, belli bir dönemde, Atina'nın bir parça, Isparta'nınsa şüphesiz daha fazla oranda, tanıştıkları gibi gerçekleşiyor; o zaman, karşımızdaki erdemli yurtaşlardan her birinin, bize taban tabana ters bir tavırla, içlerinden birinin bile böylesi bir ödevi ve böylesi bir faaliyeti boşlamasını ne denli korkunç bulabileceğini hemen anlarız, zira o kişi, sırf bu yüzden ve kendi yüzünden, söz konusu evrenselliği tahrip etmiştir. Eğer bir kimse her birey ve herkes üzerine herşeyi bilmekte ve herşeyi söylemekte duraksayacak olursa, yalnız genel istencin dışına çıkmakla kalmaz, ama onu tahrip de eder: güneşin sözleşme sisteminden bir tek gezegeni bile çekip alsanız, bu değişiklik, her noktada ve her yerde, bütünlüğün devinimini ve dinginliğini tehdit eder, zira o dengeyi ve yörüngelerini güneş ancak o haliyle koruyabiliyor. Mükemmel bir sistem düşünün, işte olabilecek olanların en kırılganı; evrensel yasasını, her noktada aynı olan bu yasayı korumakta diretecektir. Değişikliklere uyum gösterebilmesi için, onu, tıpkı dişli aksamların oynaklıklarından söz edildiği gibi, oynaklıklarla, yani zayıflıklarla donatılmış olarak, mükemmelin tersine tasarlayıp inşa etmek gerekir. Her evrim ancak kırılabilirliklerin içinden doğar. Bizim modern özgürlük sözleşmemiz de, böyle-

ce, bilgisizlik gerektiriyor: komşumun ne dediğini de, ne yaptığını da bilmiyorum, bunların bilgisine sahip olduğum durumda da, eğer toplum bilimleriyle şişinmiyorsam ya da polisin muhbir listelerine kaydolmamışsam, bu konuda hiçbir şey anlatmıyorum. Ve komşumun da benim için aynı şekilde düşünüp davrandığına eminim. Bir kalemde, çağdaş sözleşme, Rousseau'nun, yazılmış ya da yazılmamış, antik türdeki sözleşmesini kısmen tersine çeviriyor. Sınırlı sorumluluğu olan bir toplum kuruyoruz. Özgürlüğümüz bu sınırlamaya bağlı. Sınırlama kısmen değil-hukuk'un alanlarından geliyor. Doğanın geçebileceği alanlardan.

İmdi, demek ki Anaksagoras güneşi ve ayı, Yeryüzünü ve bütünün oluşumunu, Samanyolunu, dünyanın devinimini inceledi, zira doğa, çok eski anlamıyla bu fizikçiyi kamu işlerinden daha çok ilgilendiriyordu.

Bir an için Sokrates'in ünlü davasına geçelim. Anytos, *Apologia*'da sahnelenen mahkemenin önünde onu, bizim tarzda söylersek, kendini toplumbilimden çok fiziğe hasretmekle suçlar aynı şekilde; ve Sokrates bu suçla Anaksagoras'ı suçlamak ya da ihbar etmek için kendi kendini yadsır: "Hadi gidip bir drahmi verin de, der, kitaplarını alıp bakın onun, orada güneşin bir taş, ayınsa toprak olduğunu okuyabilirsiniz" *(26 d-e)* –bana gelince, ben asla böyle bir şey söylemedim. Hep âdeti olduğu gibi, yürüttüğü sorgulamayı çekmesi gereken sorgulanmaya ikâme ederek, Platon'un kurban rolünü oynatmak istediği kişinin kimliğinde engizisyoncu olarak ayağa kalkar, ve, derinlerde, *Apologia*'nın betimlediği davada fizikçininki şekillenir. Oturum halindeki bir mahkemede bile, Sokrates'in, onu mahkûm edecek olandan çok daha karşı durulmaz olan sürekli mahkemesi, bir türlü sona ermez; sanık sandalyesinde bile, suçlamaktan geri durabilemez Sokrates. Sürekli iddia makamı Sokrates, taşınabilir mahkemesini sokaklarda ve kent meydanlarında omuzunda gezdirerek, ve de gırtlağına kadar toplum bilimlerinden edinilmiş mutlak öğreniye (information) batmış bir halde, sitenin yasalarını çiğneyip çiğnemediğinin öğrenilmesinden ibaret olduğuna göre alışılmış türden olan duruşmasının ortalık yerinde, kalkar, kendi kendisini kentten ve kentin hukukundan dışlamış olana karşı, koşullu, aşkınsal (transcendantal) davayı açar; bu dışlama, gerçekte, öylesine temelli bir nedendir ki, Platon'un, *Apologia*'da, kurucu söylem yapmasına rağmen, Sokrates'in savunmasını karşı durulmaz bir şekilde delip geçer. Yargıcı büveleğin umurunda bile değildir ay!

Anaksagoras güneşin yanmakta olduğunu öne sürmekle suç-

landı, söylemek bile gereksiz, mahkûm edildi. Mahkemeden çıkarken şöyle bağırdı mı: "Herşeye rağmen yine de, yanıyor!" Aslında güneşi, Peloponez'den de daha büyük dediği, yanan bir taşla özdeşleştiriyordu ve ondan kopan, koyu renkli ve bir savaş arabası büyüklüğündeki göktaşı, Aegos Potamos yakınlarına düştüğünde, ününü pekiştirdi, çünkü bunu önceden haber vermişti: böyle bir şey önceden nasıl söylenebilir?

Kocaman bir doğa parçası kentin göbeğine düşüyor; fizik bilimlere ait güzel bir nesne birdenbire toplum bilimlerinin alanına düşüyor! Sitede de, kırsal alanda da terör yaşanır, yalnız, sanılabileceği gibi, açıklanamaz bir şekilde gökyüzünden gelmiş istisnai mucizeden ötürü değil, ama dünyasal ikametgâhdan başkasını tanımayanlara evrensel çevreyi gösterdiği için yaşanır. İşte size, ender rastlanırlık. Aslında, işte kültürün sımsıkı kapalı örtüsünü doğanın delivermesiyle ortaya çıkan mucize. Taş, gökkubbeden sitenin üzerine, fizikten hukuğun içine düşer; Anaksagoras'ın duruşması Sokrates'inkinin içine düşer. Şaşkınlık: gerçek mucize cisimlerin düşmesidir. Yerçekimi için hiç kimse herhangi bir tanrı öngörmemişti.

Hemen anında, toplum bilimlerinde nöbet değişimi olur: ne cisim bir cisimdir, ne de cansız olan cansız; vehamet tanrı, kaya da heykel halini alır. Evrensel olay çabucak dünyasal olanın içinde yeniden yurtlanır; din, aslında, sahiden de gökyüzünden gelmiş olan şeyi insanlara ulaştırır. Kentin kendi içine kapalılığı kapanır.

Burada, kararsız kaynaklarının, göktaşını haber veren kişinin filozof Anaksagoras mı, yoksa ünlü kral Tantalus mu olduğu konusunda kuşkular içeren doksografya kımıldanmakta. Bu beklenmedik yakınlık da neden?

Bitirip çıktığımız duruşmanın Sokrates'in duruşmasının derinliklerinden çıkıvermesi gibi, Tantalus'un davasını da Anaksagoras'ınkinin derinliklerinde algılıyoruz. Bu kral o davada sürekli bir cezaya mahkûm edilmişti: Homeros'un betimleyip halka malettiği cehennemî derinliklerde, susuzluktan kıvranan zavallı, bir kupa asla değmeksizin ağzına yaklaşıp dururken, su içememekten tükenir, ve, aynı şekilde, aç olduğu halde, yiyebilemez. Tantalus'un cezası, doyurulmamış arzularımızın imgesidir.

Ama Yunan tragedyalarında ve Lükretius'un şiirinde, aynı şekilde cehenneme yuvarlanmışken, dengesi bozuldu bozulacak bir kayanın her an tepesine düşmesini bekler, oysa kaya yuvarlanmaz. Arzunun gerilimi yerini dehşetinkine bırakır ve konumlanış simetrikleşir. Sonsuzluk, kasvetli korkunun ya da yatışmamış özlemin

parçacıklı anlamının toplamını yapar. Gerçek zaman içinde yeniden başlanmış açlıklar ya da hep yeniden başlamış korkular çeken kişi ölü olarak düşünülebilir mi? Elbette hayır, zira yaşam böyle tanımlanır.

Hepimiz güneşin altında, devinim halindeki sistemden ya da kendisini taşıyan hemen hemen durağan dönüşten kaçan bir yıldız parçasının, insancıl ya da toplumsal anlamdan yoksun düşüşüne açık olarak yaşamaktayız. Ne zaman düşer? Öleceğimizden emin, zamanındansa habersiz olduğumuza göre bunu öngörmek neye yarar? Bütün bir mutlak bilme içinde, yalnız ölüm saatimiz bağışlanmasını dileyerek bulunamıyor.

Derken, taş kentin üzerine düşer, toprak sallanır ve duvarlarımızı ve kurulmuş inançlarımızı titretir; emeğin ve polisin güvencelerinden (güvence sözleşmesine polis adını veren bir dilin bilgeliğini ya da çılgınlığını selamlamalıyız) başkaca bir şeye inanmayan yurttaşın tepesinde, birdenbire doğa peydahlanır. Gökyüzünün bir gün tepelerine düşmesinden korktukları söylenen atalarımız Galyalıların çılgınlığını ya da bilgeliğini de selamlayalım: gerçekten de bu, hemen bu sabah, herhangi bir uyarıda bile bulunmadan gerçekleşebilir; dahası, bir günün birinde mutlaka gerçekleşecektir. Böylece, kayanın tehdit ettiği cehennemdeki kralın ezeli dehşeti, bizim, capcanlı ve kısacık dehşetimizi taklit eder.

Soru: bu cehennemi nereye yerleştirirsiniz? Bildiğim kadarıyla, hemen buracığa, yıldızlı gökkubbenin sükûneti altına, anaksagorasgil güneşin yanan taşının altına, onların, kısacık hayatımızın ya da cehennemî tarihin ve sıradan çevrenin süresiyle kırılganlaşmış dengelerinin kaygılı zamanı içine. Cehennem, doğanın sürgün ve kovulmanın uzamı olarak anlayacağımız ayrılmış yerini pek güzel tanımlar: eğer Tantalus'un tepesindeki tehditkâr taş düşerse, doğal yerini bulacaktır.

Göktaşlarını unutuyoruz, iklimin kararlaştırdığı bin türlü olaya hep insancıl bir nedensellik yüklüyoruz. Atalarımız Galyalılar, tıpkı benim gibi, olanca dinginliği içindeki coğrafyayı, aksayan tarihe, Montesquieu'yü de Rousseau'ya yeğlerlerdi. O ikincisini iyi anlamak gerek: sözleşme yapıldıkta, münzevî hayalciden başkası için artık doğa yok; toplum doğayı unuttu. Göktaşları, tastamam kökensel olarak anılmış ya da düşünülmüş ilk birkaç andan sonra, hepsi de toplum bilimleri gibi evrendışıcı olan politik felsefelerin içinde, dünyayı daha iyi dışlamak üzere buharlaşırlar.

Böylece, ününün doruğundaki Perikles onu savunduğu halde, ve de güneşin aşağıya düşebilecek bir kayadan ibaret olduğunu

söyledi diye, Anaksagoras kendini sürgüne mahkûm edilmiş ve kentin dışına atılmış buluverdi. Ne ki esasen politikanın dışında yaşıyordu. Başka türlü dendikte: "Doğanın felsefecisi haline geldiği ve güneşin yanmakta olduğunu kanıtladığı için, Tantalus, uzuvları tutmazlaşıncaya kadar yakışının etkisini çekmek üzere güneşin parlaklığı altında bırakılmaya mahkûm edildi." Kimi zaman tarihleştirilmiş karışıklığı içinde tutarlılık da gösteren doksografya, güneşin altında, cehennemî yerin evrensel uzamdan farklı olmadığını apaçık söyler. Demek ki Tantalus dışarıya atılmıştı.

Nedir doğa? Sitenin ya da kültürün cehennemi. Kralın kovulduğu yer: tastamam sürgün yeri; gerçek anlamıyla, kentin varoşu. Bu dışlama, iki uzamın ya da, evrensel ve dünyasal dünyanın, doğa ve kültürün ayrıştırılmasının; bir yargı kararını, ama hiçbir şekilde yürürlükte olan ya da alışılmış, yargı sisteminden alınma bir yargı kararını değil de, bir başlangıçsal ve aşkınsal duruşma sırasında, bir temel mahkeme tarafından verilmiş olağanüstü bir kararı, son yargılama gibisinden bir ilk yargılamayı, bunların sınırında kurulmuş olan o mahkemenin kararını öngördüğünü gösterir.

Anaksagoras, bu cehennem hakkında şöyle diyesiydi: "Hades'e her yerden ve her zaman aynı şekilde inilir." İster Isparta'dan yola çıkmış olun, isterse San Fransisko'dan, hep aynı şekilde ölünür. İster Paris'ten sürülmüş olun, isterse Pisa'dan, dünya dışarda aynı solmayan göğün altında yatmaktadır. Yirmi kent, ve sürgünler için hep aynı olan ve güneşin altında uzanan bir tek dışarı var; yüz tane yasal düzenlemeye karşın bir tek sürgün çölü var ve bütün varoşlar birbirine benzer. Bin tane kültür, bir tane doğa. Yüz türlü büyüleniş, bir tek soluk. Milyonlarca öğreni veren yüzbin toplum bilimleri kitabı, tek bir bilme ve az rastlanan tek bir düşünce.

Tek bir ölüm için türlü türlü yaşamların ve iç karartıcı maskaralıkların çokluğu. Evrensel nereden gelir bize? Ölümden. Kovulmadan. Dışardan. Düşen taşların cehenneminden. Evet, yakıcı yıldızlardan. Öteki dünyadan. İnsanların bulunmadığı bir dünyadan.

Bir başka kaynak, çocuklarıyla beraber, gıyabında ölüme mahkûm edildi diye belirtir: "Aman ne güzel, diye bağırdı, doğa bizleri, onları ve beni, çoktan beri, doğduğumuz günden beri ölüme teslim etmişti!" Varsın yüz merci çıkıp, hiçbir zaman geciktiremeyecekleri bu tarihi öne alsın –ölüm cezası bu kibirli güçsüzlüğün buluşu olmasın sakın?–, bir tanesi ve yalnızca bir tanesi, bizim tanımadığımız nihai merci olarak, insan yaşamının sonuna ilişkin ilâmı elinde tutar. Evrensel ölüm için bir sürü yersiz mahkûmiyet.

Ölümlüler, sanki ortak yazgılarından habersizlermişcesine, ölümü kendilerinin icadettiğini kendilerine anlatmak ve birbirlerine dikte etmek için topluluklar halinde bir araya gelme alışkanlığındadırlar. Demek ki ölüm, eğer işine karışılmazsa ortak ve ancak eğer gelişi hızlandırılırsa ortakçıl olarak, pozitif yasalarla doğa yasalarının kesiştiği noktada yatar; aynı şekilde varoş ya da sürgündeki çöl, cehennem, dışarısı, yıldızların altındaki uzam, pozitif kararlarla doğal yerlerin uzaysal kesişme noktasını çizer. Mahkeme ve ölüm aynı yerde yükselirler.

Kim o halde beni ölüm cezasına çarptırır? Bedenim mi, insanlık ve yaşayan varlık olma durumum mu, gökyüzü tepeme düştükte cisimlerin düşme yasası mı, kendimi tutuşturacak olduğumda ateşin yasaları mı –yoksa filan mahkemenin kovuşturması mı? Ceza yasası mı yoksa genetiğin yasası mı? Doğa mı yoksa kültürüm mü? Bunların çatışması, sanki, toplumsal yasaların çeşitli ve göreceli kararları karşısında dünyanın yasalarıyla ölümün yasaları arasındaki tekliği yalnızca yargısal olan kaydedebilirmişcesine, bir mahkeme önünde cereyan eder. Anaksagoras, tıpkı, aslında, dışarıda bir mahkeme varmış, ve dolayısıyla da o iki türden yasaya, doğa bilimlerininkiyle toplum bilimlerininkine, kendi kurallarına boyun eğdirten bir hukuk varmış gibi, bizatihi doğanın kendisini ölüme mahkûm ettiğini bildirirken doğru söyler.

Kent Anaksagoras'ı dışlar, o da dışlandığı yerde, güneşin yanan bir taş olduğunu söylediği –ve jüri de bunu kendisine karşı kullandığı– için ölür. Sürgünde yaşar, mahkûm edilmiş olarak ölürüz; ağır cisimler, yörüngelerinden kurtulan göktaşları da dahil olmak üzere, düşerler; ateş yanar ve evreni ısısıyla işgal eder. İşte size pozitif yasaların mahkemesi önünde, yasalaştırılarak bu hale getirilmiş üç doğal yasa. Hukuk bilime üstün gelir ve Yunanlılar, matematikçi oldukları halde, fiziği icat edemezler.

Kaba kuvvetin ve utkunun tarihten gelen keşfi dışında, başlangıçta yargısal olandan başka doğru yoktur.

Hukuk asla buyurmaz ve pek seyrek olarak emir kipinde konuşur ya da yazar; işaret de etmez, haber kipinde de yazmaz ve konuşmaz. Hep performatif kipte kalır. Bu, doğrunun, yani söylenmiş ve kurallaştırılmış olanın olularla uygunluğunun, anında, onun kurallaştırılmışlığı ya da söylenmişliğinden kaynaklanması demektir. Performatif söylemek fiilini etkili bir eylem, bir tür *fiat*, kılar: dünyanın başlangıcında, yaratan Tanrı böyle, performatif

kipte konuşur: söyler ve şeyler, sanki dünyanın yaratılışı bir yasa olarak düşünülmüşmüş gibi, kelâmla uygunluk içinde oluşurlar. Öyleyse, hukuk sapmaz, sapamaz. Adli hata yoktur; ya da daha iyisi, bir mahkeme bilmek zorunda olduğu olular üzerinde yanılabilir, ama temsil ettiği hukuk yanılmaz. Yanılmaz hakem, performatif olduğu için, her zaman haklıdır. Yanılgıya mı düştü, hakemliği de bırakmıştır.

Toplum sözleşmesi, Rousseau genel istencin sapma gösteremeyeceğini söylerken, bu doğru yasasını genelleştirir. Elbette. Eğer sözleşme toplumu kuruyorsa, politika bu kez hukukun üzerinde kurumlaşır, zira sözleşme bunun temel eylemidir. Uzlaşma meclisi, belli sayıda insanın uzlaşarak gerçekleştirdikleri toplantı olarak, totolojik açıdan, sözleşmeli ve uzlaşmacı bir anlaşma bağlamındaki uzlaşma üzerinde temellenir. İmdi, performatif hukuk, sapma göstermez; o halde genel istenç kendini yanıltabilemez. Rousseau, antik sitenin üzerinde yaşadığı bu çelişik besbelliliği kanıtlamayı başarır: kaçınılmaz uzlaşımsal, doğru olarak kalır. Antik çağ uzlaşımın ve utkunun ürettiğinden başkaca doğru tanımıyordu, bizler bugün, medyaların ve yönetimin "ürettiğinden başkaca..." diyeceğiz. Bize keyfi bir uzlaşmadan daha başka bir şeye dayanmak zorundaymış gibi gelen doğru, tam tersine o keyfi uzlaşmaya dayanır. Keyfilik kaçınılmazdır. Çelişik gibi görünse de, performatif hukukun temel teoremi şudur: mutlak zorunluluk, bir hakemliğin organik mecburiyeti. Ya ölüm, ya da bu teorem.

Bilgilerimizin tarihi ondan kalkar, onunla aldatır, onunla savaşır ve onu tanır, ondan nefret etse de vazgeçemez. Bilim, bilgi ve hattâ düşünce nedir? Hakikatin bütün öteki temellerinin bu temel hakemlik eylemiyle giriştiği çatışmaların bütünü. Öyle ki her kesinlik, kayıt ve doğrulama işlemi için, yasa olarak kutsanmak için bir mahkeme heyeti karşısına çıkmak zorundadır.

Bu nedenlerin taksinomyası

ZAMAN VE TARİH. Bir dava sonuçta hep statüleştirerek, olayı karara bağlayarak sonuçlanır; yargıçlar metinleri ve yargı usulünü o şekilde uygularlar ki, verdikleri kararlar, karşılık olarak, yargı usulünün ve yasanın evriminin beslenmesine katkı yapar. Şu halde mahkemenin kararı yeni bir zaman başlatır. Sanki kendi haline bırakılmışcasına geçen ve akıp giden zaman değil kesinlikle, ama aktarılmaya ve yazılmaya değer bir zaman: bir tarih. Belki de zamanı

tarihe dönüştürmek, ya da ötekini beriki halinde yasalaştırmak için, elimizde hukuktan başkaca şey yok. Dahası, tarih, davalar boyunca yayılmazdan çok bizatihi bir sürekli mahkemedir.

Bir olay çatallaşmaya yol açar; tersine, bir çatallaşma olay yaratır. İmdi tıpkı bir eylemi sona erdiren yargı kararının çeşitli yollar arasından seçim yapması gibi, olay da, tıpkı bir yarı-iletken, bir kapak ya da gişe gibi, içlerinden bir tekini açmak üzere, olabilirlikleri kapatır. Bu davalar dizesi, tarihin aktığı yerdeki, zamanın çıkışta kendini yasalaştırılmış olarak bulmak üzere geçtiği yerdeki çatallaşmaların bütününü ya da devamını üretir. İşte size bilim tarihinin çizdiği şebekeler içinde dağılmış olarak yargısallığın tepeleri ya da düğümleri. Uzam, mantık. İmdi her karar, somut ya da soyut, bir uzam bölgesini tanımlar; ırmağın delişmen kabarışının ya da savaşın geride bıraktığı kaostan bir emek karesi kesip, onu falan kişiye çıplak mülkiyet olarak vermekle kalmaz yalnızca, ama aynı zamanda ve asıl, çözümsel olarak, kavramları ve bunların özelliklerini sınırlar. Roma hukukunun ilk yargıcı, yeni başlayan her bütünlüğün mantıkçısı ve kuramcısı olan kişi, kuşlardan haber almazdan önce, tören asasıyla gökyüzünün olası sitleri arasındaki sütun ayaklarını ya da bölgeleri çizen falcıydı. Hukuk, gerçek, maddi, formel, dilsel ve ilh. bir uzam içinde, olup biten şeyleri betimler: bu özgün uzamın keşfi ve bölüştürülmesi hukukun bizatihi başlangıcıdır. Buyrukçu değil ama performatif dili, konumlandırmaları ve aidiyetleri, yerleri ve mülkiyetleri orada betimledi, böylelikle, bunları orada yüceltti.

Zamanın yasa olarak kutsanışı ve tarihe dönüştürülmesi, onu varoldukları andan itibaren bu konumlandırmalara göndermemizden ileri gelir. Hukukçu icadeder bu tür soyutlamayı. Bu bir zorlama değildir, ahlâk da değildir polis de, ama çözümsel bir haritacılıktır: bu bağlamda hukuk geometri-öncesi kimlik kazanır. Tıpkı iki akıl, bilimsel ve yargısal akıllar, varoluşsal ve kategorik, temelli, aşkınsal, aşırı, köktenci bir Yeryüzünü çözümler ya da parçalara ayırırmış gibi.

Örnekler. Başlangıçta dinsel olan vardır. Varsayalım ki falan toplumsal grup falan ritleri yerine getirir. En küçük bir sapmada, kolektiflik tepki gösterir ve normun yeni baştan dengeye gelmesi için cezalandırır; ayrılık büyümeyegörsün, ortodoksluk ve sapkınlık arasında bir seçim yapmak gerekecektir. Ancak bir davanın çözebileceği, dine karşı din çatışması bu yüzdendir: Kudüs mahkemesinin karşısındaki İsa; konsiller ve reformcular, Luther, Calvin ya da Jean Servet.

Ne ki bazen, bir din, kralın ya da yürürlükteki rejimin koymuş olduklarına karşı yasaları yüceltir. Din-politika çatışması bundandır, bir kez daha bir dava ile çözülecektir, kralların karşısında peygamberler yer alacak ya da, yeni baştan, Ponseus Pilatus'un önünde İsa'nın duruşması yapılacak, Kurtarıcı, orada kanonik sözlerini söyleyecektir: benim krallığım bu dünyada değildir.

Her kararda bir uzam açılır ve bir zaman doğar. Kiliseler ve tarikatlar kendi kendilerini tanımlar ve budanırlar; her birinin kendi toprağı ve kendi tarihi vardır. Aynı şekilde, Kreos'un karşısında Antigone'nin duruşması da, politik güce göre belli bir ahlâkı, ya da kamu hukukuna göre bir özel hukuku, uzam içinde tanımlayıp zaman içinde doğurur.

Her biri kendi sınırlarını ve özgün atıflandırmalarını, diyeceğim kendi yargı usulünü, belirlemeye çalışan bilimler doğar birbiri peşi sıra. Hiç şüphesiz, gerçekte nasıl, nerede başladıklarını, kimin tarafından başlatıldıklarını asla bilemeyeceğiz, ama, hem tarihe ve hem de kendi doğrularına girişlerini, yani aslında yasa olarak kutsanışlarını cezalandıran yargısal eylemleri unutmamız mümkün değildir.

Politikadan ayrıdırlar bunlar; alanları kolektif uzamdan ayrışır, sözleşmeleri toplum sözleşmesinden farklıdır, dilleri kamusal söylem gibi söylenmez de yazılmaz da, ve doğrularının tarihi de çatallanır. Böylece her bilimin, tiran ya da erk karşısında kendi duruşması var: işte Zenon'un, matematiğin başlangıcında yatan duruşması, fiziğin kaçırılmış başlangıcını işaretleyen Anaksagoras'ınki, başarılı yükselişine denk düşen Galilei'ninki, kimya başladığı sırada, Lavoisier'nin duruşması, ve de modern biyoloji atılıma geçtiğinde ortaya saçılan karşı-darwinci onca küçük dava.

Bunlar dinden ayrışırlar: metinleri kutsal yazıdan farklıdır, doğruları hiçbir zaman aynı gönderimleri taşımaz. İşte, astronomi ve mekanik için, bir kez daha Galilei'nin duruşması ve, yine, evrim kuramı karşısında İncilci köktendincileri karıştıran olaylar.

Bunların ne alıp veremedikleri olabilir ahlâk ile? Ahlâk emir kipinde yazılır bilme ise bildirme kipinde, tıpkı hukuk gibi, ama onun gibi performatif olmaksızın. Tıpkı Antigone'nin, aşk adına atıfta bulunduğu yasalar gibi, henüz yazılmamış bir takım yasalar tasarlamaya uğraşan, yerel ve ulusal tıp etik'i komiteleri oluşuyor bugün. Aynı şekilde, dünyanın kırılabilirliği karşısında, biz de kolektif bir etik'e muhtacız.

Birbirini izleyen bu davalar, bilimlerin birbirine göre olan

uzamlarını ve atıflandırmalarını, önceden ayırdedilmiş başka davalar yardımıyla daha başka alanlardan ve daha başka doğru tiplerinden ayırdederek, sınırlandırırlar: bu alanlar, dinler, politikalar, ahlâklar, bilimler... çokluğu, o dağıtımcı adalete oldukça yakın olan küresel ve çoğulcu kavramı, laiklik dediğimiz şeyi, oldukça iyi bir şekilde tanımlar. Akinolu Aziz Thomas, evrensel ve tanrısal bir yasalaştırmadan bağımsız bir pozitif hukuku ilk getiren kişi olarak, elbet laiklik kavramını değil, ama onun etkili kullanımını buldu.

Herşeyin dinden ibaret olduğu toplumlar biliyoruz, herşeyin politikadan ibaret olduğu başka toplumlar da biliyoruz ve bu böylece gidiyor: her toplumsal olu burada eksiksiz bir toplumsal olu haline gelme eğiliminde. Yerel olan topyekûnü istila eder ve totaliter ya da integrist hale gelir. Adalet ve laiklik bu eğilimi tersine çevirir ve yerleri ve atıfları ayırmak suretiyle ona karşı mücadele ederler. Eksiksiz toplumsal olgu olarak politika, miçurinci doğrularını biyolojiye dikte eder; din bir de eksiksiz toplumsal olgu olmayagörsün, kendi dogmasını Bruno'ya, Galilei'ye ya da Darwin'in öğrencilerine dayatır. Bilim tarihinin içinden çıkamadan acısını çektiği evlere şenlik davalar bu yüzdendir.

Ama bir de, aniden, tarihin zamanı ve bütün Yeryüzünün uzamı içinde kendi akıl yürütme biçimlerinin doğrulanmış utkusu ve uğradığı haksızlıkların aurası ile güçlenmiş bilimlerin, bu kez kendileri eksiksiz bir toplumsal olgu haline gelerek alanı işgal ettiklerini, ve kendi doğrularını etiklere, hukuklara, politikaya, dinlere, felsefelere dikte ettiklerini düşünelim; doğrultunun öte yanında, uzama ve zamana bakışımlı olarak, adaletsizlik, laikliği yeniden tehlikeye atarak geri gelmiş olurdu. Şimdilik tasavvur edilemeyecek birtakım davaların açıldığını, tümüyle farklı birtakım yeni eylemlere kalkışıldığını mı göreceğiz? Bazen, özgürleşmeye katkıda bulunan şeyin, geriye dönüp bizi esaret altında tutan bir erke dönüştüğü de olur.

Bundan ötürü, yasaya bağlayıp kutsanan davaların devamı, karşı durulmaz bir şekilde, yasaya bağlanarak kutsandıkları andan itibaren bizatihi bilimlerin içinde sürüp gider. Başka türlü dendikte, bunlar birbirlerinden ayrılır, kendi aralarında ayrışır ve, içsel olarak, bir yargı usulleri şebekesini kurumlaştırmak suretiyle dallanıp budaklanırlar; aralarından hiçbiri kendisini kendi öz alanı dışında yetkili görmez ve, toprak mülkiyeti hukukuna, bir mahkemenin yargı yetkisine ya da politik ve askerî, belli bir bölüşmeye oldukça benzeyen bu şeye de bazen sahtecilik adı verilir. Bilimle-

rin, tarihsel yönden oynak olan sınıflandırılması, bir kartografya üretmektedir.

Öyleyse, bilim tarihi, bir ikiz kardeşmişcesine, daha önce anılmış olan dinler tarihine benzer ve çemberimiz de kapanır. Geçmişin, sapkınların oturtulduğu sanık sandalyeleriyle donanmış, sonradan aziz mertebesine çıkarılacak olan büyücüleri yakan, dinler arası çatışmaları, bilimsel hayatı yöneten sürekli iç mahkemeler heyetlerince çözülerek, bilimler arasındaki sonu gelmez çatışmalarda sürüp gider. Böylece bilim tarihi de ardı sıra, en azından dinler tarihinde olduğu kadar dışlanmış bırakır: Boltzmann Adriyatik plajlarından birinde intihar eder, Abel gencecik yaşında unutulmuş olarak ölür, anımsanmaya kalkıldıkta, bir zamanlar hor görülmüş olan öncülerin sonu gelmez.

Eskiden filozoflar bilimlerin bilimi diye bir şeyin düşünü kurarlardı; en sonunda bu düşten uyanmış olarak yaşıyoruz. Epistemoloji bile, tumturaklı ve reklamcı söylem dışında, varlık taşımıyor. Acaba yargı ve doğru arasındaki ilişkileri betimleyecek bir epistemodise olarak yeniden doğacak mı?

Böylece Sokrates'in, İsa'nın, Galilei'nin... duruşmaları, hiçbir şekilde istisna oluşturmuyor. Tersine, bunlar tarihimizin bir yasasını ortaya çıkarırlar; bu da, sitenin yasalarının, kurumlarının, toplumsal, dinsel ve politik örgütlenişinin, bir an geldikte kendi oyunları içinde yenilgiyi kabul edecekleridir. Devraldığımız miras Atina'nın arkontlarını, kilise ileri gelenlerini ve Ponceus Pilatus'u, papalığın kardinallerini, suçlu olarak teşhir etmemize izin veriyor ve de, kimyacı Lavoisier'nin kafasını kestirten İhtilal mahkemesi üyeleriyle, ya da enformatikteki buluşlarıyla İngiltere adalarının Nazi işgalinden kurtarılmasına kesin biçimde katkıda bulunmuş olan mantıkçı Türing'i intihara sürükleyen İngiliz jürisindekilerle, ya da Lisenko olayında, alçaklıklarıyla ülkelerinde biyolojinin gelişmesini durduran Sovyet adaletinin mensuplarıyla buluşturuyor onları.

Bu kaybeden kazanır oyununda, öyleyse, mahkûm artık ezilen kişi değil. Bütün bu mahkûmiyetlerin, mahkûmiyet kararını veren yargıçlar aleyhine döndüğü bir Temyiz mahkemesi; işte bizim tarihimiz. Yerine göre, gücüne göre, yerel yasalar üstün geldiler, ne ki bütün bu yargılamaların temyizleri, topluca, zamanımızı yarattı: bilim tarihinin itici gücü, bu davaların aynı doğrultuda, ve sürekli olarak gözden geçirilmesidir. İşte Hegel'in felsefesindeki gizlerden biri: aklın, yani bilimlerin hükümranlığının gelişerek gerçekleşmesindeki zamansal yasa diyalektiktir, yani mahkemelerin mantığı.

Önce, bir davadan ötekine, yasalar bilimlere üstünlük sağlar-

lar; bilim, her bir yasa aklın ışığında gözden geçirildiği için yasalara üstünlük sağlar; ama tarihin içsel mantığı, hattâ bilimlerin mantığı da, hukukun mantığı olarak kaldığı için hukuk üstün gelir; ama, mahkeme heyetleri nezdinde her zaman için bilirkişilerle temsil edildiği için, bilim üstün gelir; ama, ama... Bilimin ve hukukun, aklın ve yargının meta-polemiği, nihai biçimde halledilemez ve tarihimizin zamanını ortaya çıkarır.

Genel bilançoda, geleneksel tarih, sonu gelmezcesine bilme ile hukuku, dünyasal dünyayı düzenleyen yasaların karşısındaki evrensel dünyanın bilgisinin yasalarını tartışır. İki krallık arasındaki zıtlaşma; bu dünyanın krallığı ile, hangisi olursa olsun, öteki dünyanın krallığı.

O zaman, olası bir çıkış olmaksızın, içinde debelendiğimiz derin bölünme anlaşılıyor. Bir yandan tarih, hepsi de birer adli hatanın kurbanı olmuş, nahak yere ölmüş kurucu kahramanların üzerine titredikleri bilimsel akla, bundan böyle hep hak verir; öyleyse, öteki dünyanın, nesnel dünyanın, keyfi akıl ve kolektifliğin hakemliği tarafından kesinlikle elenmiş olarak, hiçbir şekilde kabul edilmeyen hakları vardır. Bilimsel taktiğin yerel olarak kaybettiği bütün muharebeler, stratejisiyle verdiği savaşta topyekûn bir utkuya dönüşür. Evet, bilim hukuka üstün gelir; ve bu da şeylerin dünyasındaki yasaların insanların dünyasındaki yasalara üstün gelmesi demektir. Sonuç olarak bunun anlamı da, insanların dünyasındaki yasaların hiç önemli olmadığıdır.

Ama öte yandan, bu uzun savaşın adı, hâlâ tarihtir ve yasası da diyalektik, ya da mahkemelerin mantığıdır; bununsa, dünya ile hiçbir ilintisi yoktur, yalnızca, seçkin insanların kendi aralarında giriştikleri leziz tartışmalarla ilintilidir. O zaman, ve hattâ topyekûn, hukuk bilimlere üstün gelir; ve bu da insanların dünyasındaki yasaların şeylerin dünyasındaki yasalara üstün gelmesi demektir. Sonuç olarak, bunun anlamı da, şeylerin dünyasındaki yasaların hiç önemli olmadığıdır.

Bir dünyanın yasa koyucuları öteki dünyadaki eşitlerini bilmezden geliyorlar. İki türden yasaları, yasa koyucuları barıştırmak, iki dünyayı birbirine bağlamak mı gerekiyor?

Galilei

Eppur, si muove! Hüküm giydiğinde, Galilei karşı çıkar ya da bir üst mahkemeye başvurmak ister gibi görünür: ama hangi başka

mahkemenin önüne çıkacaktır? Ünlü seslenişini çevirdikte, 'dönüyor!' şeklindeki devinim evetlemesini bir belirteç gibi kullandığını duyarız, yine de, bu belirteç, iyice tartıldıkta, asılı kalmış bir devinimsizliği gösterir. Ne ki yeni mekanik için oluşturulmuş bir yargı usulü yok.

Kardinaller, Kilise hukuku, Roma hukuku ve fizikçi hukukçu Aristoteles adına karar verip son sözlerini söylerler. Galilei, onlara karşılık verebilmek için, onların yasaları dışına çıkıp o metinlerden ya da o sözleşmelerden kurtulmayı dener: özünde, "benim krallığım bu dünyada değildir", ya da, gönderimi değiştirmek üzere, "dünya bu yargılamanın içine girmez" der. Varolmayan başka bir mercie çağrıda bulunur.

Mahkeme haklı mı, yoksa haksız mı? Hiç önemi yok. Adalet performatif kipte konuştuğu ve de söylediği şey, her türlü şıkta yargıladığına göre, salt onu söylemiş olmasından ötürü birdenbire varolakoduğu için, gerçekten de, burada, haklı ya da haksız olmasının ne önemi var? Yargısal doğru kendiliğinden kaydolur ya da kendisine dayanır. Aksi takdirde, her mahkeme heyetine, 'ne hakla yargılıyorsun?' sorusunu yöneltmek ve dolayısıyla, onun gerisinde yeni bir yargı makâmı oluşturmak gerekirdi ki onun da... görüldüğü gibi aniden kendimizi sonu gelmez bir davaya gömülmüş buluyoruz. Hayır. Falan yargıç hukuku söyler, onu söyleme hakkına sahip olma koşuluyla: bu da sonsuz gerileyişi bir çember halinde kendi üzerinde kapatır ve adına da yargılama yetkisi denir.

Tıpkı İsa'nın yanıtı gibi, Galilei'nin verdiği karşılık da yargılayanın yargı yetkisini şüpheli duruma getiriyor. Ve her ikisi de, beraberce, bir başka uzamın, bu dünyanın, devinim halindeki doğal yeryüzünün dışında, gönderim yapılabilecek doğaüstü bir krallığın varolduğunu öne sürüyorlar, dolayısıyla karşısına çıkartıldıkları, ve yargılama yetkisi ilk şık için adi ve politik suçları, ikinci şıktaysa, Kilise hukukuna giren suçları kapsayan mercii reddediyorlar. Her hukuk için, uzlaşımların farklılık gösterdiği, değil-hukuk alanlarının varolduğu doğrudur: bu mahkemenin bu davaya bakma yetkisi yoktur. Bu yetki deyimiyle, bilimlerde bile, yargılama hakkına, yani hukuku uygulama hakkına çağrıda bulunulur. Şu halde temyiz bir başka yargılama yetkisine yönelik olarak talep edilmektedir.

İmdi, mahkeme heyeti duruşma sırasında onun adına yargıladığı hukuk metnini sergileyebilirse de, mahkemeyi reddeden kişi bunu yapamaz, zira onun metni, tanımı gereği, ortada yoktur ya da henüz yoktur: eğer varolsaydı, sanık, gerçekten de, bir değil-hu-

kuk alanına gönderimde bulunamayacak, savunması sıradan olaylar arasında yer alacaktı. Görev yerindeki jüri şu halde, ondan, bu değil-hukuk alanını kabul edilebilir kılacak, en azından onu gösterecek bir işaret, bir tanıklık beklemekte haklıdır.

Yanıt olarak, kahraman, yasa metnini yadsırken dayandığı, metindışı şeylerin varlığını ortaya koyabilir ya da koyamaz. Bunun tersine, mahkeme ondan, savunmadan taşan bu şeylerin kanıtlarını ister: hukukun alanı, savunmalara eşdeğer olan şeyleri ya da şeylere değer olan savunmaları kapsar, oysa ki değil-hukukun alanı, savunma olmayan, henüz olmayan ya da hattâ asla olamayacak şeyleri içerir. Bu gönderimler haznesine aşkınlık adı verilebilir. Roma hukukunda, sanık *reus*, savunması da *res* adını taşır. Başvurduğu ama ondan bir metin üretemediği alana reel(*) diyelim.

Özellikle ve en sonunda, bütün başka yaratıcılar gibi, Galilei de, olası kuramının yasa olarak kutsanması için, kendi gerçeğinin (réel) akılcı hale gelmesi ve kendi metninin doğruya ulaşması için, herhangi bir mahkemeye gereksinir: astronomik varsayımların eşdeğerliği önünde, *experimentum crucis*(**)in, belirleyici deneyimin yokluğunda, semâvi mekanik, son mercide, belirlemeci bir yargı talep eder. Bilim hâlâ talep ediyor bunu.

Eppur, si muove! Galilei muhalefet eder, bir üst mahkeme talep eder. Bizatihi şeylerin dünyasını, yeryüzünü ve kendi çevresinde dönüşünü, dingin ve savunmasız, anımsatır. Kilisenin yargıçlar kurulu yerinden kımıldamayan Husserl'gil Dünyanın üzerinde, onları sarıp sarmalayan ve temellendiren Heidegger'gil Dünyanın üzerinde otururlar. Kardinalin karşısındaki astronom, iki alanın, hukuğun ve değil-hukukun alanlarını belirler, birincisi sözleşme ya da uzlaşımın alanıdır ve oradan ikincisine, doğal olana çağrıda bulunulur. Bu ikincisinde, kımıldayan bir Dünya, günümüzde topyekûn bir değişikliğin göründüğü ölçüde garip görünür: savunmasız şey mi, yoksa savunmasıyla beraber mi?

Yargılama yetkisi sorununa ters bir şekilde, mekanikçi üst mahkeme talebini bu doğaya yöneltir. Bir doğal hukuka yöneltir. Henüz doğamamış olandan kim doğacak. Doğada performatif kip yoktur.

Sahiden de değil-hukuk alanı mı, yoksa, sadece temyiz mah-

(*) Fransızcada 'gerçek' anlamına gelen 'réel' sıfatının kökünde, latincede 'şey' anlamına gelen, 'res' sözcüğü bulunmaktadır. –Ç.N.

(**) Francis Bacon'ın kullandığı bu deyim, 'Çarpıcı deneyimi', kesin kıstas olarak alınabilecek deneyim, anlamına kullanılmaktadır. –Ç.N.

kemesi mi? İsa onu bir başka dünyadan çağırır, Galilei de öyle; ama Hobbes, Montesquieu, Locke ve Rousseau da. İlk ikisi, şu özel yargılama usulüyle getirilmiş şu kesin yargıyı şüpheli ya da sallantılı duruma sokarlar, ama hukuk felsefecileri, o gün bu gün, temellendirmek ya da yenilerini üretmek ya da değiştirmek ya da ortadan kaldırmak için, sözleşme ya da uzlaşımlar üzerinde, pozitif hukuklar üzerinde sorgulamalarını sürdürürler, ve tıpkı o ikisi gibi, son merci olarak karar verip yargılaması için doğaya çağrıda bulunurlar. Uzlaşımsız, kendiliğinden temellenmişcesine, aşkınsalcasına. Burada çelişki bulunmaksızın doğa ve doğaüstü, olgusal tarih ve formel, genel ya da mantıksal koşullar, yaradancılar ve tanrıtanımazlar, hepsi birden, artık ondan sonra herhangi bir başvurunun mümkün olmadığı nihai gönderime asılmış bir halde, birbirine karışırlar.

İmdi bu temyiz mahkemesi ya da son karar mercii, çağdaş ve ardıllarının, onu kendi öz uzlaşımlarıyla karıştırdıklarından hep kuşkulanageldikleri ele aldığımız filozoflar açısından öylesine zayıf ve öylesine cömert, öylesine çelişkili kararlar tefhim eder ki, tarihsel koşulların çalkantılı kararlarına ya da rengârenk şiddetine indirgenmiş modernlik, doğal hukuku kapatır ve artık arka-dünya ya da başkaca gönderim bulundurmaz. Bütün başka dünyaların silinmesiyle, asla temyize başvuramayacak olan bizler, ilk ve son merci ile sözleşme imzalıyoruz, ve bu sıkıştırma hepimizi birden tanımlıyor. Egemenlikler tarihinin, içinde mekik dokuduğu pozitif hukukların ortasında, hayatta kalmaya çalışıyoruz.

Bu arada, Galilei'nin başvurusu ortada duruyor, ama, adına hâlâ hukuk denen şeyin bağrında, hiçbir yetkili mahkeme bulamıyor karşısında. Ve talep ettiği doğa, mekaniğin ve mekaniğin yargılama yetkisinin doğası haline geliyor. Böylece, doğal hukuk fizik bilimlerle özdeşleşiyor: ötekinin bıraktığı yeri berikiler alıyor. Artık bilginin bilirkişiliklerinden başkasına gönderimde bulunmuyoruz: demek ki karar vermesini biliyor, ama artık karar verebilemiyoruz.

Yalnızca bilim, bütün haklara sahiptir. Başlangıçta, hukuk ondan öncedir; tarih boyunca, bu iki merci, biri ötekinin ayrıcalıklarına sahiplenerek, karşı karşıya gelirler; sonunda, tek yetkili olan bilim, yeri ya da Yeryüzünü eline alır.

Böylece, yeni mesihleri ya da başka Galilei'leri yasaklıyoruz kendimize. Bu kapalı doğayı yeniden açmanın, yeni bir topyekûn doğal hukuk icat etmenin dışında. Zira şimdi Yeryüzü bizi elinde tutuyor.

Gözkamaştırıcı başarısıyla, bilim doğal hukukun alanını işgal ediyor. Galilei'nin, devinen ve devinimi zamanın hukukçuları gözünde hiçbir yargılama için değişmez bir gönderim sağlayamayacak olan Yeryüzüne yönelik çağrısı, toprak ve sudan halk edilmiş bu kürenin fethi için kesin bilmeye çıkarılmış bir mülkiyet sözleşmesi gibi.

Doğanın alanını ilk kapatan Galilei, 'bu bilime aittir' deme cüretini gösterir, ve de bundan pozitif hukuklar ve sivil toplumlar için hiçbir sonuç çıkarılamayacağına inanacak ölçüde sıradan, insanlar arasındaki ilişkilere kapanıp kalmış kimseler bulur karşısında. Ona mülkiyet hakkını vererek bilimsel toplumu kurar; bir anda, derinlemesine bir şekilde modern toplum kurulur. Bilgi sözleşmesi yeni bir toplum sözleşmesiyle özdeşleşir. O zaman doğa, insandan boşalmış, toplumun uğramadığı, hakim olduğu şey üzerinde bilim adamının yargılayıp yasa koyduğu ve pozitif yasaların, bu bilim yasalarını masumane uygulayan teknisyen ve sanayicileri, doğal açmazların giderek daha ağırlıkla pozitif tartışmaların üzerine yüklenmeye koyuldukları güne kadar hemen hemen rahat bıraktığı topyekûn uzam haline gelir.

Doğa kolektifliğin dışında uzanır: bu yüzden de doğanın hali toplum tarafından ve toplumun içinde icadedilmiş ya da toplumsal insanı icadeden dil için anlaşılmaz olarak kalır. Bilim bu insansız dünyada öznesiz yasalar koyar: onun yasaları hukukun yasalarından farklıdır.

Deneysel bilimler, filozofların, eğer varolmuş olsaydı, her hukukun koşulunu, kaynağını, temelini, tarihini, yaradılışını, soyağacını, ve hattâ tanımlanmamış 'ne hakla?' sorusunu yanıtlayan ve topluca son bir gönderime doğru yönelen birçok merci halindeki sayısız açılımını da içerirdi diye düşündükleri, bu boş, kimin kimsenin olmadığı ve vahşi uzama egemen olurlar. Bilimler, kendilerini değil–hukuk alanının mâlikleri kılarak yetkileri içinde, mahkemeler nezdinde bilirkişi sağlarlar, dolayısıyla da onlardan önce ve onlar için karar verirler.

Doğal hukuk, bilim onun alanını fethettiği için sönüyor. O şimdi, bizlerin son yargılanmamızdaki rolü oynuyor. Öyle olunca da, hukuk ve bilim, bir zamanlar pozitif ile doğal arasında, ve hep doğalın yararına olarak cereyan ettiği gibi, karşı karşıya geliyorlar. Galilei davasının sonucu: nesnel, öznesiz kanıt, bir öznenin dile getirebileceği kanıta üstün geliyor, şu halde siz ya da ben bir şey yapamadan, bir şey söyleyemeden karar veriyor.

Yine Galilei'nin davasında, peygamberlerin ve kralların, Kitabı Mukaddes'te geçen anımsanamayacak zamanlardan kalma tartışmalarını bulmamak mümkün mü? Meşruiyetlerini yasaya dayandıranlar, bir başka dünyadan konuştuğunu iddia eden yeni gelenden, sahiden de ötelerden, Tanrı'dan ya da bir başka dünyadan geldiğini gösteren, mucizevi bir işaret isterler.

O zaman, elini kaldıran mekanikçi, bütün Yerküreyi yerinden oynatır. Yargı önüne çağrılmışken, Yerküreyi çağırır, ona çağrıda bulunur ve onu devindirir. Tarihi değiştirecek olan muazzam şaşkınlık: Dünya deviniyor! Nedir bir mucize? Şeyin kanıtın içinden, dünyanın yargıç kürsüsünden aniden fışkırıvermesi: deprem. Sahiden de, dünya sallanır! İşte mekaniğin, devinimin yeni biliminin, başlangıçtaki, gerçekten de mucizevi, konumu. Fenomenolojik Yerküre sallanıyordu!

Daha henüz farkında değiliz. Peygamber kralı devirdi. Bilim hukukun yerini alıyor ve kararlarının, bundan böyle, başkaca mercilerce verilmiş olanları keyfi kararlara çevireceği kendi mahkemelerini kuruyor. Ve şimdi, bilmenin dışında bir şey bilmeyen ya da yapmayan ve yalnızca bilmeden kaynaklanan şeyi yapan bir dünyada ve bir zamanda, ne yapmalı ve nasıl, hangi hakla karar vermeli? Yalnızca bilimin onay gördüğü bir dünyada? Yalnızca bilimin mahkemelerinin hem de iki yönlü bir yetkiyle yargıladıkları bir dünyada?

İmdi, işte yeni olan. Yetkin ve kesin bilginin sınırları, akılcı müdahalenin sınırları, yalnızca bilgisizliğe ya da hataya değil, ama fazladan ölüm rizikosuna da komşuluk ediyorlar. Bilmek artık bize yetmiyor.

Zira, bu sabahtan beri, Yerküre yeniden sallanıyor: kaygılı ve bilge yörüngesinde kımıldandığı ve devindiği için değil, derinlerdeki katmanlarında, onu sarıp sarmalayan havasında değiştiği için değil, ama bizim yaptıklarımızla dönüştüğü için. Doğa, eski hukuk ve modern bilim için gönderim sağlıyordu, çünkü onun yerine konacak hiçbir özne yoktu: bilimin bağlamında olduğu kadar hukukun bağlamında da nesnel, bize bağlı olmayan ama bizim hukuken de fiilen de kendisine bağlı olduğumuz, insansız bir uzamdan yayılıyordu; imdi nesnel, bundan böyle öylesine bize bağlı ki, bu yüzden sallanıyor ve bizler de, öngörülmüş dengelerdeki bu sapma karşısında kaygılanıyoruz. Yerküreyi kaygılandırıyor ve onu titretiyoruz! İşte, yeniden, Yerkürenin bir öznesi var.

Bilim, üç yüzyıl var ki, kendisine devinerek yanıt veren Yerküreye seslenmekle bütün hukukları fethetti. O zaman peygamber

kral haline geldi. Galilei gibi, ama onun, eskiden peygamberken kral haline gelmiş olan ardıllarının mahkemesi önünde, 'Dünya deviniyor!' diye haykırdığımızda, bu kez bizler namevcut bir mercie çağrı yapıyoruz. Sabit, anımsanmayacak kadar eski Yerküre deviniyor, başat Dünya, yaşamsal koşullarımız ya da kurumlarımız yüzünden sallanıyor.

Bu kurumlar bunalımı, zihinsel olmayan bu bunalım, fikirlerimizi de, dilimizi de, mantığı da, geometriyi de etkilemiyor asla, ama havayı ve zamanı, hayatta kalışımızı etkiliyor.

Üç yüzyıldan beri ilk kez, bilim hukuka ve akıl yargıya sesleniyor.

Bilimin ve hukukun tarihsel karşılaşmaları

İmdi bunlar bazen birlikte yaşadılar.

Örnekler. Aristoteles adaleti denge yasasıyla tanımlar, bu tanımdaki terazi şeması teknik modeli ifade ederken, a/b=c/d oran kıyaslaması da evrensel denklemi verir: eski Yunan dünyasında, en karmaşık basit makinenin çiziminden ve en yetkin "cebirsel" modelden daha genel, başka iki sözcelem var mıydı? Paylaştırıcı adalet, fazlasıyla çocuksu olan kesin eşitliği çoktan terketti, ve telafiye baş vuruyor: mizanın kollarının eşit olmaması yüzünden eşitsiz iki ağırlık dengeleniyor; aynı anda, bir dolu farklılık esasen dikkate alınmış oluyor. Zamanın en yetkin bilimi en iyi hukuku vazediyor.

İki bin yıldan çok bir zaman sonra, Leibniz *diferansiyel* çoklukları *entegre etmeyi* icat ediyor(*). Şüphesiz, farklılıklar var, ama entegral hesap bunu öngörüyor. En topyekûn toplam her zaman en doğru toplamdır, çünkü en fazla çoğulluğu o kurtarır. İşte, dönemin en genel yöntemi, ve işte tekniği: doğada, herşey değişimler hesabıyla tanımlanmış olan aşırı yolları izler. Tanrı mekanik olarak dünyaların en iyisini yaratır, tıpkı cisimlerin düşüşünün en büyük eğimi ve yağmur damlalarının alanının en büyük oylumu ya da sarkacın en kısa zaman eğrisini izlediği gibi. İnsanların mahkemesinin önünde, Tanrıyı kötülüğü yaratmış olmakla suçlanmaktan kurtaracak belirleyici kanıt. En genel doğa yasası evrensel yargı sorununa uyarlanır ve onu çözer.

Yargılamak ölçmeye eşdeğerdir: eylem içinde hesaplamak, sözcük için düşünmek. Aristoteles'in adaleti telafi edilmiş belli bir

(*) Sözcüklerin altını biz çizdik. –Ç.N.

orta nokta ararken Leibniz'in Tanrısının adaleti aşırı uçları izler. İki kuram da evreni sınırlardaki tekilliklerle ayarlar.

Bu doğa yasaları, hemen hemen her zaman, denge ya da değişim aracılığıyla değişimsizlik deyimlerine, en iyi payı hava ve zamana verenleri de dahil olmak üzere, yapısal yasalara, evrim yasalarına tekabül ederler. Bunları, sözcüğün gerçek anlamıyla, adaletin yasaları olarak adlandırabiliriz. Bu şıklara, belli bir denklem aracılığıyla, hareketsiz çokluklarının ve değişken ama sınırlı türlerin kolektif alandaki hakkaniyetle işleyen kaypak ve farklılaştırılmış dengesi uygun düşer.

O halde doğal şaşmazlık toplumsal adaletten, hukukun ve ahlâkın adaletinden başkaca sorular sormaz. Topyekûn teknolojilerini, bugün temel çizgilerine oturduğu doğa bilimlerinden esinlenmiş olan bu doğal hukuk insan haklarından farklı değildir, ama onlara koşut olarak kalır.

Bilim tarihi ilerledikçe, denge nosyonu da, gitgide genişleyen bir kavramın içine gitgide artan dengesizlikleri dahil ederek, gelişir ve incelik kazanır. Farklılıklar olmaksızın, değişmezlik ortaya fırlar: Platon, bir topacın ekseni üzerinde ne denli hızla dönerse yere değen ucunda da o denli yavaş kımıldayacağını kavrayamadığında, bizi güldürür; böyle bir şey ona çelişkili geliyordu. Aristoteles ise, tersine, oran kıyaslaması yoluyla, terazinin kollarının eşitsizliğini kesin eşitliğe dahil eder. Aristoteles'ten Leibniz'e kadar, statikten kalkılıp, durağanlığın belli bir devinimi dikkate aldığı değişimler hesabına geçilir. Bu eğilim bir daha sona ermeyecektir: eski hareketsizlik, sanki yaygınlaştırılmış bir statikle tasarlanabilecek devinimlerin bütünü arasında bir yarış gelişiyormuşcasına, en karışık değişimleri özümler. Yeni bir sapma herhangi bir yeni değişmezliğin getirdiği bir sistemi harekete geçirir.

Örneğin bir kreod, akmakta olan bir akışın topyekûn dengesini açıkça gösterir: bir nehrin olağan yatağını yanlamasına değiştirin, nehir eski yuvasına dönecektir; devinimin yörüngesi bile dinginlik arayışındadır. Kaosun kuramına gelince, o çekim ögelerinin dağılımını ayırımcı eğriler üzerinde gerçekleştirdiğinden, ortaya en kaygı verici düzensizliğin görünümleri içinden ince bir düzen çıkar: sanki mükemmel bir tarih kuramı. İşte bize devinim içindeki değişmezliği ya da, bu karmaşanın altında yatan bir dağılımı anlatan ve giderek genişleyen kavramlar.

İklimin de, aynı şekilde, en şiddetli uraganların kısa süreli yı-

kımlarını ve denizlerdeki akıntılarının alabildiğine yavaş çevrimlerini emen genel değişimsizliklere atıfta bulunduğunu düşünüyorum. *Global change* deyiminin neyi kapsadığını da, bu adlandırmanın bir anlam taşıyıp taşımadığını da henüz bilmiyoruz. Sonuçta en şiddetli değişimlerin, fiziksel soruları ve kolektif sorunları biraraya getirerek yeterince dingin, daha yüksek bir toplama katıldıkları düşünülebilir: o zaman, her ikisi de en seçkin anlamıyla kaotik olan coğrafya tarihi, tarih de coğrafyayı kapsayacaktır. Bütün yerel modelleştirmeleri ve yanısıra da bunların ögelerini, doğal ve insansı değişkenleri birbirine karıştırarak topyekûn bir modele dahil etmeden, Dünya-gezegeninin, sonuçta yönlendirmek üzere değişimlerini düşünmek, tahmin etmek, hesaplamak mümkün mü? Dahil etmenin en yüksek düzeyine taşınmış olarak, her zaman için değişimsizliklere ve değişimlere, düzensizliğe ve düzene ilişkin aynı soru sözkonusu. Tıpkı eskiden felsefenin yaptığı gibi, bilim de sonunda evrensel olarak düşünüyor, tarihsel açıdan gücünü ve etkinliğini oluşturan bütün ayrıntıları, birleştirmeye uğraştığı için, hem koruyor hem de kaybediyor. Yerelden topyekûne doğru yol alarak düşünüyor.

İmdi adalet fikri, aslında bir dengenin, giderek daha da artan sayıdaki ayrışımları, varlıklarını koruyacakları bir biçimde emdiği kesintisiz bir genişleme çabasının izleyegeldiği ufku gösterir. Bu durumda bilim tarihinin, bu noktada, yerelden kalkan ve bir topyekûne doğru giden yargı çağrıları dizisini izlediği söylenebilir.

Sonuçta, bütün bilim aklın düzenlenmiş işleyişini sağlayan bir ya da birçok genel değişmez olmaksızın işgörebilecek midir? Sanki bu değişmezler son aşamada, işbaşındaki bilimin temel özellikleri ya da pozitif yasaları ifade eden değişkenleri yoğunlukla dağıttığı, temelli ve değişmez Yeryüzüne gönderiyormuşcasına?

Bilim hukukla aynı temele ve aynı tavra mı sahiptir? Bu durumda öyleyse, karşılıklı olarak şaşmazlığa ve adalete atfedilebilecek bölgeler halinde dağılıma uğrayacak bir tek akıl mı vardır?

Neden ilkesi

Leibniz latince ifadesiyle *principium reddendae rationis*'i sözcelendirir; buna göre her şeyin yalnızca kendi yeterli nedeni değil, ama aynı zamanda teslim edilmesi gereken hakkı vardır. Onun bilimsel bilgiyi kurduğunu ve böylece adını doğruladığını biliyoruz.

Yaşadığı çağın yetkin hukukçularından birinin bile kalemin-

den, teslim etmek fiilinin, buradaki anlamıyla, doğru kullanımının çıkmış olduğunu, ben bilmiyorum. Zaman içinde ikinci sırada yer alan bu dönüş, ya bir karşılıklılık ya da daha önceki bir eyleme kıyasla bir devam ifade eder ve dolayısıyla da teslim edenin önceden birtakım yetkilerle donanmış olması gerekir. Akıl ilkesi, onu bunu yapmaya, böylece sözleşme alanında alışılmış dengeyi kurmaya ve karşılıklılık alanında da hakkaniyet üzerinde temellenmeye zorlar. Bir uygunluluk (optimum), bakışımlılık ve adalet denklemidir söz konusu olan, ve şu halde, denkleme öncel olan gerçek ya da gizil bir sözleşme söz konusudur. O zaman akıl bir yargının üzerinde temellenir.

Ama kim neyi veriyor, kime hak vermek zorundayız? Yanıt hiçbir şüpheye yer bırakmıyor: herşeye. Eğer herşeyin kendi yeterli nedeni varsa, yerinde bir adlandırmayla veri dediğimiz şeyin kendisine hakkını teslim etmek gerekiyor. Genelliği içinde dünya, ve yakın, yerel ya da uzak fenomenler bize verilmiştir; karşılığında her ne olursa olsun teslim etmeden, bu veriyi bedavadan almış olmamızda adaletsizlik, bir dengesizlik bulunacaktır. Şu halde hakkaniyet, karşılık olarak en azından aldığımız kadarıyla, yani yeterince teslim etmemizi istiyor.

Bize veriyi, yani bağışın tümünü vermiş olan dünyaya, karşılık olarak neyi teslim edebiliriz? Bize doğuşumuzu ve hayatımızı veren doğaya neyi teslim etmeli, bunların karşılığında? Dengeli yanıt şudur: özümüzün tümlüğünü, aklın kendisini. Demem yanlış kaçmazsa, doğa bize aynî olarak veriyor, biz de karşılığını nakit olarak, insancıl imin bedeliyle teslim ediyoruz. Katı veri, yumuşak karşılıklılık.

Akıl ilkesi şu halde, hakkaniyete dayanan bir sözleşmenin, her zaman yapmış olduğumuz, gerçek zaman içinde doğayla karşılıklı olarak gözettiğimiz bir sözleşmenin kurumlaştırılmasından ibarettir.

Akıl ilkesi doğayla sözleşmeyi betimler: aynı şekilde akıl ve yargı olarak.

Klasik rasyonalistler zamanında, ilke, öngördüğü yasaları yerleştirme kaygısından başkaca bir şey değildi: fiziğin ya da öteki doğal bilimlerin yasaları tıpkı takasların hakkaniyetinin ya da sözleşmelerdeki dengenin evrensel ve hemen hemen doğal ilkesi karşısında herhangi bir pozitif hukukun yasalarında olduğu gibi akıl ilkesine bağlanırlar. Böylece pozitivizm de, hattâ rasyonalizm de yargısal temele dayanan felsefelerdir.

Veriyi akılla dengeleyen bu rasyonel sözleşme dünya ile ara-

mızdaki tarihi aşan çatışmayı, birkaç ender utkuya karşılık bin bozgunla ve bir o kadar da sahte itaat ve doğru emir stratejisiyle işaretlenmiş savaşı, sona erdirir.

Şu halde bir ittifakı, bir ateşkesi ifade eder; bırakıp gitmiş olduğumuz savaşı yeniden karşımızda buluyoruz. Bu vuruşmalar sırasında yenilmiş olduğumuz sürece, sözleşmeyi asla imzalamayacaktık. Sözleşmeden önce, veri, armağanlardan çok zararlar veriyordu bize, doğa tarafından köleleştirilmiş bir durumdaydık. Şu halde sözleşme, dünyayı denetimden geçireceğimiz yeni bir çağı başlatıyor. Şüphesiz önce hakkını teslim ediyoruz ona, ama aklını da başına getiriyoruz. Rasyonalizm ve pozitivizm zafer şarkıları söylüyorlar. Yumuşak olan, katılıklara karşı haklılığını elde ediyor. Dünya kitabın içine giriyor. Ateşkes ittifakı, aklın kazandığını gören bir savaşı kapatıyor.

Hukuktan gelen teslim etmek fiiline, denge içinde oran, paylaştırma, ılımlılık anlamı taşıdığı için, yine hukuktan gelme akıl sözcüğü ekleniyor. Yeter neden ilkesi, eğer fazladan, akılcı olana erişemeseydi, tümüyle akılcı da olamayacak bir sözleşme getirirdi. Besbelli ki doğaya verinin talep ettiğinden ne daha az ne daha çok hak vermek gerekiyor. Hak veriyi aşmayagörsün, sözleşme, tersi nedenle de olduğu ölçüde kesinlikle ortadan kalkar. İlke, bir dengeye ulaşılmasına zorlamaktadır. Aynı şekilde, gerekli bir koşul eğer ve yalnızca, koşula bağlı olan içermesi, karşılık olarak ve dengeli bir şekilde, koşula bağlı olandan onun koşuluna doğru dönerse yeterli hale gelir. Belli bir şekilde, bu çift yönlü ok bir dengeyi gösterir.

Neden ilkesi, Leibniz zamanında, doğa bilimlerini temellendiren akılcı sözleşmeyi ifade ediyordu, tıpkı aklın kendisi, uzunca bir süre kaldığı aşağı bir konumdan veriyi dengelemeye çıkıyormuş gibi. Bugün, bunun tersine, aklın ürünlerinin ağırlığı ve gücü altında bizatihi veri ortadan kalkma yolunda. Şu halde neden ilkesini akılcı bir sözleşme formu içinde düzeltme eğilimindeyiz.

Buna doğayla sözleşme demek niye? Leibniz'in zamanında, bu davada avukat, aklın savunusunu yapıyor ve asla veriden yana tavır koymuyordu, çünkü veri bizi dört bir yandan aşan anlamlarla, nedenlerle, sonuçlarla yüklüydü. Belli bir şekilde, doğanın kendisi, tıpkı mağlûplara kazanımlarını geri verdirir gibi, bizi hak vermeye zorluyordu. Bugünse, bizler, aklı başında insanlar, bir süreden beri silahlarını teslim etmekte olan verinin davasını savunma noktasına geldik. Dünya kitaptan çıkmaksızın kitap dünyaya dahil oluyor.

Akıl doğaya karşı açtığı davada bir denge sağladığında neden

ilkesi akılcı bir sözleşme anlamına gelir ve tersine, eğer doğa onu akılla karşı karşıya getiren davada, bizim oylarımızla aynı dengeyi sağlasaydı, bir doğa sözleşmesi anlamına gelirdi. Neden ilkesi, akılcı akılla kendi haklılığını dengeler. Ilımlılıkla da, gücü hakkaniyet içinde dağıtır, zira akıl hem gücün aşırılığı hem de sınırlandırılması demektir. Ve en sonunda bu ilkede, rasyonel bilimler adil hukukla, akıl da yargıyla buluşur.

Kötülük sorunu konusunda insanlar tarafından Ona karşı açılmış davada, Leibniz, Yüce Tanrı'nın avukatı olarak bu *Theodise*'yi tamamladı. Aklın savunucusu, aynı şekilde, Tanrı tarafından verilmiş hakikatin dostu olarak, neden ilkesiyle, aklın yargıya olan ve Tanrı'nın kendisinin bile ondan kurtulamayacağı kertede kaçınılmaz bağlantısına, bizim sürdürdüğümüz bu *Epistemodise*'ye başladı.

Bilimlerimizin, tekniklerimizin, hakikatimizin sorumluluğu karşısında, kötülük sorunu halen gündemdedir. Ne yapacağız onu?

Leibniz'in de aralarında bulunduğu kimi filozofların eğilimi avukatlıktır; Sokrates ve çağdaşlarımız gibi başkalarınınki savcılık, toplum bilimlerindeyse, gönüllü polisliktir; nihayet daha başkaları yargılarlar, tıpkı Kant gibi... Yunanca parakletos, avukat, Kutsalruh adını taşır; ve ibranicede, savcı Şeytan diye adlandırılır.

Felsefe bu mahkeme salonundan kurtulabilir mi? Bugün, bilim hukuka ve akıl da yargıya seslendikte ne diyeceğiz?

Akıl ve yargı

İki hakkı birbirinden ya da aklı yargıdan ayıralım. Bilgiden ve ardı sıra da bilimden önce gelen akıl için, hakikatin gerekliliği olaya ya da kanıtlamaya uygunluktan kaynaklanır. Hakikat burada yanlışı, ters-anlamı ya da imgesel alan tarafından taşınan gölgeleri tersine çevirir. Aydınlanma çağından beri, ilke olarak bu akıl bizi aydınlatıyor. Ondan yoksun kaldıkta yanlış düşünürüz. Hukukun hakkından önce gelen yargı için, hakemliklerin, dolayısıyla daha da beteri keyfiliğin gerekliliği, şiddetten ve ölümden kaynaklanır. Hakem olmaksızın, en kötü rizikolarla karşı karşıya kalırız, birbirimizi öldürürüz. Adalet hakkı teslim etmekle yetkilidir, doğruluksa şeyi tanımakla.

Hatadan doğru akıl ve ölümden de yargı çıkagelir. Zamana bağlı olarak kendimizi ölümden korumak, ve kesin olarak hatadan kurtulduğumuzu savlayabilmek için, iki akla, uygun bilimin ve temkinli yargının aklına muhtacız.

İmdi hata rizikosu, sonuçta, bizi ölüm tehlikesinden daha hafif tehlikelerle karşı karşıya bıraktığından, yerindelikle, yargıyı aklın, hukuku da bilimin üzerine yerleştiriyoruz. Yargı ve hukuk geleneği, akıl ve bilim yeniliği tanımlıyor. Deneyimli ihtiyar temkinliliği yeğlerken genç adam akıl yürütüyor.

Kesin bilimlerin güç kazanarak yükselişleri bu kendiliğinden durumu alt üst etti, çünkü bunların şaşmazlığı, teknikler ve ilaçlar aracılığıyla bizi ölümden esirgemeye başlamıştı. Aydınlanma'dan beri, yargı makamında akıl oturmaktadır; bilirkişilikler mahkeme kararlarını kesin bir şekilde değiştiriyorlar; eskiden, yasa koyucuyu yücelten utkuya yüce bilgin erişiyor; akılcı ya da deneyimci gençlik akıllı-uslu ve deneyimli ihtiyarlığa galebe çalıyor. Yargının üzerinde akıl yükselmektedir.

Bugün, aklın yargı tarafından yeniden yakalanışına tanık oluyoruz. Bilim ve tekniklerin birlikte yaşadıkları, ve her biri, gücünün en tepe noktasında ölüm tehlikesinin yanı başından geçen –atom ve bomba, kimya ve çevre, genetik ve biyoetik– peşpeşe bunalımlar, yetkinin ve hakikatin kaptanı olan bir temkinliliğin zorunluluğunu geri getiriyor. Artık ihtiyarladık, bir zamanlar gençtik, işte şimdi olgunuz. İnsanlık tarihi organik yaşamla eş bir süreci niye izleyecekmiş ki?

Kolektifliğimiz, bugün, aynı şekilde aklın ürettikleri yüzünden ölebilir de, onlar aracılığıyla kendini koruyabilir de. Karar veren akıl kendine başvurarak bu sorunu çözemezdi. O zaman hukuka başvuruyor. Ve yargı gücümüz de aklın ürettiklerinden vazgeçebilemez. O da bilimlere başvuruyor. Felsefelerimizin çarmıhı.

Burada bir çelişki değil, olumlu bir döngü var. Şu halde, yerindelikle dünyadaki şeylerden ve bunlar arasındaki bağlantılardan söz eden bilimlerle, insanlar ve ilişkileri hakkında karar veren yargı arasında, bugün için çatışma halinde olan iki tür akıl arasında, yeni bir sözleşmeyle barış yapmak daha yeğlenesidir, çünkü bundan böyle bu iki aklın kaderleri kesişip birbirine karışmakta ve bizim kaderimiz de onların ittifakına bağlı olmaktadır. Topyekûnlüğe yönelik yeni bir çağrı ile, akılcı ve dengeli, temkinli bir şekilde yargılarken aynı zamanda da doğru düşünen bir akıl icat etmememiz gerekiyor.

İmdi bilincin yetilerine, benzeri başka işlevler ya da organlar

arasından, yarı aydınlık yarı karanlık bir içerimde imgelem ya da belleğe komşuluk edecek akla ve yargıya artık inanmıyoruz, büyük harflerle donatılmış kavramlara da inanmıyoruz, ama insanları tanıyoruz; yenilerini bulmak gerekiyor; onları biçimlendirmek için, bir eğitim gerekiyor, ve bunun için de, bir model. Öyleyse taklitçileri harekete geçirmesi için asla örneği olamamış bir portre çizelim.

Eğitilmiş-üçüncü kişi

Bugünün bilgesi kahramanlık çağlarının Yasakoyucusu ile mutlak bilmenin modern sahibini kendinde birleştiriyor, bilimlerdeki doğruyu yargının sağladığı sükûnetle dokumasını biliyor, yasalarımızın kaynağında duran Mısır ve Roma'dan bize miras kalanları, Sami ve Yunan vasiyeti olan bilgi vericisi bağışlarla sıkı sıkıya karıştırıyor, etkin ve hızlı bilimleri ağır ve temkinli hukuklarımıza kaynaştırıyor. Aynı zamanda genç ve yaşlı olan Bilge, olgunluk çağına erişiyor.

Ben ona Eğitilmiş-üçüncü kişi adını veriyorum: formel ya da deneysel, bilgilerde uzman, cansızın ve canlının doğa bilimlerine yönelmiş, organik olmaktan çok eleştirel doğruları olan toplum bilimlerinin ve sıradan ve sıklıkla rastlanan enformasyonun dışında, eylemleri raporlara, doğrudan insancıl deneyi soruşturmalara ve dosyalara yeğleyen, doğa ve toplum gezgini, ırmakların, kumların, rüzgârların, denizlerin ve dağların âşığı, bütün bir Yeryüzünün yürüyüşçüsü, farklı manzaralar gibi değişik tavırların tutkunu, katedilmiş pozitif bilmenin, dikkatli ve az bulunur bir şekilde, tersine olarak eskimiş dillere, söylencesel geleneklere ve dinlere dönük olduğu yörelerde, Kuzey-Batı geçidinin yalnız gemicisi, kandırılması zor ve şakacı, köklerini, etin ve kelâmın kara belleğinde tâ diplere gömülü tektonik tabakalara varana dek, kültürel humusumuzun en derinlerine daldıran, ve dolayısıyla arkaik ve çağdaş, gelenekçi ve gelecekçi, hümanist ve bilgin, hızlı ve ağır, yaşlı ve deneyimli, cüretkâr ve temkinli, iktidara, olabilecek bütün yasakoyuculardan daha uzak ve büyük çoğunluk tarafından paylaşılmış bilgisizliğe de, hayal edilebilecek bütün bilginlerden daha yakın, belki yüce ama halktan, ampirik ama kesin, ipek gibi ince, çadır bezi gibi kaba, açlığı tıka basa tokluktan, efendiliği kölelikten, kendi evini yad ellerden ayıran bir karışlık mesafe üzerine durmamacasına dolaşan, bilgisizliği de bilimler kadar, kadın dedikoduları-

nı kavramlardan da çok, yasaları en az hukuksuzluk kadar bilen ve değer veren, keşiş ve serseri, yalnız ve yolları arşınlayan, gezen ama durağan, nihayet özellikle de Yeryüzü ve insanlığa karşı aşk ateşiyle yanan kişi.

Bu karışım çelişkili bir kökleşme istiyor topyekûnün içinde: bir toprağın üzerinde değil, ama yeryüzünde, grubun içinde değil ama her yerde; gezegenin imgesinin bunun dışında anlamı yok. Güçlü ve uzaklara giden bir aletle havalandığımızdan beri, köklerden çok maddesiz bağlara güvenir olduk. Aidiyetlerin sonu mu oluyordu bu?

Yetiştirme

Artık bu bilge kök salsın. İnsan yavrusunun yetiştirilmesi iki ilkeye oturmaktadır: olumlu olan biri, öğrenimini kapsar; olumsuz olan öteki, eğitimiyle ilgilidir. İkincisi temkinli yargıyı oluşturur, birincisiyse dikkatli aklı.

Sonluluğumuzu; sonu olmayan bir varlığın sınırlarına dokunmasını öğrenmek zorundayız. İster istemez, hastalıklardan, öngörülemeyen kazalardan ya da yokluklardan ötürü acı çekeceğiz, isteklerimize, tutkularımıza, taleplerimize, özgürlüklerimize bir son belirlemek zorundayız. Büyük kararlar, sorumluluklar, sayıca çoğalan başkaları karşısında, dünya karşısında, şeylerin ve esirgeyeceğimiz yakınların zayıflıklarına, mutluluğa, felâkete, ölüme karşı, yalnızlığımızı hazırlamak zorundayız.

Bu sonluluğu saklamak çocukluktan itibaren mutsuzları besliyor, onların kaçınılmaz hasımlıklar karşısındaki hınçlarını körüklüyor.

Aynı zamanda gerçek sonsuzluğumuzu da öğrenmek zorundayız. Hiçbir şey, ya da hemen hemen hiçbir şey, alıştırmaya karşı koyamaz. Beden sanıldığından da fazlasını yapabilir, zekâ her şeye uyar. Eksiksiz insanlık deneyimini ve dünyanın güzelliklerini olabildiğince fazla yaşamak, ve ara sıra, buluş aracılığıyla izlemek için öğrenmenin doyurulmaz susuzluğunu uyandırmak, işte kalkışın anlamı.

Bu iki ilke, günümüzün tersine yetiştirmesinin açtığı yolları; itaatkâr uzmanlar ya da alabildiğine küstah cahiller üreten bir öğretimin daracık sonluluğu ile yumuşak küçük larvaları ölümüne zehirleyen arzunun sonsuzluğunu tiye almaktadır.

Eğitim kendi kendisininin sonlu olduğuna hükmeden temkinli

bir varlığı oluşturur ve güçlendirir; doğru aklın öğrenimiyse onu sonsuz bir haline-gelişin içine fırlatır.

Temelli toprağımız olan yeryüzü sınırlıdır; ondan yola çıkan kalkış son tanımaz.

BAĞLAR, ÇÖZÜLMELER

Brest Limanı

Sarışın Havva emprime çiçek desenli, siyahlı beyazlı kısa bir elbiseyle salınıyor; acı yeşil iskarpinleri aynı renkte kemeriyle uyum içinde; deniz mavisi bir pantolon giymiş, eni konu esmer Adem, jakar gömleğinin içinde hafifçe ürperiyor. İyi niyetle kucaklaşıyorlar. Soğuk ekim rüzgârı ıslık çalarak iteliyor rıhtımdaki gemiyi. Kalkış saati bekleniyor.

Eşyalarını yüklenmiş, çocuklarını çekiştiren yolcular, med yüzünden dimdik uzanan iskeleden güçlükle biniyorlar gemiye; nazik ve gülen gözlerle, her birine ayrı ayrı bakan tayfaya biletlerini gösteriyorlar. Bazılarının soğuktan korunmak için aşağıya, ötekilerin açık havada yolculuk etmek üzere başa yerleşmeleri zaman alacak.

İskele yukarı çekilip korkulukları bağlandığında, çekici palanya ve ön taraftaki iskele de açılıyor. Güneş henüz yükseliyor. Karada kalmış olan Havva, güvertenin ortasında ayakta duran arkadaşına doğru gülümsüyor; Adem yukardan bakıyor ona. Havva çantasından kocaman, kırmızı bir elma çıkarıyor ve ısırıyor. Geminin pruvası ile rıhtım şimdiden küçük bir açı oluşturmaktadır. Avuçlarını beşik gibi birleştiren Adem, elmayı kendisine atması için işaret ediyor Havva'ya. Kız atıyor elmayı, o da kapıyor. Havva yeniden gülmeye koyuluyor.

Ponant adalarına gitmekte olan *Enez Eussa*, ağır ağır rıhtımdan açılıyor. Kıçtaki çımacılar, hâlâ görev başındalar. Adem elmayı ısırıyor ve, gülerek yeniden Havva'nın ellerine yolluyor onu. Artık yükselmiş olan güneş, yolcuların, kendi küçük sorunları dışındaki başka şeylerle de ilgilenmelerini sağlıyor. Bacadan çıkan duman, rüzgârın açtığı yatağa çekilmezden önce güverteyi kaplıyor. Kız, dişlenmiş, kocaman kırmızı elmayı yakalıyor, bakıyor, duraksıyor ve nihayet dişlerinin hepsiyle ısırıyor onu. Kıçtaki palamar suya düşüyor, tayfalar tarafından tekneye çekip yerli yerince yerleştirili-

yor. Elma üçüncü kez Havva'dan Adem'e doğru uçarken, geminin kıçı da iskeleden uzaklaşıyor. Makineler daha hızla çalışmaya koyuluyorlar, gemi limanın çıkışına doğru yöneliyor. Elma, biraz daha küçülmüş olarak, yeniden denizden karaya ulaşıyor.

Adem ve Havva artık gülmüyorlar, buna karşılık daha bir aceleyle deviniyorlar. Atıyor, bekliyor, yakalıyor, ısırıyor ve yeniden geri gönderiyorlar elmayı. Arkada oturmuş, önce istençsiz olarak başlayan, giderek hızlanan, bu zorunlu ve özenli alış verişi izliyor, sonuçta, gidiş gelişlerin sayısını şaşırıyorum. Elma, ufaldıkça ve şimdi artık ilerlemekte olan gemi düdüğünü çalarak kıyıdan uzaklaştıkça, daha bir uzayan yörüngeler çizerek, gitgide daha alâyişli bir şekilde uçup gidiyor. İki âşık, son derece ciddiyetle, hattâ kendilerini tümüyle kaptırmış bir halde, üzerinde yoğunlaştıkları uğraştırıcı bir işe koyulmuş durumdalar, öyle ki denizciler ve kimi yolcular için seyirlik olduklarının farkında bile değiller. Rıhtımdan gemiye, gemiden rıhtıma, bir ok gibi gidip gelen inatçı elma, yolculuğun birbirinden ayırdığı elller arasında, durmadan büyüyen ve birbirinden uzaklaşan bağlar dokuyor hâlâ

Dalgalanan anılar ve pişmanlıkların görünen ve görünmeyen halatlarıyla hâlâ toprağa bağlanmış olan geminin, bir mekik gibi gidip gelen meyvenin ördüğü o örümcek ağından kurtulmakta zorlandığına yemin ederdim. Onu biliriz, örümcek ağının ipliklerinden daha güçlü bir şey yoktur! Ulak, peşpeşe izlediği güzergâhı üzerinde gitgide hafifleyerek, acılı kaç gidiş ve dönüş boyunca yükselir ve döner?

Ama kalkış hazırlığı tamamlanır, meyve tükenir, ve koçanda çekirdeklerden başkaca şey kalmadığında, onu elden ele gönderecek olan geniş eğri, hedefine ulaşamayarak pis suların ortasında sona erer.

Tek bir işaret yapmaksızın, Adem ve Havva artık ayrılmış olarak birbirlerine sırtlarını dönerler. Böylesi bir uzaklıkta, hiç kimse hiç kimsenin bedenini tanıyamaz atık.

Kıvrak martılar geriye kalmış ve iyi niyetle yüzmekte olan şeyleri kapışmak üzere dalışa geçerler. Çekirdekleri.

Kourou Ussü

Bilgisayarlarca yanlışlıkla saptanmış, varolmayan bir arıza yüzünden yirmi dört saat geciken ateşleme emri sonunda geliyor: üç, iki, bir, sıfır. Ariane kalkıyor mu?

Dumanlar, ardından da parlak ışık görülüyor önce. Ses ulaştığında, kulaklar inanamıyor buna. Hayır, bilinen hiçbir motorun sesi değil bu: kükreyen tropikal ağaçların arasında ve ormanın bağrında, ekvator gecesinin içinde, insan elinden çıkma herhangi bir tekniğe değil, meteorolojiye özgü bir olay başgösteriyor; üstümüzden bir fırtına, tayfun, uragan, hortum geçiyor, eskilerimizin isabetli bir deyişle meteor adını verdikleri şey: Tanrının gazabı, şimşek, sağnaklar ve bulutlar.

Birkaç saniye geçiyor, bu arada atmosferin bu cezasını gözden ve kulaktan yitiriyoruz. Alevken, şimşek şimdi işaret haline geliyor, sonra da yıldızların keşmekeşi içinde yerini alan parlak bir nokta. İkinci kademenin ateşlenmesi: bir an için, bir kuyrukluyıldız beliriyor. Karanlık gökyüzünde, beyhude yere izlemeye çalışıyoruz onu. Bir dakikanın içinde yeni gezegen aydınlanıveriyor. Artık Ariane, gözlerimizin önünde, astronomiye aittir. Kalkış, düzensiz atmosfer olaylarının (meteorların) hüküm sürer göründükleri havanın alçak bölgeleriyle, yıldızlarının düzeninin ayarladığı göğün üst katlarını birbirine bağlamıştır.

Gemiler kalktıkları zaman, duyargalarını yeryüzünün gündelik işleyişine kıyasla tuhaf bir dünyaya doğru çevirirler: açık denizin ortasında, hiçbir şey hiçbir zaman terkedilmiş olana benzemez. Burada kare yuvarlaklaşmış, durağan olan devingen hale gelmiştir; aynı jestleri asla bir daha yapmazsınız, eğer yolu oradan geçmemişse hiç kimsenin anlayamayacağı özel bir dili konuşacaksınız. Gitmek: bütün bağlantıları koparmak.

Hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı bir başkasına dalıvermek üzere bu dünyadan çıkmaya kalkmak denir. Gemiler, avadanlıklarıyla donanmış, toprağa yabancı, denize uyumlanmış bir halde palamarlarını gevşetip eski rabıtaların dokusunu kopartarak bu altüst edici geçişi sağlamayı bilirler. Ötelerde, vardiyadaki nöbetçinin rüzgârdan ve gökyüzünden başkaca yoldaşının bulunmadığı bir yerde, belki de uzunca bir süre başka türlü yaşanacaktır; işte bu yüzden, denizciler geri döndüklerinde, o hafifçe tekinsiz havayı taşırlar üstlerinde.

Acaba hangi uzgörüşlü ve kara sevdalı deha besteledi, kalkışta çalınan borazan partisyonunu? Bu, ölülerin ardından çalınan çanlardan da daha çok parçalar yürekleri.

Bir otomobil kenti bir uçtan ötekine katediveriyor, hiç şüphesiz Toulouse'dan Bordeaux'ya doğru gidiyordur; tepemizde homurdanmakta olan bu uçak, Paris'le Madrid'i buluşturmaktadır; gürültü ve duman, yalnızca görüntüdeki bir değişimin hödük ve pis sesleri! İçine gömüldükleri taşıttan dışarı hiç bakmayan ve ne koridorları terkeden ne de zorunlu gişelerin önünden ayrılan yolcular, mekânlarını da, zamanlarını da, haberleriyle zehirlendikleri sıradan cinayetlerini de bırakmaktan korkarak, gazete okuyorlar.

Burada, içinden pek nadiren canlı çıkılan bir ormanın kıyısında, ilkel diye adlandırılan bu başka dünyada, Ariane urağanı, meteorların kaotik göğünü astronomlarınki ile, semavi mekaniğin düzenli uzayı ile bağlayarak, uzaya bir işaretler istasyonu götürüyor.

İmdi, eğer Bordeaux ve Madrid, atalarımız tarafından kuruldukları ve bizlerin de yönettiğimizi düşündüğümüz için, bize bir parçacık bağlıysalar da, iklim ve yıldızlar asla bize bağlı olmadılar. Ne gökyüzünü ne de mevsimleri, ne yapar ne de bozarız biz.

Eski tekniğin eski taşıtları, tekdüze ve egemen kent modeli acımasızcasına uzamı kapladığı için hanidir sıradan sokaklara dönüşmüş olan yollarda, öngörülmüş kurallardan ayrılmaksızın bir kentten kalkıp bir başkente, bu dünyadan yine bu dünyaya giderler. Milano'dan Dublin'e Avrupa megalopolü hüküm sürer.

Gemilere gelince, onlar yersel ya da yerli olan buradaki dünyadan ötekine, denizin dünyasına transit geçerler. Ariane ise başka bir dünyadan bir başka dünyaya geçiyor: daha da zor bir geçiş; hareketinden itibaren, oynaklığın ve kaosun içine, fırtınanın, şimşeğin ve yıldırımın denetlenebilmez uzayına yerleşmiş bir halde, ezelden beri sultamızdan ve girişimlerimizinden kurtulagelen yüksekliklerin düzeniyle buluşmak üzere, atmosferin alçak bölgelerinde en uçucu ögeleri, ateşi ve havayı zincirlerinden boşaltıyor.

Kourou, 1 Nisan 1989, saat 23.29; oradaki birkaç izleyiciye, fırlatma işleminin çağrılı müşterilerine doğru dönüyorum: hepsinin de gözlerinde yaşlar ışıldıyor, bu arada ben de, utançla benimkileri gizliyorum. Benim bildiğim, mühendisler, bilginler, uzmanlar yinelenmiş hesap ve projelerle böylesi anları hanidir kanıksamış

mantıklı ve soğuk kişiler olarak gösterirler kendilerini. Bununla beraber, ağlıyorlar. Birden bire onları, tıpkı yıldızlara da urağanlara da bir şey yapamayacağımızı çok iyi bilen vahşiler gibi, bu kasırgadan ve kuyruklu yıldızdan korkmak ya da bunlar karşısında kendilerinden geçmek üzere, çırılçıplak ormandan dışarı uğrarken görmüş gibi oldum.

İmdi, yıldırımın ve gök gürültüsünün yardımıyla bir fırtınanın şimşeği, gözlerimizin önünde ve de kulaklarımızın çevresinde gezegene dönüşmüş durumda. İşte aniden asla olmaktan vazgeçmediğimiz şey haline geliverdik yeniden: ilkeller haline. Alabildiğine sofistike performans, atılımının enerjisiyle yeniden arkaizmi keşfediyor bizde. Onu görmeksizin, belimize, omuzlarımıza, gözlerimize kadar uzak geçmişimize gömülmüş olarak kalıyoruz. Debdebesi içinde dingin yıldız kümelerini ve patlayıp yıldırımlar saçan doğa güçlerini kutlayan bir antik törene katılıyorduk, şaşkın bir halde; uzayın ve zamanın öteki yönünde, tarihöncemizin unutulup gitmiş bir çağına doğru yola koyulmuştuk. Yukarıya ve geleceğe yönelik etki, üstündeki tepkiyi, temellerdeki sarsıntıyı eşitliyor.

Başarı bizi toparlamaların en uzun ve en kara olanının pençesine atıyor: evet, eylemlerimiz ve düşüncelerimizin dörtte üçünde bizler arkaikiz. En uzaktaki yerlere doğru uzanmışken, işte yine ilkelliğe fırlatılmış durumdayız, sanki kalkış, burada çözerken, orada birden bire bağlamış gibi. İnsanlaşma süreci, tıpkı bir kristalin evre değiştirip sertleşmesi gibi oluyor bizde: insan haline gelmek, başka yerde ve başka türlü bağlamak üzere hiç durmadan çözmekten mi ibaret? Salt onu değiştirmek için mi bağı çözüp kalkışa geçiyoruz?

Hemen yanıbaşımızdaki orman, başka dünya, ve hiç şüphesiz vahşi kökenimiz, bize dokunuyor, bizi çevreliyor, içimize doluyor ve bizi bırakmıyor. Ondan çıkmak ya da ona yeniden dönmek amacıyla kendimizi ondan kurtarmak için, hâlâ ilk olan bu üçüncü-dünyaya hiç ara vermeksizin girip duruyoruz. İnsanların arasında en çok ilerlemiş olanları, köklerini en yüce ve karanlık geleneklere daldırıyorlar.

Valgaudemar'da Chabournéou

Sabahın üçü. Sessizliğin içinde, herkes kalkıyor, çantasını topluyor, çabucak kahvaltı ediyor ve gidiyor. Korunağın bekçisi dikkatli, ter-

biyeli, eline çabuk bir tavırla açık çayla dolu mataraları dağıtıyor, bir araya gelen tırmanma kafilelerini kolluyor ve mekanik bir şekilde gidecekleri yolu hesaplıyor. Dışarıda, karanlık, danseden küçük ateş böcekleriyle, şafağa ön çıkan ve onun yerini alan alında taşınan lambalarla deliniyor: herkes, geceyle esrik bir halde kendi kişisel ışığına ve bir adımlık yoluna sığınıyor. Hepsi de yalnız.

Korunaktaki gecelemeden önce, hiçbiri bu dünyayı terketmiş değildi; ilk saatlerden itibaren, her biri öteki dünyaya dalıyor. Buzulun yakınlarındaki bu küçük baraka, bir tür Aziz Pierre'in koruduğu gişe, kapı, geçiş, giriş yerini tutuyor. Buz, kar ve kayalar, hemen hemen soyut olan öteki dünyayı oluşturuyorlar. Bu dünyanın alışılmış olanla hiçbir ortak yanı yok. Yatay olan, burada dikey oluyor, eski dinginliklerimiz, burada kımıl kımıl, bütün jestler ve davranışlar değişiyor, eğer oradan geçmemişse kimsenin anlayamayacağı bir dile dönüşüyor dil. Dünün geçitleri ya da ayaktaki ağaçlar gibi havaya kalkmış bir dolu kol oluşturan doruklar arasından bir doruğun üzerinde, kendi kendini rüzgâra ve göğe sunmanın olağanüstü ödülü uğruna, on altı saat yürünebilir burada. Kolay ya da hızlı bir şekilde, yürüyüşten dönüşte, herkes, gözlerinde o alışılmadık ve yabansı havayı, kızıllığıyla yörenin tedirgin edici garipliğini anlatan bir ışığı saklıyor.

İlk atalarımız cennetin bahçelerinden kovulduğundan beri, hepimiz, artık farkedemediğimiz, bu türden bir damgayı taşıyor olmalıyız.

Arkaik ve ilkel olan, adım adım eşlik ediyor bize. Buzulların, yatakları dışbükey hale geldikte uçurumlar oluşturarak kırıldıklarını ve aşağı doğru sarktıklarını, farkında olmadan daha önce söyledim mi ki? Herkes bilir bunu. Bu ağızların ya da derin çatlakların, şurada burada karla güvertelenmiş görünürdeki dudakları, beyaz, soluk ve yeşil bir halde açık durur.

Aynı yatak, bazen, içbükey olarak yükseldikte, buzulun kalınlığı yine kırılır, ama öteki yönde, öyle ki uçurum ters bir v şeklini alır. Kolaylıkla görünmeyen, sıkı, sağlam yüksek basınç altında kilitlenmiş olan, ama darlığının, derinlikle birlikte büyüyen ve bazı durumlarda birçok katedrali bile içine alabilecek devasa bir hacmi gizlediği bir hattı aşarsınız.

Yüksek ve beyaz olan dağ, alçak ve kara, dev uzamlar saklar. Derler ki, ses orada yitip gider, seslenmeler kaybolur, orada ışık kararır, hiçbir lamba oraları aydınlatabilemez: oradan asla kimse

dönmemiştir. Onun daha aşağı boyutunun, görülmedik, söylenmedik kimi geçmişi, yukarı boyuta doğru çıkılan yolculuğun poturlarına yapışır.

Açık deniz ve dorukların, göğün yüksekliği ile şu ortak yanları var ki, onlara doğru kalkışa geçilir: oraya varabilmek için, limandan, korunaktan ya da fırlatma rampasından geçmek gerekir. Bu dikel bacalar, delifişek bir labirentten yukarıya ulaştırır, ve orada, tıpkı canalıcı Minotoros'un çağındaki gibi, rehberin adı bir kez daha Ariane'dır. Çoğunlukla sonu gelmeyen bütün bu yolculuklarda, bütün geçitler Kuzey-Batı Topraklarına doğru uzanan buzdan labirentlere benziyor.

Ancak, başka yerlerde, her hareket, iplerin ya da bağların kopmasını ya da palamarların çözülmesini öngörürse de, sabahın erken saatlerinde, yüksek rakımlardaki korunaklardan başlayan yolculuk, bunun tersine, birbirine bağlanmayı zorunlu kılar. O tepelerde, pek az kişi tek başına serüvene yeltenir. Bedenin belden aşağısını güçlendiren çapraz kayışlar arasında, ilerlemeyi sağlayan, esnek olmakla beraber değişmeyen bir maddi iletişim kurulur. Yürüyen, duraklayan, tutunan, geçen ya da geçmeyen özne, ne odur, ne sizsiniz, ne benim, oluşturduğumuz dizidir, yani bizi bağlayan iptir. Sessiz, yüksek vadilerin gözden en uzak kuytularına göçmüş keşiş olarak, hiç şüphesiz istemeye istemeye, kolektiflik için kalkışa geçmişsinizdir. Dimdik koridorların ortasında, şafağın ebruli ışıklarıyla gözleri kamaşacak olan özne/konu, bütün jestlerinde ya da adımlarında rehberinizin ve kadın arkadaşınızın size kanıtladıkları ve karşılığında sizin de onlara yönelttiğiniz aşk olacaktır: başka türlü dendikte, bir kez daha aradaki bağ. Bu bağa gönülden demek gerekiyor, dirlik elması.(*)

Sözleşme terimi kökensel olarak sıkan ve çeken hat anlamına gelir: bağlardan oluşan bir düzenek, dili kullanmaksızın, bağlanmış olan her ögenin her bir kişiden ve sistemin kendisinden haberdar olduğu, bu esnek zorunluluklar ve özgürlükler sistemini, aynı şekilde herkesin güvenliğini de sağlar.

Toplum sözleşmesinin kendisi de aynı şekilde, bağ görünümü altında, sabahtan akşama, dimdik uzanmış koridorları dolaşır ya da arşınlar: insan, kendine özgü yasalarının mükellefiyetleri ve

(*) M. Serres, "corde" adını, "cordiale" sıfatını ve "pomme de concorde" deyimini kullanıyor. Mitolojide, Paris'in üç güzel tanrıça arasında seçimini yaparken kullandığı elmaya atfen yerleşmiş "pomme de discorde" / "Nifak elması" deyimini böylece değiştirirken, "corde", "cordiale" ve "concorde" sözcüklerindeki ses uyumundan da yararlanıyor. Biz bu sözcükleri, buradaki bağlamları içinde, corde=bağ, cordiale=gönülden, concorde=dirlik olarak türkçeleştirdik –Ç.N.

dünya tarafından bağlanmış, herhangi bir kolektifliğin geçişini izlemekte olduğunu sanır.

Kalkışa hazırlanan gemiyi düşünün yeniden: palamarı boşaltılırken, onu tutan ve yalnızca denizcilerin dilinde adı olan ağın, şebekenin, bağların birbirine geçmiş karmaşasının ancak pek küçük bir kısmından kurtulmaktadır. Çözülmüş müdür? Hayır, değil: sıkıca bağlanmıştır. Birtakım sözleşmeleri ancak daha başka sözleşmeler için mi terkediyoruz? Yelkenle donanmış bir tekne son derece çapraşık, devasa bir düğümden başkaca neydi ki? Yüzeye karşı atağa kalkmış olan gruba, birbirine bağlanmış dağcılar diyoruz: işte tarihe doğru giden iki sözleşme.

Eskiden "toplum" (Société) sözcüğünün izlemek (suivre) fiilinden geldiği, dolayısıyla bir sıranın (séquence) amacını yansıttığı sanılırdı. İster keşiş olun ister uçarı, her türden kolektifliği terketmek ister miydiniz? Uyanır uyanmaz, onun basit aygıtı içinde ortaya çıkmış olan saf ayinsel modeline doğru geliyorsunuz: cinselliğe, birleştirme çizgisine, göbekten çıkan bağa.

Ortaçağın ve Antikçağın savaşçıları, tıpkı kimi deniz kabukluları gibi, tehlikeden korunmak için, yalnız ve kapalı bir halde ağır zırhlara bürünürlerdi; tıpkı savaşta olduğu gibi, doğa da daha sonra, dıştaki yumuşak etle içteki katı iskeletin esnek stratejisini yeğledi; daha başka türlü gelişmiş bir üçüncü çözüm, savunmalarını ve güvencesini gövdenin kendisinin de dışına, ilişkilerin içine yerleştirmeyi öngörür. Benden çıkan ya da benden sarkan ya da benden uzaklaşan şey beni kurtarır; bağa doğru hareket ederim. Her ne kadar hakkında hiçbir kanıta sahip değilsek de, bu bağ insan tekniğinin, ilk sözleşmeyle çağdaş olan ilk icadını oluştursa gerektir.

İmdi, yumuşak bir ortamda, ve dekor yüzeyde kaldığı sürece, hiç kimse bağların gerekliliğini duymaz ve her bir kişi, keyfince, tek başına gezinir; ne ki ortam birden dikleşip katı bir hale gelir; o zaman kolektiflik kendi arasında bağlanır ve toplum sözleşmesine sığınır.

Üçüncü bir şıkta, dağ, bir de zorlu, dahası berbat bir hale gelmeyegörsün, sözleşme de işlevini kendiliğinden değiştirir: artık yalnızca yürüyüşçüleri kendi aralarında bağlamakla kalmaz, ama fazladan, yüzeyin belli ve dayanaklı noktalarında tutamaklar edinir; grup yalnızca kendi kendisine değil, ama nesnel dünyaya da bağlanmış, atıflandırılmış durumdadır. Duvarın dayanıklılığını yoklayan burgulu çiviye hiç kimse önceden denemeden bağı emanet etmez. Toplum sözleşmesine bir de doğa sözleşmesi eklenmiştir.

Grupların dünya ile ve dünya tehlikeli olmaya başladığı zaman zorunlu hale gelmiş olan ilişkilerinin bütünü kalkış anını aştıktan sonra, bu kez hareket ettiriciler hukukla ne türden ilişkiler içindeler?

Ender molalarımızdan birinde rehberin anlatmış olduğu şeyi anlattım mı? Bir sabah, sert buzdan dikey bir koridorun dörtte üçünü aşmışken, iki kişi bir kuzey yamacına asılmış bir halde, onları birbirine bağlayan ipin uzunluklarını düzenli biçimde değiştirerek ilerliyorlardı ki, birden bire, tam da eşinin kendisine ulaştığı bir anda, düşen taşlarla sıkışan hava tabakalarının uyarıcı ıslıklarını duydular; deneyimli dağcılar bizzat Kutsal-ruhun gelmekte olduğunu hissetmek için yeterince keskin kulaklara sahiptirler.

Cidarın dikey ekseni içinde, yan yana, iki elleriyle kazmalarına yapışmış ve kramponları dik açıyla sert duvarın içine gömülü bir halde içgüdesel olarak yana doğru kaçarlarken –zira heyelanlar çoğunlukla merkezdeki başlıca eğimi izlerler ve tam da burası onların duraklamış oldukları yerdir–, biri sağa doğru çeker ötekiyse sola doğru. Onları birbirine bağlayan bağ güçleri doğrultusunda gerilir. İkilinin o gün orada, o titreşen keman teli üzerinde nefretle titrediğini hissetmiş olduğunu söyledi rehber. Her biri, kendisini korurken, sanki tehlikenin önüne atmak için ötekini çekiştirir. Ama hayır: bir gemi kadar büyük bir kaya bloğu, şimşek gibi, aralarından yuvarlanır ve bir anda burgulu çivileri, çengelleri, bağları ve kancaları, onca sabırla örülmüş bütün avadanlıkları koparır. Fırtına geçtikte, iki sinek, yalnız ve esen, duvara yapışmış bir şekilde kalıverirler. Görünür nefretlerinin kendinden geçmiş gücü, onları birbirlerinden ayırarak, her ikisini de kurtarmıştır.

Ayrılık bazen aşkın iyi bir çözümüdür.

Ama düşmanlık her zaman başat savunmaya, yani iletişime saldırır. Kaya, dağcıların zincirini çözer, fırtınalar, bağlantıların ve düğümlerin örgüsünü, geminin ta kendisi olan o şebekeyi, dilin pek yerinde olarak donanım dediği o incelikli teknikleri, onu çaresiz bırakmak üzere koparır.

Bunalımlar sözleşmeleri yırtarlar.

Bağ ve bağlantı

İlişkilerimizin incelmiş tekniği olarak hukuk, bazen, görünür bir biçimde somut ve teknik bir kökene atıfta bulunan birtakım metinlerde yakalanıp okunmaya izin verir. Örneğin, sözleşme, mükellefiyet ya da akit terimleri, bize bağlantılardan söz ederler: orada, ilişkilerimiz yeniden tellere dönüşür.

Düğümlendikte, sıkmaya yarayan bir bağ, bana, ayrım gözetmeksizin insanlara, hayvanlara ya da şeylere doğru fırlatılmış ilk alet gibi görünüyor. Onsuz, taşbaltayı sapına ya da hayvanı kazığına nasıl bağlarsınız, tutukluların bilekleri nasıl bağlanır, bir peştemal nasıl örülür ya da denize nasıl çıkılır? Âşığına sarılmak mı? Çekmeye yarar. Çekmek, sıkmak, bu sonuçta, uzanabilen bir kol ve almasını bilen bir eldir. Bağlantı, uzvun yokluğunda, etkinliğini koruyor ve tek başına çalışıyor.

Oysa ki bağ, bağladığı kişiye özgürlük hadleri bırakan esnekliğiyle, yalnızca katı ilişkileri gerçekleştiren kola ya da sopaya göre, davranış açısından üstündür. Bağlandığı kazığın çevresinde, ipinin sağladığı olanakla belirlenmiş çemberin içinde otlayabilen keçi gibi, aynı şekilde yakın bir çevrenin içinde, yalnızca gerilimlerin en aşırısının engelleyebileceği kişi, eli kolu serbest ve gönlünce davranabilir bir halde gider gelir.

Hukuk sınırları saptar. Bağlantı bu kenarları duyarlı kılar, ama ancak hukuk haline geldiği zaman; ondan önce, özgür ve bağlantısız olarak, düzlem ya da hacim, bir uzamı tanımlar. Ya da hukukun içindeki bir değil-hukuk alanını.

Böylece sınıra öncel olan değişim en az kenar kadar önemlidir. Bağ gerilmeye, sertleşmeye görsün, hemen katı olanı taklit eder; yumuşak, sarılmış, katlanmış, uyuklar, çöreklenmiş bir halde dinginken, kendi içine doğru kıvrılmıştır, ortada görünmez. Tuhaf bir dönüşüm, doğal ve bilgece değişme! Yoğunluğunun çok ince bir uçuculuktan koyu ve karşı konulmaz bir yapışkanlığa dönüştüğü birtakım değişken sıvıları düşünüyor insan: dilediğiniz gibi uçun, yüzün, ama aniden buzlanma başlar ve işte yakalandınız. Bağlanmış ya da mecbur kalmış bir halde. Fazladan, bağ giysinin de ögelerini doluşturur: birdenbire sizi sıkıveren geniş bir mantoda erinciniz yaşamaktadır. Sınırlar kapattıkları ve korudukları özellikleri ters-yüz ederler: içte oynaklık ve sınırlarda sabitleşme, içeride yokluk, kıyılarda ani varlık; akışkan olan rüzgârda buruşur, giysi dalgalanır, bir bağ pliler, büklümler, kordonlar yapar, ama kristalleşme, tıpkı bir deli gömleği gibi hapseder, ve kaskatı bir şekilde, bağ-

lantılar sıkılanır. Hukuk, değil-hukuk uzamlarını sarar ve örgütler. Plilerin arasında, değil-hukuku gözlüyorum.

Sürekli uzam ile felaketli sınırının, esnek olanın topolojisi ile gerilmiş olan bağın, değişimi ve değişmezliği, dolayısıyla zorunlulukları ve özgürlüğü beraberce ve yalnızca onun ölçebildiği ya da paylaştırabildiği, dağıtabildiği ya da bağışlayabildiği gerilmiş olan bağın geometrisini bir arada tutmamıza, bağlantıların ve düğümlerin teknik betimlenişi, imkân verir. Aynı anda bilimlerin, tekniklerin ve hukukun doğuşuna tanık olduğuna inanası geliyor insanın.

Ayrıca bağlantının kapsadığını da söylemekten yanayım, zira o bir çok şeyi, hayvanı ya da insanı beraberce birleştiriyor ve sıkılıyor ya da alıyor. İşte hiç şüphesiz ilişkilerimizi belirgin ve somut kılmaya yarayan ilk sanki-nesne: mükellefiyetin gerçek zincirleri, burada hafifken, orada üstümüze çöküyor.

Bir sözleşme, tıpkı koşulmuş iki öküzün arabayı çektiği gibi, sıkıştırılmış, aynı derecede boyun eğdirilmiş olarak, beraberce çekmekte olduğumuz anlamına mı gelir? Bu bağ bizi başka insanlara ve çekilen şeye bağlar. Birinin ya da ötekinin özgürlüğü içindeki en küçük devinim, hiç beklemeden, tepkisinin engel tanımaksızın birinciler üzerine etkiyeceği üçüncü kişinin mecburiyetlerinin sınırlarında etkisini gösterebilir. İşte size bir ilişkiler sistemi, takasın geçerli olduğu bir bütünlük. Bir anda ve gerçek zaman içinde, bu grubun bağlanmış her ögesi, mekanik bir şekilde ve güç ve devinim aracılığıyla ötekilerin korunma alanını kavramak durumunda kalır, çünkü durmaksızın bu konuda haberli kılınmıştır.

Şu halde bir sözleşme ille de bir dili varsaymıyor önceden: bir bağlar düzeni yetiyor. Onlar tek söz etmeden kendi kendilerini anlıyorlar. Etimolojik olarak ve işin doğası gereği, bir sözleşme anlar. Birlikte yakalandık ve, dilsizken bile, aramızda bağlanmış olarak, birbirimizi yakalıyoruz; dahası, sözleşme, mecburiyetlerimizi ve özgürlüklerimizi birbirine karıştırıyor. Her birimizin bağın kendine ait olan ucundan aldığı haber, onu en sonunda, sadece bağlanmış olan herhangi bir başkası hakkında değil, ama, sonuç olarak, bir parçası olduğu bütün sistemin durumu hakkında da haberli kılıyor. Bağlantı oradan oraya koşuyor ama fazladan her noktada korunma alanlarının tümlüğünü de dile getiriyor; yerelden yerele gidiyor, elbette, ama asıl yerelden topyekûne ve topyekûnden yerele gidiyor. Şu halde sözleşme, bizi hemen topluluğumuzun bütününe katmak suretiyle, bireyler olarak ilgilendiriyor. Münzevileri bir kolektifliğin içinde karıştırıyor.

Bu bağın üç işlevi var: parselleyicilerin işlevi alanı sınırlar ve

esnekliği ile onu çevreler; tanımlamak için ondan vazgeçilebilir mi? Bu nesneye, bilgisine ya da mülkiyetinde olan şeye bağlarmışcasına, özneyi bağlar o; sözleşme aracılığıyla, çevreleme eylemi sonunda ortaya çıkan durum hakkında ötekileri haberdar eder; kolektif davranışlarda ondan vazgeçilebilir mi? Formel, erkesel ve haberlendirici, ya da dilerseniz, kavramsal, maddesel ve yargısal uygulamalar; geometrik, fizik ve hukuka ait olanlar. Tanıma, güç ve karmaşıklık bağlantısı. Sonuç olarak üçlü saç örgüsü, beni formlara, şeylere, başkalarına bağlıyor, demek ki beni soyutlamayla, dünyayla, toplumla tanıştırıyor. Haber, güçler ve yasalar onun kanalından geçiyor. Bir bağın içinde, Hermes'in, nesnel ve kolektif, bütün yüklemlerini buluyoruz.

Esnekken, topolojiyi kavrıyor, ardından, sertleştiğinde, geometrik değişiklikleri betimliyor; geçici ve önemsiz yoklamalar yardımıyla, ufak gerilimlerle haberdar ediyor, oysa ki, devamlı gerilmiş durumdayken, güç ve güçlülük iletiyor, yüksek gerilimler gönderiyor; mecburiyet sınırlarında hapsediyor, ama bu azamiye gelmezden önce insana serbesti tanıyor. İşte, bütün olarak, uzayın bilimleri ve bunların nesnelerinin doğuşu, fazladan da gücün teknikleri; bağın hâlâ kesin bilme ile hukuku birbirine bağladığına kim şaşabilir ki?

Nihayet çizgi sözcüğü de, aynı zamanda hem maddi bağlantı anlamına geliyor, hem de yazının ilkel derecesini gösteriyor: nokta, uzun çizgi, iki işaretten oluşan alfabe. Yazılmış haliyle sözleşme, içerdiği hükümlerin altına adlarını yazan ya da bir haç işareti koyan kişileri mecbur bırakır ve bağlar. Somut bağlantıların, kenevirden iplerin ya da demirden zincirlerin, sıkılanmış düğümlerin yokluğunda, antlaşma etkin olarak kalır ve, verilmiş bir sözün ya da noter huzurunda varılmış uzlaşmanın tutarlılığıyla, tek başına işlevini sürdürür. Bizi kapsayan sözleşme tarafından yakalanmışız: onun yerel ve topyekûn şebekesi içinde, onun sistemi ve onu karşılıklı olarak imzalamış olan taraflarca tutulmuş bir halde yaşıyoruz. Çoğu zaman, iplerin bağından kurtulmak bir kalemin çizdiğinden kurtulmaktan daha kolaydır.

İmdi ilk büyük bilimsel sistem, Newton'un sistemi, çekim aracılığıyla kendi içinde bağlanmaktadır: işte aynı sözcük, aynı çizgi, aynı kavram yine çıkageldi. Büyük gök cisimleri, elbette bir yasa ile birbirlerini anlayıp birbirlerine bağlanmışlardır, ama bu, yanıltacak kertede bir sözleşmeye, birtakım bağlantılar mekanizmasını çağrıştıran iş anlamında, bir sözleşmeye benzer. Gezegenlerden birinin ya da başkasının en ufak bir devinimi, hiç beklemeksizin bü-

tün ötekileri etkilerken, bunların tepkileri de herhangi bir engelle karşılaşmaksızın birinciler üzerine etkir. Yeryüzü, bu zorlamalar bütünü aracılığıyla, şu ya da bu şekilde, öteki cisimlerin bakış açısını anlar, zira, güç aracılığıyla, yasa bütün sisteme ilişkin olaylarda yansımaktadır. O halde işte evrensel bir ortaklık sözleşmesi. Newton'un kendisi de, Lukretius'un yaklaşımını yineleyen bu yaklaşımı reddetmeyecekti: doğa yasaları, tıpkı toplumsal kuralların insanları birbirine bağladığı gibi, şeyleri bir araya toplarlar.

Yerel avadanlıklarımız, bizi yalnızca küçük yonca tarlamızla uğraşmakla sınırladığı sürece, Yeryüzünün topyekûn değişmelerinden düzenli bir şekilde haberdar olmuyorduk; birkaç komşunun yardımıyla, güç bela çektiğimiz bir karasaban için bir koşum takımı yetiyordu bize. Tek ilginç haber tarlamızla ilgili olandı. O çağlarda, bizim için, tarlaların ve kasabanın dışında çölden ve ne idiği belirsiz kabilelerden başkaca bir şey bulunmuyordu. Toplum sözleşmemiz, pek az sayıdaki ortağın saptamış olduğu birkaç nesneyi kapsıyordu. Her zaman için ekmekten çok ağız, dolayısıyla şeylerden çok sözcük, tüketilecek nesnelerden çok politika ve toplumbilim vardı, sözcüğün kuşatıcı anlamıyla doğa yoktu: modern denilen toplum sözleşmesi doğayı tanımaz; ona göre, kolektif kendi tarihi içinde yaşar, tarihse hiçbir yerde.

Orada gözlerimi açmış ve bir kültürü özümsemiş olduğum için, salt yerellikle bağlanmış olduğumuz, daracık sınırlarımızın ötesinde hiçbir sorumluluk taşımadığımız bu eski, dünyasız dünyayı anımsıyorum. Başıboş yıkım ve vahşetlerinin bizlerden bir dünya vatandaşları kuşağı çıkardığı yabancı savaşlar, dünya savaşları bu yüzdendir.

Yeni aletlerimizin topyekûn gücü, bugün bize partner olarak Yeryüzünü vermektedir; biz devinimlerimiz ve gerilimlerimizle hiç durmadan onu haberdar ederken, o da buna karşılık bizi-, gerilimler ve devinimlerle kendi topyekûn değişmesi konusunda haberli kılıyor. Bu sözleşmenin, bir güç dengesi gibi işlemesi için, artık, bir daha asla dile ihtiyacımız yok. Tekniklerimiz, yerelden topyekûne uzanan bir bağlar ve çizgiler sistemi, gücün ve enformasyonun takas edildiği bir sistem kuruyor ve Yeryüzü de, evrenselden yerele doğru yanıtlıyor bizi. Bu bağları, yalnızca, çok sesli bir şekilde, bilimlerden, teknolojiden ve hukuktan söz edebilmek için betimliyorum ben.

Geçmişte, tanrı Hermes, kişisel iletilerin semâvi taşıyıcısı olarak garipliklerden garipliklere koştururken, şekilsiz ortamları aşardı; o zaman muştu –*Angelus*– olay olurdu. Bundan böyle, insanlığı

topluca dünyanın küresine ve dünya küresini de topluca insanlığa bağlayarak her türden bağlantıların tümlüğünü adlandırıyor. İletişim işlevleri birbirinin içine geçiyor ve bunu yaparken de bir tür durağan-ötesi'ne (métastabilité) doğru koşuyorlar. Yerel olayların giderek hızlanan ortadan silinişi, en büyük ve çağdaş topyekûn olayı oluşturuyor.

Asla örmesini beceremediğimiz en güçlü çizgilerle beraberce bağlanmış olarak, Yeryüzünü anlıyoruz ve o da bizi anlıyor; yalnızca felsefenin spekülasyonları uğruna da değil, kaldı ki, bu da asla fazla bir sonuç vermiyordu, ama bu sözleşmede ikamet edenler için ölümcül hale gelebilecek muazzam gerilimlerin işleyişi içinde.

Dünya ile, çok yakın bir zamandan beri sözleşmeli olarak yaşıyoruz. Sanki onun güneşi ya da uydusu haline gelmişiz gibi, sanki o bizim uydumuz ya da güneşimiz haline gelmiş gibi. Birbirimizi çekiyoruz, birbirimizi tutuyoruz. Zorla mı, göbek bağıyla mı, cinsel bir bağlantıyla mı? Bütün bunlarla ve daha da fazlasıyla. Bizi hep birlikte bağlayan bağlar, sonuçta, bir üçüncü dünya oluşturuyor: besleyici, maddi, bilimsel ve teknik, haberlendirici, estetik, dinsel bir dünya. Yeryüzü ile eşgüçlü bir halde, her ikimiz de bütün bir ilişkiler gezegeniyle bağlanmış olarak, onun ikiz-gezegeni haline gelirken o da aynı şekilde bizim ikiz-gezegenimiz haline geldi. Yücelmişliğimiz ve sorumluluklarımız uğruna, sözcüğün kopernikus'gil anlamıyla yeni bir çevrim/devrim. Doğayla sözleşme, iyi ve kötü gün için yapılmış bir evlilik sözleşmesine benziyor.

Çözümlemeden, çözen eylemlerin ve düşüncelerin bütününü anlamak gerekir. Geçtiği ya da bağladığı her yerde, her bağlantı güç ya da enformasyon, birtakım yankılar iletir. Modern bilim, dakikliği ve kesinliği yerleştirmek uğruna bu bağları kesip ayırdı, ve bu paylaştırmalarla da, evrensel yankılanışı yadsıdı; ülküsüyle sözleşmenin işlevini tersine çevirdi. İmdi, çağdaş bilimler ve gereklilikler tarafından ortaya konmuş olan topyekûn sorunlar bu kesip ayırma ülküsünü yeniden tersine çeviriyorlar, öyle ki çözümlemenin çözdüğü bağlantılar yeniden bağlanıyor. Yeni baştan sözleşmeye dönüyoruz.

Daha bu sabaha kadar doğa elimizin altından kaçmaktaydı: ya biz onu küçük yonca tarlasının içindeki kısa deneyimimizle sınırlıyorduk; ya ondan, kimi zaman insana uyarlanmış soyut bir kavram çıkarıyorduk; ve onu bilimlerde incelediğimizdeyse, daha da küçük alanlar halinde kesip ayırıyorduk; bilmemizin içine düştüğü bunalımlardan biri de, bu kesip ayırmalar olmaksızın işleyememe-

sinden ve bunların birbiri içine geçmesiyle ortaya çıkmış olan sorunları çözmek zorunda kalmasından kaynaklanıyor. Bugünse, doğa işte artık yepyeni ve taze, doğduğu andaki gibi: bütün ve topyekûn insanlığın gözleri önünde, topyekûn, bütün ve süslenmiş; yakında, ayrılmış olan disiplinler bir araya gelmeye razı olduklarında, kuramsal; müdahale olanaklarımız onun üzerinde etkidiğine, karşılık olarak o da bizim üzerimizde etkidiğine göre, bir çırpıda somut ve teknik; herşeyin, tıpatıp birbirine uymuş bir halde yeltendiği ve razı olduğu bir dolu bağlantılar şebekesi, bir ilişkiler örgüsü aracılığıyla, bundan böyle dayanışma içindeki toplum ve insan dokusuna bağlanan girişik bezemeler.

Çeşitli kafesler halinde bir araya gelmiş ve her yerde birbirine bağlı olan bu bağlar, ilmekler ve düğümler toplamı, doğayı basit, açık ve seçik, spekülatif ve teknik biçimde tanımlar, ve öylesine tanımlar ki, geçmiş bunu belki bazen düşlemiş ama besbelli ne tasarlayabilmiş, ne de uygulayabilmiştir. Bu toplam bir sözleşmeler bütünüdür.

Tuhaf bir şekilde, doğa, ancak bu yüzyılda doğmakta ve de gerçekten, gözlerimizin önünde, gerçekten dayanışma içinde olan, demek istediğim resmi söylevlerde söylendiğinden daha başka türlü dayanışma içinde olan, insanlıkla aynı zamanda. Topyekûnlüğün cini, koca Pan, en sonunda babasının, bağlantıların tanrısı olan Hermes'in arkasında şekilleniyor. Önce gölgesiyle.

Bu kalkış ilk mi yoksa sonuncusu mu?

Özgür ve çıplak, faal ve her noktaya yayılmış, dikkatli, asla doymamış bir halde dolaşıp durduğu yere gidip arayın onu, değişmez kılı kırk yarıcılığının düzenleyip tanımladığı öteki dünyayı keşfedeceksiniz. Bu dünyada yaşarken, bin türden uyuşuk tavır içinde olma hakkını kendinizde bulursunuz: uyumak, düş görmek, durmadan konuşmak, dikkatinizi dağıtmak gibi; her türden tehlike yolumuzun üstünden öylesine doğallıkla çekiliverir ki, insan düşünmez bile; evler ve bahçeler, çitler, sürülmüş tarlalar, mağazalar, okullar: her şey uyumakta ya da horuldamakta; doğa bunlara pek ender olarak vurur, ötelerden bir yerden gelmişcesine: herkes de buna şaşar. O, yukarda, her ayrıntıda ve her yerde, yoğun bir mevcudiyet gibi hüküm sürmektedir.

Limandan çıktıkta: en küçük hatanın bedeli sulara gömülmektir; sığınaktan ayrıldıkta: en hafif kusurunuzda aşağıya uçarsınız;

rampadan kalkışta: ilk dikkatsizlikte füze infilak edecektir, müretebatının yedisini birden öldürerek; önemsiz bir sapmanın karşılığında, işte size kaza. Küçümen nedenler, kocaman sonuçlar. Yatak odasındaysa, yatak ve yastık, koltuk ve halı, herşey esnek ve yumuşakça mazeret söyler. Sonuçları hiç olan bin türlü neden.

Duvarlar, kentler ve limanlar, ölümün kenara çekildiği korunaklardır bunlar.

Ötede, uzay koşturmaktadır, dolanıp durmaktadır. Hiç doymamış bir halde, alçak ve karanlık mağaralarda yuvalanır ve her köşede, kollayıp aldatır. Kalktığınız andan itibaren, artık yapacağınız her şey, size karşı kullanılabilecektir. Sorgu yargıcının sözleri çınlamakta. Yüce kat: yüce mahkeme. İşte davanın, yani neden'in uzamı, hiçbir mazeret ve de bağışlama kabul etmeksizin açılıyor. Her türlü tavır, her sözcük ve hattâ niyet bile, en küçük ayrıntısına kadar dikkate alınacak. Yargının bildirdiği gibi, burada işlenmiş olan eylemin sonucu, hemen anında sonuç doğurucudur; gerçek onun eteklerine yapışır: herşey, belirlenir belirlenmez müeyyidelendirilir. Düşmeye hakkınız yoktur artık. Bir başka tarzda yaşamaya başlıyorsunuz. Ne yatak, ne duvar, ne de çit sizi ölümden esirgemektedir.

Kullandığımız dünyayı nasıl tanımlamalı? Bunun önemi yok: işte onun bütün kuralları, ya da daha iyisi yasalarındaki buyruklar, bağların kıvrılıp bükülüşleri. Önemsiz bin türlü şey, orada ne mecbur edilmiştir ne de müeyyidelendirilmiştir. Ortak yaşamın her bir ayrıntısı için bedel ödemek zorunda değilsiniz. Yasa dışı bir sürü boşluk, eylemenize, söylemenize ya da geçmenize izin verir. Uygulamada, değil-hukuk hukuka baskın çıkar. Bedenlerimizdeki rehavet, başıboşluğun bu gözükaralığı yüzündendir. Yaşamın ta kendisini ortaya çıkaran bu özgürlük derecelerinden, bu serbestilerden kim yakınacaktı ki? Sözleşmelerin bağları burada salıverilir, oradaysa gerilirler.

Başkaca hiçbir dünya bağışlamaz: ölüm her türlü hatayı kollar ve müeyyidelendirir. Mahareti zorla belleten sürekli bir denetimin gerekliliği bu yüzdendir. Buzulun dimdik yüzeyinden rehber hata yapmadan çıkıyor: bunun anlamı, bu yüzden ölmediğidir; her bir şeyin önem taşıdığı bir nedensellik uzamı içinde ilerlediğidir; ve orada, maharete imkân veren şey olarak tanımlamak gereken erdemi gösterdiğidir (*). Birbirine bağlı dağcılar zincirindeki ilk kişidir

(*) Fransızcada erdem anlamına gelen vertu sözcüğü ile, bizim burada maharet diye türkçeleştirdiğimiz virtuosité sözcüğü, latincede, "insanın hükmettiği iyilik" anlamına gelen virtus sözcüğünden türemedir. –Ç.N.

o, demek ki bağlanmamıştır: sadece bağlantı ya da sözleşme, mecburiyetle birlikte güvenlik sağlar; kendini yalnız ve bizatihi o şeyle, dünyanın yüzeyiyle olan bağı dışında bağlantısız durumda bulan herkes için, güvence, uzmanlıktan başkaca bir şeyden kaynaklanmaz.

Keman ya da piyanoya aşkın olan belirticiyi, üstat açık seçik icra ederken, sıradan bir kişi ona takılıp kalacaktır. Yanlış notaları seslendirdiği için, şüphesiz kimse canından olmaz; bununla birlikte her virtüözün olanca kariyeri, her an, işte bu geçişlerde kararlaştırılır. Virtüöz bir müzik aletini çalmamakta, ama bütün bir varoluşunu o müzik aletinde çalmaktadır. Gerilmiş telin üzerindeki bir pürüz, parçanın o bölümünde hatalı seslere neden olur; öte yanda, örneğin bilimde, ufacık bir açı hatası yüzünden ölçü kaybolur ve hakikat uçup gider; küçücük bir sesli harf yer değiştirir ve birden, bütün bir sayfa, şaşırtıcı bir şekilde çirkinleşir. Kanıtlamanın, denizin, soylu sanatın ve buzun yanlış adıma tahammülü yoktur. Güzellik, hiçbir şekilde hataya pirim verme lüksüne sahip değildir. Daha ilk günahta, cehennem kocaman ağzını açıverir.

Müeyyide ve müeyyidelendirme, ölüm tarafından üretilmiş olan kutsalın üstünde aynı biçimde oluşmuş bir halde, aynı kökenden gelirler: öteki dünyalar herhangi bir ayrım gözetmeksizin müeyyidelendirilmiş uzamlar, hukuk ve nedensellik alanları, kutsal alanlar olarak belirirler; işte, evrensel dünyaya gömülmüş yalnızların, ermişlerin, ya da keşişlerin evi.

Yüksek matematik, güzel sanatlar, yüksek virtüözlük, yüksek uzmanlık, yüksek gizemlilik, her noktada, yüksek dağa ya da açık denize, bağların gergin olarak kaldığı dünyalara yanıt verirler.

Soyut ya da somut, en somutları, deniz ve dağ kimilerine soyut, ve en soyut olanları, cebir ya da solfej de daha başkalarına somut görünürken, bu dünyalar bu dünyayı çevrelerler, tıpkı bir zamanlar, virtüözlerin modeli olan Kristof Kolomb'dan önce, bilinmeyen kıtaların, salt onların meskûn olduğu sanılan yerleri sınırlaması gibi. Uzamımızı yabancılıklar çevreler. Kalkış bizi oralara götürür.

Dinginliğimiz, herkesin tehlikeli dediği ve bizden yalnızca mevcudiyet bekleyen, ölümün etkin dikkatine her bir noktada ve gerçek zamanda yanıt vermek gerektiği için mevcudiyet bekleyen, ona anında karşılık vermek üzere, ölüm kadar dikkatli ve mevcut olan bu komşu ve uzak dünyalarda, bu üçüncü-dünyalarda ölüm avına çıkmıştır. Ölüm eğer doğrudan saldırmıyorsa –saldırganlık huyu olmasa gerek–, bir kara delik kadar edilgin görünüyorsa da,

aldırmazlık içinde olan her şeyi kendine çeker ve muhakkak cezalandırır: bu insanı pek esnek, pek zeki kılar, onu uyandırır. Özensizliğe karşı özen.

Buradaki dünyada, herşey uyuyor. Öteki dünyalarda, bütün münzeviler sabahlamaktalar. Daha diriltici hava nerede soluklanabilir? Uyuklayanlar ortak dünyada bir araya geliyorlar. Uyanık olanlar ötelerde yayılıyorlar.

Böylece, düşündüğüm zaman, sahiden de, yalnızca dikkatlerin yaşadığı ve yürürlükte olduğu, yalnızca dikkatlerin varolduğu bu öteki dünyalardan birinde ve biriyle düşünebiliyorum. Hakikat, düşünce, duyu, hattâ uyanma ölüme üstün geliyorlar, çünkü ölümden başka hiçbir şey bir uzamı daha bütünlüklü bir şekilde istila edip, adım adım, maharete mecbur etmez. İçgüdüsel bir kışkırtıcı olarak, eğitmen olarak, yalnızca ölüm, tıpkı açlık gibi, bilmemiz gereken şeyi bize öğretir. Geriye kalanlar bilme adını bile haketmiş değillerdir. Yetiştirmek (Fr. éduquer, lat. educatio) fiili de ötelere, dışarıya, bu dünyanın dışına doğru götürmek anlamına gelir aslında: yani, kalkmak, hareket etmek anlamına gelir.

Burada, pinekliyorum, bu dünyada dinleniyorum. Burada yatıyor...

O zaman bütün anlatılarım ve bütün evren geri dönüyor: güvence uyuyor, gündelik yaşam, yineleyici ve dar görüşlü sıradan aptallığın, uyuşturulmuş, bağlanmış bir halde uyukladığı yaşam kendini ölüme veriyor; oysa ki başka dünyalar, canlılar ve dirilerle kalabalıklaşıyorlar. Gergin. Sonuçta, dünya da bu yüzden uyuklayanlardan daha fazla ölmekte değil. Ölüm, yaşamı ıskalamaktan ötürü ölen hayatı canlandırır. Doğmak için –doğaya doğru– gitmek gerek.

Ölüm her yerde, her kayanın arkasında, tekneye kıçtan yüklenmeye hazır dalganın yaptığı kıvrımın altında döllenmiş olarak, durmamacasına en mükemmel eyleme doğru itiyor: tastamam bir terbiye; amansız okulunu asla bitirmemiş olan yiğit varoluş, kendini işe veriyor. İşte her türlü üretimin sırrı, işte kültürün yalnızca üçüncü-dünyalarda sığınak bulmasının nedeni. İyi yaşam yalnızca ölümle ilgilenir, ve ölüm de, karşılığında, bu yaşamı yontup işler.

Bu dünyayı tahrik eden öteki dünyaları, ona doğru, kökenimize doğru aştıkta, yeniden kalkışa geçeceğiz. Yeniden doğmak için.

Palo Alto, 17 Ekim 1989 saat 17. 04'den sonra

On iki ilâ on beş geceden beri, buradaki herkes, yatma vakti geldikte, odasının gizliliği içinde, yatağının yanıbaşına, bir kazak ve bir lamba, bir çift ayakkabı koyuyor; güçlü bir deprem durumunda gerekecek felâket araçları. Bilim adamları ve uzmanlar hazırlıklı olunmasını salık vermekteler.

Ve böylece, her akşam toparlanıyor ve yerde duran dökün-tülerin, davranmak gerektiğinde, insanın bir saniyede alıp gidebileceği zorunlu ihtiyaçların küçük, sefil yığınına bakıyor ve kafamın içinde bu sahneyi canlandırıyorum: bir çabuk kalkmak, sükûnetini korumak, ayakkabılarını giymek, çabucak lambayı yakmak...

... iyi de neden, nereye gitmek için, ve asıl ne zaman, saat kaçta, hangi şiddetteki bir sallantıda? Doğru; Toprak burada, iki haftadan fazla bir zamandan beri durmadan sallanıyor, ama, benim bildiğim, herşey oldum bitti, her yeri tehdit etmekte. Bir felâket nevalesine mi güvenmek gerekiyor hep?

Çözülmenin, yokluğun, hakiki kalkışın zamanını, ve de yıkılmış, ateşler içinde, bütün bedenimle titrer bir halde, bu Yerküreden hiçliğe doğru çırılçıplak gitmek için yanıma hiçbir şey almamamı hangi sağlam ve basit bilim bildirecek bana ya da hangi muhteşem aşk tanrısı?

Marie'nin annesi Anne

Köylü kadınlara özgü güçlü kasları ve çenesiyle, sert ve cömert, katı, despot, hizmete hazır, fukara ve asla evlenmemiş olan büyük kız, egemenliği yarım yüzyıl sürmüş olan anası geri çekildiğinden beri hiçbir esneklik ve zafiyet göstermeden yönettiği baba evini de, kentini de asla terketmemişti. Ne bir gönül bağı, ne kusuru, ne de büyük yeteneği bilinirdi, duygusu olduğundan da haberli değildi kimse. Altmış yaşını geçene kadar, gözlerinin buğulandığını kimseler görmeksizin, bağlanmış ve sarsılmaz bir şekilde akıp gitti hayatı. Kimi dinsel ve ahlâksal eğitimler, iyi ve kötü günde, kişiliği ortadan kaldırırlar.

O yıl, Noel kutlamaları yaklaştığında, kafası çoktandır cennetin sevinçleri ve safiyetleriyle buluşmuş olan anası, ölmeye yatmak üzere hasta düştü. Asla dinlenmeyen ve ve ilk dinlenişleri nihai uyku ile rastlaşan o güçlü yapıdaki kişilerden olduğu için, sönüp gitmesi tükenmek bilmez bir zaman aldı. Yaşamın yukarılara yük-

selivermekle gecikmiş ve uzanmış cesedi oracıkta bırakmak arasında tereddüt ettiği, sıradan ve törensel anlarda, rastlantı da sekiz tane çocuğu arasından beş kızının, başucunda sofuca toplanmasını istemişti.

Ani bir ruhsal sarsıntıya mı uğramıştı ki? Büyük kız, bu darbeyle baştan aşağı yıkılmış bir halde ayağa kalktı, anasını kucağına aldı ve sakınarak, düzenli adımlarla, ezgisi, diz çökmüş dua eden kız kardeşleri tarafından okunan ilâhiyi de, can çekişen ihtiyarın hırıltısını da örten bir çocukluk nakaratını söyleyerek, odanın içinde yürümeye koyuldu.

Anasının acınası bedenini göğsünde ve kollarının arasında bu şekilde sallarken, olaya tanık olanlar, ruhunu teslim etmek üzere olan ağzın hemen yanıbaşındaki yüzünün değiştiğini gördüler: yumuşacıktı, çok ızdırap çekiyordu, iyiliklerle ışıldıyordu, dingindi, yüceydi bu yüz... büyük kız doğuruyordu, doğum ya da yeniden hayata dönüş aracılığıyla, annesini başka bir yaşama geçiriyordu, ve tıpkı kurtulma işlemi içinde ıkınıp zorlanan, ama küçük çocuğunun bedenini esirgemek için şiddeti ve zorlamayı da azaltmaya çalışan gebe kadın gibi, bu en üstün çaba içinde, sabırla ona eşlik ediyordu.

O zaman, hırıltı, ninni ve, her biri birer ana olan, tekdüze sesleri gizemli bir şekilde birbirine karışmış bu iki gizemli geçişi izleyen öteki dört kızın ilâhisi birbirine karışırken, kafası ötelerdeki ana, kısır kızının kucağında, doğaüstü analığın yardımıyla öldü.

Bütün bunlar, konuşulmaksızın, çamaşırların, dağınık havluların ve sarkık bezlerin, ıslanmış, açılmış mendillerin, kirlenmiş örtülerin arasında, yaşamla ölümün hizasında, biyolojik olarak, vahşicesine, arkaikçesine beden tarafından yönlendirilerek, hiç şüphesiz düşlenemeyen ataların nedenini bilmeksizin ya da sadece iki ayağa, iki yumruğa, bir cinsel organa ve bir kafaya sahip olarak, insansılar soyuna kadınlığın başat kanalından akıvermiş oldukları için hep yapmak zorunda kaldıkları şeyi yeni baştan yaparak cereyan etti.

Ana, bakire kızının karnından girer ya da çıkar: Anne-Marie'nin.

Çin'in derinliklerindeki bir ormanda, altı ila sekiz oduncu korkunç bir kütüğü, yoğun tahtası su verilmiş çelik gibi olan o ağaçlardan birini, çapı boylarını epey aşan, kabuğu ve dalları kesilmiş olarak yatan bir gövdeyi kaldırmaya davranıyorlar. Bu devasa küt-

leyi asla götüremezler. Ona yavaşça, sanki evcilleştirmek istermiş gibi yaklaşıyor, tanıdıkları izlenimini veren kimi yerlerine dokunuyor, sessizce, çok yavaşça inceliyorlar onu, sonra basit halatlar yardımıyla bağlıyor ve omuzlarına, pırtılardan yapılmış, üzerlerine bol gelen peştemallarından da daha geniş, katlanmış eski torbalar yerleştiriyorlar.

Şimdi anımsıyorum, neredeyse çıplaklar ve saçları kırlaşmış, sivri sakalları beyazlaşmış. Tahtaya özenle yaklaşan törensel jestler ve birbirine sonsuzcasına komşu, uyumlu tavırlar. İşte öne doğru eğilmişler, bağlantılar gerilir gibi oluyor, kütük yerinden kımıldamıyor.

O zaman, nereden geldiği bilinmez, belki uluağaçlardan, koruluktan, çevredeki yapraklardan çıkagelmiş bir örtü gibi, ağır ve dokunaklı bir ezgi, hemen hemen duyulan, boğuk, alçak, yumuşak, yayılmış ve hâlâ bağırlarda gömülü olarak, bütün bu sahneyi kaplayıveriyor: bir gürültünün, duyulur olandan çok orada bulunan bedenlerin yakınlığına katılması mümkün olabilir mi? Bir sesin yine, kütlenin içine dalmış olarak kalması mümkün olabilir mi? Secdeye varmış sırtlar şarkı söylüyorlardı, dua ediyorlardı, hırıltılarla soluyorlardı, bir çocukluk ninnisinin içinde büzülekomuş gibiydiler, onlara birtakım Gregoryen gizemleriyle yanıt veren kalasa sesleniyorlardı. Ağaç gövdesi uyluklarında kök salıyor ya da kalçalarından çıkıyordu.

Size gördüğüm ve duyduğum şeyi söylüyorum: madde ayaklandı. Evet, yedi tıknaz oduncu tarafından tıpkı piyanonun derin seslerini veren tellerin yaptığı gibi titrek sarmaşıkların salıncağında taşındı. Hayır, değil. Madde havalandı. Müziğin meltemiyle havalanmış olarak, kalas yelken açtı, kalkışa geçti.

Burada çok eski bir tanıklığı anlattım: öyle sanıyorum ki atavik dillerimizde, kalas ya da maddeyi ifade eden terimler aynı zamanda tahta ve anne anlamlarına geliyordu (*).

Ne ki kelâm hep çıkagelir: bakire kızı tarafından doğurulmuş, ilâhilerin tuhaf ezgisiyle sürüklenmiş yaşlı ananın son nefesini verdiği an, gözkulak olunması unutulmuş olan kapı şiddetle açıldı, ve

(*) Burada "kalas" şeklinde türkçeleştirdiğimiz sözcük "madrier" sözcüğüdür ve latince "materia" sözcüğünden gelmektedir; tıpkı "madde" anlamına gelen "matière" sözcüğünün latince kökenin de "materia" olduğu gibi. Fransızcadaki "mère=anne" sözcüğünün latince kökeninde de "mater" sözcüğünü buluyoruz. Bu latince sözcük hem "işlenecek odun" anlamını, hem de anne anlamını veriyor. –Ç.N.

taşkın bir fırtınayla sürüklenmişcesine, torunların en büyüğü olan yedi yaşındaki, kızıl saçlı, sert, canlı küçük kız, heyecan içinde, elinde karalamalarla dolu bir kâğıt paçasıyla içeri girdi: "Alın," diye bağırdı, "büyükanne yapamayacağı için onun yerine yazdığım mektup. Bunu tabutunun içine koymak gerek ki, Yüce Tanrı, büyük anne geldiğinde okusun."

Sözcükler ve et, programla donatılmış olan cesedi kalkışa hazırladı.

Ölüler alemindeki devam

Psikopomp: işte Antik çağın Hermes'i ululadığı adlardan biri; bu başlıkla, onun, yeraltı dünyasına inerken ölü canlara eşlik ettiğini söylemek istiyordu. Habercilerin, bağlantıların ve bağların rehberi, bir füze gibi bağlarından çözülmüş olarak saydam havada uçan melek, can çekişmelerimize sessizce gözkulak olurdu, sonra bizi öteki dünyaya doğru götürürdü. Adı, eylemleri, söylencesi bütün bu anlatıları özetler.

Fazladan, yenilikçi olarak saygı gösterilirdi ona: birtakım nesneleri o icat etmişti, liri ve, oğlunun adıyla anılan, Pan flütü, ama aynı zamanda da harfleri ve yazının işaretlerini; ve belki de ayrıca yol işaretlerini, eski Yunan'da onun adını taşıyan, ama aynı zamanda, yolları simgeleyen iletişim organları olarak bir surat ve bir cinsel organ da taşıyan yüksek taşları.

İlişkilerin, nesnelerin yapıcısı, ölümden sonraki yol gösterici, üretken iletilerin ve geçitlerin tanrısı olarak, sessiz ve yarısaydam mevcudiyeti şafağın ve gecenin iki alacakaranlığında farkediliyordu. Sonuç olarak, Hermes kalkışların başmeleği sayılabilirdi.

Sevgililerin elması, ilk ebeveynlerimiz arasında gidip gelen tanık, çoğu zaman hasımlığın kesip attığı sağlam ya da kırılgan bağlar örer; bağlı donanımlar gemiyi inşa ederler ve meyve-mekik, örümcek ağı şeklindeki rabıtaları çizer; iletişim teknikleri onları çoğaltan ve uz-iletişim uyduları halinde yücelten Ariane'ı imal ederler. Genelde, ilişki, bazen hukuken nesneyi inşa eder; nesne, her zaman kendiliğinden, ilişkilere olanak verir; ilişkiler de, bu kez, başka nesneler üretirler: biz bu çevrimsel, kesintisiz, kırılmış ya da burgaçlı eğride eyleşiyoruz.

İletilerin ve yorumcuların tanrısının becerikli bir zanaatkâr olmasından daha apaçık ne olabilir ki? İlk bağları mı imal etmiş? Tek bir sesin yayımıyla, dilimiz diyor ki: çevirici (traducteur), yönlen-

dirici (conducteur) çabucak üretici (producteur) haline gelirler. Bu uyakların ya da köklerin arkasında gizlenen rehber bana bir bağlantı, imal edilmiş nesne, güvenilir bir ilişki, sonra sözleşme uzatıyor.

Kalkış bizi ötelere ya da bir başkasına doğru ve bir başka dünyanın içine fırlatır, öyle ki bu ilişki bir aleti, bir nesneyi görünür kılar: sözcüğün gerçek anlamıyla, önümüze fırlatılmış bir şey. Bu şekilde, önde, yatması için, bu nesnenin bizim bedenlerimizden çıkması gerek! Tersi durumda, yükselen ve atılan bu fışkırma nereden gelecekti ki? Organizma bütünüyle buna yüklenir bazen. Fırlatma özneden kalkar, bir kez daha iyi bir adlandırma. İçgüdülerinin durağan zırhı içine kendilerini hapseden hayvanların tersine, gövdesi zararlı çıkan bu hayvana insan adını verelim.

İmdi bu simgelerin, bu kişilerin ve eylemlerinin ardında, rehberin bizleri koruduğu, adımlarımızı talim ettiren, bizi yönlendiren ve, böylece bizi üretmeye zorlayan şey gizleniyor: ölüm. Ona doğru kalkışlarımız, bizi, şeylerden ayarlanmış aletler, *artefact*'lardan ayarlanmış sözcükler, sözcüklerden ayarlanmış müzik ve müzikten de ayarlanmış matematik imleri imal etmeye zorluyor... Ona doğru hareket bütün öteki hareketleri toparlıyor, bütün öteki hareketler hakkında haberli kılıyor.

Örnek: binlerce ve binlerce yıllık cehennemî çabalardan sonra, Sisiphos ölüm taşını topraktan dışarı sürüp çıkarmayı başarır: Hestia'nın, cenaze tanrıçasının ölmüş bedeni, yolumuzun üzerinde taş yığını, bir yontu ya da kaya öbeği, mezar halinde belirir; mezar bir süre devasa bir piramit, bir heykel ya da dev bir anıt, bir kule halini alır; daha sonra, açılmış, delinmiş, özenle işlenmiş, sanki soyulmuş, müthiş bir şekilde canlandırılmış, bir tür Eyfel kulesi gibi, urağanın ve dumanların içinde kalkar, işte yıldızların ortasındaki füze. Böylece, bakire ve ana Hestia'nın can çekişmesi, insansılaşmanın sonu gelmez ve sabırlı turunu göz kamaştıran bir tarzda kısaltarak, Ariane'ın fırlatılışına yetişir. En karmaşık nesnelerimiz ölümün hep aynı şekilde eşlik ettiği bir dizi peşpeşe kalkışın sonucudurlar. Bu uzun ve dosdoğru öykü tanrı Hermes'in her zamanki jestinin en arkaik bölümünü işlemektedir, en kolayları olan ondan sonraki bölümler, başarılarımıza erişmek üzere, müziği terennüm ederler, dilden söz ederler ve bilimleri çözerler.

Kara! Kara!

İmdi, bazı bazı bağlantıları koparan hasımlık, şimdi artık yalnızca bedenimize, şeylerin başlangıcından beri ölüme vaadedilmiş olan, ve işte bu çıkış ya da bu ilişkilerle, elma, bağ ya da başyapıt, sıradan ya da dokunaklı bir şekilde kağıda dökülmüş yazı ile kendini savunan bedenimize değil, ama, evrensel olarak bizi bağlayan ve hepimizi biraraya getiren şeye, toprağımıza ve türümüze, bağlarımızın bağıtlarımızın eksiksiz toplamına saldırıyor. Nagazaki'den beri, kendi erklerimiz içinde kendi yokoluşumuzu taşıyoruz ve bu yokoluşu haber veren eğriler dimdik yükseliyor. Bu dünyanın egemenleri hiç sıkılmadan gürlediklerinden beri sağırlaştıysam da, düşen devasa kayalar tarafından sıkıştırılmış hava tabakalarının uyarıcı hışırtısını duyan tek kişi ben değilim. Evrensel kolektif ufkumuzda, bireysel ve yerel, antik, ilkel ölümün yerini modern, özgül ve topyekûn bir ölüm alıyor.

Bilgince uykumuzdan uyandıracak mı bizi, ve de acaba hangi mükemmellik ya da hangi maharete yönelik hangi başka kalkış için? Bir zamanlar bilimlerin mucitlerine arkaik kız kardeşinden kalmış olduğu kadar anlak verecek mi bize? Ölüm daha doğurganlıştıkta, çabalarımız daha yeterli oldukta, dünyasal hedeflerimiz de en uzak erimlere ulaşır.

Şu halde, en uca gidildikte, evrensel ölüme uyan nesne olarak evrendir. Önümüze fırlatılmış bir halde, işte Toprak. O mu bizden çıkıyor, biz mi ondan çıkıyoruz?

Modernlik, gelişen ve gerçekliği ortadan kaldıran devinimi içinde, bir zamanlar sözünü ettiğimiz doğadan, gömülmüş bir halde içinde yaşadığımız arkaik dünyadan, kalkışa geçiyor. Soyut, deneyimsizleşmiş bir hale gelen gelişmiş insanlık, imlere doğru havalanıyor, imgelere ve kodlara musallat oluyor ve, onların arasında uçarken, dünyanın yaşamıyla da şeyleriyle de hiçbir bağı kalmıyor kentlerde. Yumuşak olanın içine gömülmüş olarak, katıyı yitirdi. Gezgin ve sözel, haberlenmiş. Artık orada değiliz. Her türlü yerin dışında, dolaşıp duruyoruz.

Kendi Toprağımızın epey uzağına doğru kalkışa geçmiş olarak, bu toprağı en sonunda bütünlüğü içinde ele alabiliriz. İki büklüm köylü, tarlasının verdiğiyle yaşıyor ve ondan başka birşey görmüyordu; ve yabanıl insan da yalnızca kendi düzlüğünü ya da ormanın sıklığı içindeki patikaları; dağlı, yayladaki otlatmalar sırasında keşfedilmiş kendi vadisini; burjuva, kendi penceresinden gözlediği kent meydanını; uçak pilotu Atlantik'in bir parçasını... İş-

te anaforların çevrimlediği müphem bir top: uyduların fotoğrafladığınca Dünya-Gezegeni. Bütünüyle.

Onu böylece, topyekûnlüğü içinde farkedebilmek üzere hangi uzaklığa kadar uçuyoruz? Hepimiz, baştan aşağı topraksızlaştırılmış astronotlar haline geldik: eskiden bir yabancının yabancıya karşı yabancı olabildiği gibi değil, ama birlikte, bütün insanların Toprağına göre yabancı hale geldik.

Her birey, bir zamanlar, hem çiftçi hem de asker olarak kendi toprak parçasını savunuyordu, çünkü o toprakla yaşıyor, ataları o toprağın altında yatıyordu: saban ve tüfek, toprağa ait nesne-bağlar olarak, mezarla aynı yerel anlama sahipti. Felsefe, üstelik ortadan kayboldukları anda, toprağın bütünleştiği ve ekilen parçadan evrene atladığı anda, adının kendiliğinden bir büyük harfle süslendiği anda, orada-olan'ı, burada-yatan'ı yaratır. Bu küçük yerel limandan ve onun sıradan nesnelerinden, kalkışa geçmiş durumdayız. En son yolculuğumuz bizi topraktan Dünyaya ulaştırdı.

Bütün bir insanlık astronotların boşlukta gezindikleri gibi uçuyor: barınaklarının dışında, ama el altındaki bütün kanallarla, becerilerimizin, paranın, emeğin ve her birimizin yeteneklerinin toplamıyla ona bağlanmış olarak; öyle ki bunlar alabildiğine gelişmiş şimdiki insanlık durumumuzu temsil ediyorlar.

Yukarıdan, bu yeni yüce makamdan bakıldıkta, Toprak, ayrımsızcasına birbirine karışmış olarak, bütün atalarımızı içinde barındırıyor: evrensel tarihten evrensel mezar. Bütün bu bulutlu afratafra, hangi cenaze hazırlığını haber veriyor uzaktan? Ve değil mi ki, burada durmuşken, her türlü şıkta soyut olan sınırları hiç kimse farketmiyor; ilk kez Adem ve Havva'dan, ilk ortak ebeveynlerimizden, dolayısıyla da kardeşlikten söz etmek mümkündür.

Dünyadaki cennetten kovuluşumuz bizi buraya getirdi; işte şimdi de, kişisel ölümle kurtarılmış acılı kuşakların insansılaşmasının ve tarihinin, çalışmamızın, geçici olarak nihai sonucu. Nesne-evren'e, demek ki, bütün anlamları içinde, evrensel ölüm tekabül ediyor: şüphesiz bu ölüm bizi tehdit ediyor, ama aynı zamanda da orada gizleniyor; öteki dünya adını verdiğim şey bütün gezegeni kaplıyor.

İlk kez, felsefe aşkın insandan söz edebilir: gözlerinin önünde dünya, ileriye fırlatılmış, nesne, bağlantı ya da alet olarak, bütünüyle nesnelleşiyor; insana gelince, kendini dışarıya fırlatılmış buluyor: küreden tümüyle gönderilmiş; Brest limanından, Kourou üssünden, Chabournéou'daki sığınaktan, ölüm döşeğinden değil, şurada ya da buradaki belli bir yerden değil, yaşamının humusun-

dan, cenneten, anasının bağrından da değil, ama bütünüyle Dünyadan gönderilmiş...

... En büyük elma. En güzel top ya da burgaçlı topak. En harikûlade gemi, bizim ezeli ve yeni kadırgamız. En hızlı mekik. En devasa füze. En büyük uzay sefinesi. En sık orman. En korkunç kaya. En rahat sığınak. En devingen heykel. Ayaklarımızın dibinde açılakomuş, buğuları tüten bütün bir saban yarığı.

Betimlenebilmez heyecan: ana, benim sadık anam, dünya dünya olalı beri münzevi yaşayan anamız, ana varlıkların en yüklüsü, en doğurganı, ezelden beri yalnız ve hep gebe olduğu için iffetli kitle, bakire ve bütün yaşayanların anası, canlıdan da öte, olabilecek her türlü hayatın yeniden üretilebilmez evrensel rahmi, buzların aynası, karların mekânı, denizlerin çanağı, rüzgârların gülü, fildişi kule, altın ev, ittifak teknesi, göğün kapısı, selamet, sığınak, göklerin sardığı ece, kim onu yerinden oynatabilir, kim kollarına alabilir onu, onu kim koruyacak eğer ölmeye yatarsa ve can çekişmeye başlarsa? Döndüğü doğru mu? Bilimsel maharetlerimizle neleri yok etmedik ki?

Heyecan: devinimi başlatan şey. Artık onun üzerine dayanamayacağımız andan sonra, nasıl devinebiliriz ki? Ayaklarımız onun payandasına sağlamca basmadığı sürece nasıl sallayacağız onu kollarımızda? O olmaksızın ondan öte nereye doğru kalkışa geçeceğiz? Nasıl devineceğiz öyleyse? Dünyayı yitirecek olanlar bir daha asla ağlamasını bilemeyecekler. Bir daha asla atalarını gömemeyecekler. Bizi kollarının arasında sallamış olan, bütün onulmaz acılarımızın tek avutucusu bir annenin yitişinden başkaca hiçbir şeye ağlamıyoruz. Şüphesiz kahramanlarız biz, zekiyiz, besbelli, dahiyiz, neden olmasın, ama avutulamaz ve avutulmamışlarız.

Onu bütün olarak görmek için yeterince yüksek bir uçuşta, işte bilmelerimizin tümlüğüyle, tekniklerimizin toplamı ve iletişimlerin bütünüyle, imlerden dalgalarla, yaşayan ve yapma, görünür ve görünmez, somut ya da salt biçimsel, düşlenebilecek göbek bağlarının hepsiyle ona bağlanmış durumdayız. Ondan öteye, onca uzağa doğru kalkışa geçerken, bu bağları hepsini birden çekiyoruz, anlayıncaya kadar.

Astronot insanlık, boşlukta tıpkı rahim sıvısı içindeki bir cenin gibi, beslenme yollarının hepsiyle birlikte Toprak-Ana'nın etenesine bağlanmış, yüzüyor.

Tarihin bütün kalkışları içinde, şimdiye kadar asla erişemediğimiz en yüksek yerden, evrensel-özne, insanlık, en sonunda dayanışma halinde, nesne-evreni, Dünyayı temaşa ediyor; ama bir yandan da şu: küçük çocuk, hâlâ bir dolu kordon ve bağla bağlanmış olarak anasını emiyor. Böylece, heyecanın içinde, hayatın ya da beslenmenin ve düşüncenin ya da nesnelleştirmenin bağlantıları aynılaşıyor.

Burada ve bugün bizim olan bu alandan, varoluşumuzun ve çağdaş bilmelerimizin yeni yerinden, bundan böyle felsefenin gördüğü ve düşündüğü bu yerden, teknik yaşayan ile, bilim de –sözcük gelecek bir doğum anlamını taşıdığı ölçüde– doğa ile buluşuyor. Sert ve yumuşak, bu sayısız bağlantıların kanalları aracılığıyla kim kime yaşamı ya da ölümü verecek?

Yeni nesneye bağlı bu yeni özne için, yaşam ve ölüm, yeniden, tehlikeli bir şekilde rollerini değiştiriyorlar, bir kez daha maharette doruklaşmak üzere. Gerçekten de, can çekişen yaşlı annemizin anası haline gelmek zorunda değil miyiz? Bu yeni mecburiyet hangi inanılmaz anlamı taşıyacak: bize hayatı veren doğaya yeniden hayat vermek mi? Dünya erkek Yaratıcısını doğuran bir Bakire midir? Ya da dişi Yaratıcısını?

Evet, Dünya boşlukta, tıpkı rahim sıvısının içindeki cenin gibi, beslenme yollarının hepsiyle birlikte Bilim-Ana'nın etenesine bağlanmış yüzüyor.

Kim kimi ve hangi gelecek için doğuracak?

Kalkış ya da doğurma, üreme ya da çocuk yapma, uzlaşmış bir halde yaşam ve düşünce, her iki şıkta da kavrama: Hermes'in oğlu, koca Pan, ölüm tehlikesi karşısında yeniden gelecek mi?

Doğumun ne yöne doğru gittiğine karar veremeyeceğimiz ölçüde karşılıklı olan bu ortak-yaşam bağlantıları, doğa ile sözleşmeyi çizmektedir.

Kalakalmış,

işte benim imzam; zira, çoğu zaman, kalakalmış yaşıyor, kendimi kalakalmış hissediyorum, tıpkı, uraganın ve kabarmış denizin ortasında, bir geminin çabucak tüm donanımlarını yitirdiği gibi; dalgalar üst katları kırıp geçiriyor, direkler kırılıyor, iplerin oluşturduğu şebeke parçalanıyor, her şey suyla gidiyor, ve geride yaşaya-

bilen mürettebatın asılakoduğu, danseden delik gövdeden başka bir şey kalmıyor. O kadar uzun bir zamandır sıkıntı içinde hayattayım ki, her türlü özgün üstyapıyı, bayrak ve bandırayı, bağları, yelkenleri, davlumbazı, adresi ve limanı, adlandırmayı, suratı, görünüşü ve görüşü yitirdim.

Kalkmak demek, gemi ve denizcilerinin kendi tekniklerine ve kendi toplum sözleşmelerine güven duymaları demektir, zira limanı, gururlu serenleri ve geleceğe doğru yöneltilmiş kontrabastonlarıyla, tepeden tırnağa donanmış bir şekilde, terkederler. Sanki suya egemen olurken, denizi donanımlarının içine almaktadırlar: tekne halatlarını ve filikalarını bırakmaz, kaptan, pruvası ve dümen dolabıyla çevrili, düğümlenmiş iplerinin kafesi içinde korunmuş bir halde, gemide ikamet eder. İmdi, yola çıkarken her şeyin tamam olduğunu haber verecek kadar iyi hazırlanmış olan bütün bu insanlar, fırtına halatları ve bucurgatları koparıp iplerinin örgüsünü yırtarak ceviz kabuğunu soydukta, ikinci bir kez kalkışa geçerler: bundan böyle kalakalmışlardır.

Bu ikinci, temelli ve hakiki aşamayı aştığım günleri hatırlamak istemiyorum: o zamandan beri, avadanlıklarım yok, hattâ hiç olmamışlar gibime geliyor. Yitmiş çocukluğumdan beri çıplak gidiyorum. Ancak kalıntıya indirgenmiş olarak. Kolaylıkla hayatta kalabilmek için kaçınılmaz olan öteberinin büyük kısmı bile bende yok. Batış uyarısı içinde yaşıyorum. Hep karaya oturmuş, bağlarından çözülmüş, hep yelkensiz ve sulara gömülmeye hazır.

Donatmaya çabalayan güzel ve iyi yaşam, bu umarsız kayıpları istiyor mu? Dinginlik, alabildiğine sağlıklı olmak, en korkunç kanamalardaki çözülüşü de olumlulayarak severler mi?

Bu yüzden, çevremde bulunanlardan çoğu dehşete kapılırlarken, ben deprem sırasında sevinci tattım. Yer birden bire donanımlarını sarsıyor: duvarlar, avadanlıklarından çözülmüş, çökmeye hazır bir halde titriyorlar, çatılar eğiliyor, kadınlar düşüyorlar, iletişim kesiliyor, gürültü birbirini duymaya engel oluyor, incecik teknik katman, madenden ve camdan gıcırtılar ve şakırtılarla yırtılıyor, ve dünya, en sonunda, tepeden tırnağa kalakalmış bir halde, bana geliyor, bana benziyor. Bin türlü gereksiz bağ, yokedilmiş olarak çözülürken, dengesini bulamayan ayakların altında, yerin derinliklerinden doğru, öz varlık, fondaki gürültü, homurdanan dünya yükseliyor: tekne, güverte kirişi, omurga, güçlü iskelet, saf altyapı, ezelden beri asılakoduğum şey. Alışık olduğum evrenime, titrek uzayıma, sıradan çıplaklıklara, özüme, tastamam esrikliğe dönüyorum.

Kimim ben? Sürekli bir deprem içinde yaşayan bir hiçlik raşesi. İmdi, derin bir mutluluk anı süresinde, kasılmalar içindeki Toprak gelip sallanan bedenimle birleşiyor. Şimdi şu birkaç saniye için ben kimim? Toprağın kendisi. Toprağı ve beni, ikimizi birden, iki kez kalakalmış, beraberce titreşen, bir aurada birleşmiş bir halde, aşkta ortaklaştıran ben.

Onu gördüm, bir zamanlar kendi gözlerimle ve kendi anlağımla gördüm; sonuçta, karnımla ve ayaklarımla, cinselliğimle ben oyum. Onu tanıdığımı söyleyebilir miyim?

Onu aynı anda annem olarak, kızım olarak ve sevgilim olarak kabul edecek miyim?

Ona bunu imzalatmak zorunda mıyım?